

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra církevních dějin a literární historie

Bc. Martin Boukal

**Slovesné projevy nepomucenské úcty
zachycené svatojanským dotazníkem
Viléma Bitnara**

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Miloš Sládek, Ph.D.

Praha 2019

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 11. června 2019

Bc. Martin Boukal

Bibliografická citace

Slovesné projevy nepomucenské úcty zachycené svatojanským dotazníkem Viléma Bitnara [rukopis] : Diplomová práce / Martin Boukal ; vedoucí práce: doc. PhDr. Miloš Sládek PhD. -- Praha, 2019. -- 112 s.

Anotace

Cílem této práce je zmapovat slovesné projevy (legendy, písně, modlitby apod.) nepomucenské úcty v českých zemích tak, jak je zachytil dotazník Výboru svatojanského redigovaný Vilémem Bitnarem, který byl rozesílán do českých a moravských farností u příležitosti dvoustoletého výročí kanonizace sv. Jana Nepomuckého roku 1929 a který je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Bitnarově pozůstalosti. Práce se zabývá styčnými body i místními specifiky nepomucenské úcty zachycenými dotazníkem. Tyto pak zasazuje do kontextu problematiky náboženského života v českých zemích ve 20. letech 20. století jako celku, jakož i vztahu dobové společnosti k římskokatolické církvi a nepomucenské úctě. Problematiku se práce rovněž snaží zařadit do celkového kontextu Bitnarovy odborné a publikační činnosti.

Klíčová slova

Hagiografie; hymnografie; sv. Jan Nepomucký; Vilém Bitnar; zbožnost; legenda; duchovní píseň; 1. československá republika

Abstract

Verbal Expressions of Reverence for St. John of Nepomuk in Vilém Bitnar's Saint-John-Questionnaire

The goal of this thesis is a description of verbal expressions of reverence (legends, songs, prayers etc.) for St. John of Nepomuk in the Czech lands, which were collected by Výbor svatojanský in the questionnaire edited by Vilém Bitnar. This questionnaire was sent out to Czech and Moravian parishes at the occasion of the 200th anniversary of canonization of St. John of Nepomuk in 1929 and now it is deposited in the Literary Archive of the Museum of Czech Literature in Bitnar's estate. The mutual points in the questionnaire are sought as well as regional specifics. These are situated into context of trends in religious life in the Czech lands in 1920s in general and also of relationship between contemporary Czech society and the Roman Catholic Church with reverence for St. John of Nepomuk. Bitnar's questionnaire is also situated into context of other Bitnar's scientific and publication activities.

Keywords

Hagiography; hymnology; St. John of Nepomuk; Vilém Bitnar; religiousness; legend; religious song; First Czechoslovak Republic

Počet znaků (včetně mezer): 170 237

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval panu doc. PhDr. Miloši Sládkovi, PhD. za to, že mě k problematice Svatojanského dotazníku přivedl, děkuji mu za vedení celé práce, za všechny cenné rady a připomínky. Děkuji rovněž pracovníkům badatelny LA PNP v Praze na Strahově za ochotu, vstřícnost a veškerou pomoc.

Rád bych rovněž poděkoval své milé za podporu, trpělivost, a také za řadu cenných korektur. Za veškerou podporu děkuji rovněž své rodině a přátelům.

Obsah

Úvod.....	8
1. Nástin situace katolicismu v Československu v letech 1918–1929.....	11
1.1. Příčiny vztahu české společnosti ke katolicismu; Katolická církev a vznik ČSR.....	11
1.2. Vnitřní krize české katolické církve; vznik církve československé.	17
1.3. Hledání vztahu církve a československého státu; Marmaggiho aféra a Modus vivendi.....	22
2. Vilém Bitnar a Svatojanský dotazník.....	28
2.1. Vilém Bitnar, jeho život a literárněvědná činnost.....	28
2.2. Výbor svatojanský a oslavy svatojanského jubilea r. 1929.....	32
2.3. Svatojanský dotazník a jeho podoba.....	36
3. Konkrétní projevy svatojanské úcty zachycené Svatojanským dotazníkem.....	43
3.1. Pověsti a příběhy.....	43
3.2. Svatojanská knižní produkce.....	47
3.3. Svatojanské písně.....	53
3.4. Podoba svatojanských slavností.....	64
3.5. Pamětní knihy, stipendia a svatojanská bratrstva.....	71
Závěr.....	80
Seznam literatury.....	83
Přílohy.....	86

Úvod

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl popsat slovesné projevy úcty ke sv. Janu Nepomuckému dochované na konci 20. let 20. století, a to na základě dotazníku Výboru svatojanského zachycujícího údaje na toto téma z přelomu let 1928 a 1929. Téma této práce jsem si zvolil na základě svého dlouhodobého zájmu o sv. Jana Nepomuckého a o projevy úcty k němu, jenž pramení nejen ze zájmu vědeckého, ale především osobního, neboť jej v rovině duchovní vnímám jako svého vlastního i rodinného patrona. Svou prací bych proto také chtěl sv. Janu Nepomuckému vzdát hold a věřím, že přispěje k hlubšímu poznání svatojanského kultu.

Úcta ke sv. Janu Nepomuckému patří ke klíčovým momentům jak oficiální, tak lidové katolické zbožnosti v českých zemích. Vrcholným obdobím svatojanského kultu je bezesporu období baroka, zejména v souvislosti s Nepomuckého beatifikací roku 1721 a především kanonizací roku 1729. Svatojanská úcta, projevující se jak množstvím světcových zobrazení, tak okázalými slavnostmi u příležitosti jeho svátku kontinuálně přetrvala z dob barokních přes 19. století (s vrcholy v letech 1829 a 1879) až do prvních dekád 20. století. Období 20. let 20. století je však pro ni dobou dosti komplikovanou. Již od 2. poloviny 19. století jsme svědky ostré debaty, ba dokonce „bojů o sv. Jana Nepomuckého“ a o jeho pozici v českém duchovním životě. Svatojanské úctě se nepodařilo nalézt místo v rámci národní emancipace českého národa tak, jako tomu bylo např. u úcty svatováclavské, a bylo jí předhazováno přílišné sepjetí s panujícím režimem a vládnoucími Habsburky. Vzniklo tak stále narůstající napětí mezi Čechy a sv. Janem Nepomuckým, jež eskalovalo roku 1918 po pádu Rakouska-Uherska a vzniku Republiky československé. Silná antiklerikální vlna, rozběhnuvší se v souvislosti se změnou politické situace, si vybrala za jeden ze svých hlavních cílů právě sv. Jana Nepomuckého, jehož vnímala jako zásadní symbol starých pořádků. Není proto s podivem, že právě v tomto období „boj o sv. Jana Nepomuckého“ vrcholí jak v rovině intelektuální debaty, tak v rovině násilné, že jsme v tomto období dokonce svědky četných obrazoboreckých útoků na světcova zobrazení a že svatojanská úcta jako celek doznala četných ran a všeobecného oslabení. Přestože v následujících letech došlo k jisté formě usmíření, nikdy již nenastala plná restaurace svatojanské úcty tak, jak byla (byť jakožto pozvolna upadající fenomén) udržována ještě před 1. světovou válkou. I nadále však sv. Jan Nepomucký zaujímá mezi českými zemskými patrony výsadní a nezastupitelnou pozici

danou i jeho mimořádně silnou přítomností v podobě různých zobrazení v české (a zdaleka nikoliv jen české) krajině.

Pro vyhodnocení konkrétních jevů nepomucenské úcty nám slouží dotazník Výboru svatojanského, který byl rozeslán do českých a moravských farností v rámci příprav na oslavu 200. výročí světcova svatořečení roku 1929 a který je v současné době uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze jako součást pozůstalostního fondu literárního historika, překladatele a editora Viléma Bitnara (1874–1948), který působil v rámci Výboru svatojanského jako jednatel. Iničiátoři předmětného dotazníku si kladli za cíl soudobou nepomucenskou úctu zachytit v co největší možné šíři. Dotazovali se proto na umělecké, literární i hudební památky, jakož i na projevy aktivní lidové zbožnosti, tedy na konání svatojanských slavností. Pro potřeby této práce byly k vyhodnocení vybrány památky, které bychom mohli nazvat památkami slovesnými. Sem patří legendy, pověsti a jiné příběhy, výpisy z kronik, dále modlitby, písně a rovněž písemné památky stojící mimo okruh literatury, jak ji vnímáme dnes. Tam patří např. listiny s privilegii, výpisy o mešních stipendiích apod. Samostatná kapitola bude též věnována fenoménu svatojanských slavností jakožto platformy, na níž dochází k prolnutí většiny nalezených slovesných památek (především písní a modliteb) a kde tyto nachází své uplatnění v paraliturgické praxi.

Klíčovým výstupem předkládané práce je tedy materiálová studie popisující nalezené slovesné památky v rámci Bitnarovy pozůstalosti a řadící je do jednotlivých tematických skupin na základě původních záměrů Výboru svatojanského. Cílem práce však není nalezené památky pouze popsat, nýbrž je i zařadit do kontextu nepomucenské úcty jako komplexního fenoménu, dohledat jejich styčné body i místní specifika a vše pak propojit s problematikou dobového náboženského života v českých zemích jako celku.

K jednotlivým památkám bude rovněž přistoupeno z hlediska jejich geografického ukotvení v konkrétní historické, etnografické či jazykové oblasti (rozdíly Čechy – Morava, české vnitrozemí vs. německé pohraničí apod.). Primárně se pak geografické řazení v rámci práce odvíjí od rozčlenění římskokatolických diecézí v Čechách a na Moravě v meziválečném období, sekundárně od státních územněsprávních celků (politické a soudní okresy).

Vzhledem k tomu, že dotazník Výboru svatojanského byl zamýšlen primárně jako podklad pro přípravu svatojanských oslav roku 1929, musí se práce nutně dotknout i tohoto tématu. Pro zmapování oslav jsou využity především příspěvky v dobovém tisku a částečně též dochované materiály v Bitnarově pozůstalosti, neboť v rámci odborné

literatury byly svatojanské oslavy zcela zastíněny oslavami svatováclavskými konanými ve stejný rok. S dotazníkovými odpověďmi jsou rovněž konfrontovány literární výstupy zmíněných oslav – především *Pragensia svatojanská* sestavená Karlem Procházkou a Vilémem Bitnarem a vydaná v Praze roku 1929 a *Čítanka svatojanská* sestavená a vydaná Vilémem Bitnarem v Praze roku 1932. Konečně se práce snaží dotazníkové šetření Výboru svatojanského zařadit do celkového kontextu Bitnarovy odborné, publikační a organizátorské činnosti.

Práce je rozčleněna do tří základních částí. První část je obecnějším nástinem problematiky postavení římskokatolické církve v Československu během první prvorepublikové dekády v kontextu předchozí situace za Rakouska-Uherska. Zvláštní pozornost je věnována zejména postavení svatojanské úcty, dobovým intelektuálním sporům na toto téma a rovněž obrazoboreckým útokům na zobrazení sv. Jana Nepomuckého v letech 1918–1921, a to především na základě četných zpráv z dotazníkového šetření. Druhá část si klade za cíl seznámit čtenáře s osobností Viléma Bitnara, s jeho publikační a odbornou činností, přičemž zvláštní důraz je kladen na jeho roli zásadního hybatele svatojanských oslav r. 1929, Výboru svatojanského a tím pádem i svatojanského dotazníku. Konečně třetí část se zabývá vlastními výstupy ze svatojanského dotazníku tak, jak je popsáno výše.

1. Nástin situace katolicismu v Československu v letech 1918–1929

1.1. Příčiny vztahu české společnosti ke katolicismu; Katolická církev a vznik Československa

Složitá pozice katolické církve v Československu po roce 1918 nebyla pouze důsledkem aktuálního vývoje událostí, nýbrž završením vývoje vztahu české společnosti vůči církvi po celé 19. století. Prolínají se zde obecné modernizační tendence, jež hýbaly společností v celé Evropě již od dob Velké francouzské revoluce, které staví na piedestal myšlenky osvícenství, racionalismu, liberalismu, v rovině sociálně-ekonomické pak kapitalismu a zejména socialistického hnutí. Silným celoevropským fenoménem je rovněž vzestup nacionalismu, který začal ideu křesťanské Evropy nahrazovat myšlenkou Evropy národnostní.¹ Tyto nové myšlenky společně odsouvaly náboženství do soukromé sféry člověka, který ztrácel potřebu prožívat své náboženské cítění veřejně. Instrukce církve pak byla nahlížena jako opora „starých pořádků“ a překážka pokroku směrem k občanským právům a k demokracii.² Církev sama zaujímalá vůči proměnám společnosti mnohdy značně konfrontační postoj a jen velmi obtížně hledala cestu k vlastní reformě. Určitým symbolickým momentem tohoto postoje se stalo vyhlášení dogmatu o papežské neomylnosti ve věcech víry a mravů 1. vatikánským koncilem roku 1870, které vedlo ke kulturně-politické roztržce mezi církví a řadou evropských států (především s Německem, Francií a v jistých formách i s Rakouskem-Uherskem), jež je historiografií označována jako „Kulturkampf“.³

Specifická česká situace je zároveň determinována komplikovanou tradicí vztahu Čechů a katolické církve mající svůj počátek již v husitském hnutí 15. století a následně ve snaze o vlastní českou konfesi, která definitivně vzala za své po porážce českých stavů v bitvě na Bílé hoře roku 1620. Povědomí této tradice se však zejména v některých oblastech středních a východních Čech, a také střední a západní Moravy nepodařilo nikdy zcela potlačit, přestože pobělohorská rekatolizace Čech proběhla velice úspěšně a Češi vstoupili do 20. století statisticky jako zcela jednoznačně katolický národ.⁴ Podle údajů ze sčítání lidu roku 1900 se ke katolické (resp. v naprosté většině římskokatolické) církvi hlásilo v Čechách 96,6 % obyvatel, na Moravě podíl katolíků činil 96,2 % a ve Slezsku

¹ srov. ŠMÍD 2015, 35

² srov. ŠMÍD 2015, 35sq

³ srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 13 a ŠMÍD 2015, 36

⁴ srov. KOŘALKA 1996, 87. Výjimku z pravidla tvořily některé oblasti východní Moravy, především soudní okres Vsetín, kde podíl českých mluvčích katolíků roku 1900 tvořil pouhých 51,4 % obyvatel, srov. ibidem

98 %.⁵ Pouhé statistické ukazatele však nejsou dostatečnou výpovědí o reálném vztahu české společnosti vůči katolicismu. Mnozí lidé zejména ve vyšších společenských vrstvách a mezi intelektuály (mimo tradičně konzervativněji založené jižní Čechy a Moravu) se ke katolické církvi hlásili již pouze matrikově, jejich vztah k náboženství byl velmi vlažný a svou konfesi chápali jako určitou směsici tradicionalismu a sentimentu.⁶ Náboženský život tak i přes vysoká proklamovaná čísla postupně upadal. Laxnost, s jakou část české společnosti přistupovala k náboženským a konfesijním otázkám se však paradoxně projevila i v neochotě Čechů z církve vystupovat, což již na konci 19. století kritizoval Tomáš Garrigue Masaryk.⁷ Fenomén bezvěrectví byl tak po celé 19. století záležitostí pouze úzké skupiny intelektuálů a socialistických předáků.⁸

Problematický byl rovněž vztah katolické církve a českého národního hnutí, jež bylo na vzestupu po celé 19. století. Byla to sice celá řada kněží, která se především v prvních fázích výrazným a nezastupitelným způsobem zasloužila o český jazykový a kulturní vzestup, ovšem nikdy nedošlo ke ztotožnění zájmů národních a katolických tak, jako tomu bylo např. u národního hnutí polského či irského.⁹ Zejména po událostech revolučního roku 1848 dochází k ne sice úplnému, avšak výraznému rozdělení zájmů a katolická církev se jednoznačně přiklání na stranu habsburského domu. Naopak v českém národním hnutí získala velmi vlivné slovo protestantská menšina v osobách např. Františka Palackého, Pavla Josefa Šafaříka či (po jeho konverzi roku 1880) Tomáše Garrigue Masaryka, která přinášela vlastní výklad české dějinné tradice ve značně protikatolickém duchu.¹⁰

Patrně nejzásadnějším faktorem, který otrásl pozicí katolické církve v české společnosti, byla její silná provázanost s rakouským státem a jmenovitě s vládnoucí habsbursko-lotrinskou dynastií, která je označována jako tzv. austrokatolicismus. Politika austrokatolicismu se začala rodit v 50. letech 19. století a jejím vyústěním se stal konkordát uzavřený mezi Rakouským císařstvím a Svatým stolcem roku 1855. Díky němu se církev částečně vymanila ze silné státní kontroly, která přetrvávala od dob vlády Josefa II., zároveň získala velmi silné pravomoci v otázkách rodiny a zejména ve školství, které se tak stalo na 13 let vyloženě konfesijním.¹¹ Roku 1870 byl konkordát v souvislosti

⁵ srov. KOŘALKA 1996, 86

⁶ srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 15

⁷ srov. ŠMÍD 2015, 37

⁸ srov. KOŘALKA 1996, 88

⁹ srov. KOŘALKA 1996, 87

¹⁰ srov. ibidem

¹¹ K opětovné sekularizaci školství došlo až tzv. Květnovými zákony roku 1867, srov. KONÍČEK 2004, 33sq

s 1. vatikánským koncilem sice formálně vypovězen, církev však nadále vystupovala a byla vnímána jako nerozlučný ideový souputník Rakouska-Uherska.¹² Pokračovala i osobní přízeň habsburského domu, který byl vnímán jako představitel poslední katolické velmoci Evropy a který měl mimo jiné i určující slovo při výběru biskupů. To sice církvi v krátkodobém horizontu zajišťovalo ochranu, zároveň se však stalo obrazem příliš těsného spojení církve a státu, který se jí tou dobou však již politicky vzdaloval.¹³ Církev se tak ocitla na okraji společenského vlivu a v postupně čím dál více sekularizující se společnosti přijala roli pouze jedné z mnoha složek moderního světa.¹⁴ Její popisovaná závislost na státní moci zároveň způsobila, že v revolučním roce 1918 by se smýšlení české společnosti o ní dalo charakterizovat jako až hyperkritické. Odsudky Rakouska-Uherska s ní byly spojovány téměř automaticky v duchu hesla: „Zúčtovali jsme s Vídní, zúčtujeme také s Římem.“¹⁵ Radikalizace české veřejnosti způsobená 1. světovou válkou tak vedla ke „*tvrdému, mnohdy nespravedlivému a někdy i násilnému vystupování vůči katolické církvi a symbolům katolictví v českých zemích.*“¹⁶

Nejsilnějším projevem protikatolických nálad se vedle verbálních útoků stala především vlna obrazoborectví, která se českými zeměmi prohnala krátce po vyhlášení Republiky československé 28. října 1918 a jejímž symbolem a zároveň nejznámějším případem se stalo stržení mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze. Tento čin však není možné charakterizovat pouze jako akt protikatolický, ale spíše v duchu výše popsané provázanosti mezi církvi a starou monarchií jako obecněji protirakouský a protihabsburský, neboť pražský mariánský sloup byl mylně vnímán jako památník vítězství Habsburků v bitvě na Bílé hoře. Ve skutečnosti bylo důvodem jeho vztyčení roku 1651 poděkování Bohu za uchránění Starého a Nového Města Pražského před švédskými vojsky o tři roky dříve.¹⁷ Podobně lze vykládat řadu dalších obrazoboreckých útoků, kdy byly tyto vedeny nikoliv na symboly a priori náboženské, nýbrž na domnělé symboly habsburské monarchie.¹⁸ Další část útoků nebyla ideologicky podmíněna vůbec, ale jednalo se o prosté krádeže, kdy docházelo k odcizení kovových částí či dřeva na otop.¹⁹

¹² srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 10

¹³ srov. ŠMÍD 2015, 37

¹⁴ srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 14

¹⁵ srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 13sq

¹⁶ ŠMÍD 2015, 38

¹⁷ srov. HALAS 1998, 38

¹⁸ srov. HALAS 1998, 39

¹⁹ srov. KLÍMEK 2000, 151

Počet obrazoboreckých útoků po vzniku Československa je možné vyčíslit jen s velkými obtížemi, neboť počty uváděné různými zdroji se velmi výrazně liší. Navíc se již dál obvykle neuvádí, zda se jednalo o úplné zničení sakrálního objektu, jeho poškození, ušpinění, zohavení či pouhé přemístění nebo dokonce uschování před možnými útoky. Katolický historik Blažej Ráček uvádí, že došlo ke zničení okolo pěti set kostelů, kaplí, soch a dalších sakrálních objektů.²⁰ Spisovatel Josef Holeček uvádí pouze pro rok 1920 celkem 273 případů nahlášených úřadům.²¹ O soubornou zprávu se pokouší rovněž Antonín Šorm ve své sbírce článků *Ve jménu demokracie*, kde do roku 1922 uvádí více než 162 případů.²² K nejvíce incidentům došlo podle všeho ve středních Čechách, zejména v oblasti na severozápad a západ od Prahy,²³ kde Šorm zaznamenává více než 28 případů, a dále ve východních Čechách, zejména v Českém ráji a v Podkrkonoší²⁴ s 12 zaznamenanými případy. Třetím ohniskem pak bylo Plzeňsko a Rokycansko rovněž s 12 případy, v Praze Šorm uvádí 10 případů. Obecně lze na základě zmíněných tří zdrojů konstatovat, že popřevratová obrazoborecká vlna se v drtivé většině omezila na Čechy. Na Moravě a ve Slezsku nacházíme pouze jednotky případů a pouhé dvě události jsou pak hlášeny ze Slovenska.²⁵ Z hlediska etnických oblastí je zřejmé, že se jedná povětšinou o záležitost české jazykové oblasti, z německých jazykových území je hlášeno pouhých šest incidentů.²⁶

Přestože někteří jednotliví politici obrazoborecké útoky schvalovali a samotný prezident Masaryk se nepřímo vyjádřil pozitivně ke stržení pražského mariánského sloupu,²⁷ je třeba poznamenat, že nikdy nebyly přímo podněcovány státní mocí a jednalo se tedy o z oficiálních míst nijak neorganizované vesměs spontánní akce. Naopak většina československé politické reprezentace se od útoků distancovala a odsoudila je.²⁸ Historik

²⁰ srov. RÁČEK 1933, 691sq

²¹ srov. HOLEČEK 1922, 26

²² srov. ŠORM 1922, 7-59

²³ Oblast odpovídající přibližně politickým okresům Smíchov, Kladno, Slaný, Kralupy n/Vlt a Rakovník

²⁴ Oblast odpovídající přibližně politickým okresům Jičín, Nová Paka, Semily, Dvůr Králové n/L, Náchod, Trutnov a Vrchlabí

²⁵ Antonín Šorm si všimá incidentu z Nitry, kde českoslovenští vojáci k pobouření místních rozbili sochu sv. Jana Nepomuckého, srov. ŠORM 1922, 28. Druhým zaznamenaným slovenským případem je vykradení kostela ve Varině, srov. ŠORM 1922, 51

²⁶ Konkrétně jde o události v Lázních Kynžvart, Vysokém Sedlišti, Stodu, Šluknově, Jelení a Opavě, přičemž dva z těchto případů (opavský a šluknovský) Šorm jmenovitě připisuje místní české menšině, srov. ŠORM 1922, 14 a 21

²⁷ Masaryk na adresu mariánského sloupu prohlásil, že tato „socha byla politickou potupou pro nás,“ srov. KLÍMEK 2000, 150

²⁸ srov. HALAS 1998, 39

František X. Halas však poukazuje na díl viny části politiků (včetně Masaryka) v tom smyslu, že svou protikatolickou rétorikou mohli útoky nezáměrně vyprovokovat.²⁹

Velmi oblíbeným terčem obrazoborců se stal sv. Jan Nepomucký, resp. jeho zobrazení. Již v souvislosti se stržením pražského mariánského sloupu je známo, že bylo třeba bránit před rozvášněným davem sochy na Karlově mostě, přičemž měl dav spadeno zejména právě na sochu sv. Jana Nepomuckého.³⁰ Antonín Šorm zaznamenává celkem 68 útoků na různá světcova zobrazení, což představuje více než třetinu všech jím zaznamenaných incidentů. Prozaickým důvodem pro tuto neoblubu může jistě být nesmírně silná světcova přítomnost v české krajině, kdy zobrazení sv. Jana nacházíme dodnes mnohem častěji než v případě jiných světců, takže nějaká socha sv. Jana byla „vždy po ruce“. Jsou však zaznamenány i případy, kdy jednotlivec či dav zaútočil na sakrální objekt právě proto, že se jednalo o místo úcty ke sv. Janu Nepomuckému.³¹ Je tedy zřejmé, že sv. Jan Nepomucký jakožto ústřední světec českého baroka, jehož svátek byl vždy velmi okázale slaven, byl jako symbol staré monarchie vnímán více než ostatní světci. To dokládá i výtržnost v Praze, kdy na světcův svátek skupina antikatolíků vtrhla do Týnského chrámu a provolávala hesla proti „patronu Temna“.³²

Tomu odpovídá i dobová snaha části českých intelektuálů srazit sv. Jana Nepomuckého z piedestalu nikoliv fyzického, nýbrž duchovního, tedy zpochybnit jeho autoritu jakožto světce a národního patrona. Tyto snahy můžeme sledovat se vzrůstající tendencí již od přibližně poloviny 19. století, přičemž jejich pravděpodobný vrchol nacházíme v souborně vydaných člancích historika Josefa Pekaře z let 1920–1921 pod názvem *Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého*. Jedná se o Pekařovu polemiku s historikem a politikem Janem Herbenem a v posledním článku též s právníkem Karlem Scheinpflugem. Jejím východiskem se stal Herbenův článek z května 1919, kde zpochybňoval Nepomuckého morální kredit, vyčítal mu mj. mnohoobročnictví, lichvu či protinárodní vystupování.³³ Z toho vyvozuje, že svatořečení Jana Nepomuckého není legitimní. Scheinpflug jde ve své kritice ještě dál a zpochybňuje samotnou Nepomuckého existenci, která prý byla uměle vykonstruována ze dvou různých osob na základě chybného studia historických pramenů, navíc ve snaze po bělohorské porážce překrýt

²⁹ srov. HALAS 1998, 39

³⁰ srov. KLIMEK 2000, 151

³¹ V této souvislosti je mj. zaznamenán kuriózní případ, kdy dav v Kozolupech na Plzeňsku rozbil sochu sv. Vojtěcha, neboť ji i přes výraznou odlišnost světcových atributů považoval za sv. Jana Nepomuckého, srov. ŠORM 1922, 59

³² KLIMEK 2000, 151

³³ srov. PEKAŘ 1921, 19

památku mistra Jana Husa.³⁴ Pekař naproti tomu argumentuje doložitelnou úctou k Janu Nepomuckému již dávno před Bílou horou, která v období rekatolizace Čech následně logicky vyústila do zdola motivované touhy po jeho svatořečení.³⁵ Navíc značný časový odstup mezi Bílou horou a Nepomuckého kanonizací roku 1729 neodpovídá snaze budovat urychleně nový kult ve snaze překrýt Husovu památku, na což nepoukazuje jenom Pekař, ale též např. historik a katolický biskup Jan Nepomuk Sedlák ve své brožuře *Proč nedošlo již dříve k svatořečení Jana Nepomuckého* z roku 1929.³⁶ Pekař se rovněž vymezuje proti argumentaci dovolávající se historických nepřesností v tradovaném Nepomuckého životě a s útoky proti pravosti jemu připisovaných zázraků s poukazem na zásadní rozdíl mezi historiografií a legendistikou, resp. lidovou zbožností: „*Poutnice z Moravy, klečící před sochou sv. Jana Nepomuckého má v mých očích více mravní ceny, než táborový ‚pokrokář‘ smějící se nemožnému zázraku.*“³⁷ Odmítá též zpochybňování Nepomuckého morálky a zajímavým způsobem otáčí Herbenovu a Scheinpflugovu paralelu mezi národním mučedníkem Janem Husem a údajně shora vnucovaným kultem sv. Jana Nepomuckého: „*Ctitelé sv. Jana Nepomuckého (...) a barokní protireformace, měla zajisté, jakkoli paradoxně to zní, daleko blíže k Husovi, než naši volnomyšlenkáři (...).*“³⁸ Polemika o sv. Janu Nepomuckém se v některých dílčích událostech přelila i na venkov, většinou společností však nebyla příliš reflektována. Výstižně to shrnuje P. Antonín Dokoupil, farář farnosti Kvasice: „*Je svatý Jan Nepomucký světce u nás velmi milovaným, nepřítel nemá, vyjma snad nějaké neinteligentní inteligenty, otrávené literárním smetím nazývaným také dějepisem.*“³⁹

Obrazoboreckých útoků na sv. Jana Nepomuckého si nepřímo všímá i Bitnarův svatojanský dotazník. Přestože se na tuto problematiku přímo nedotazuje, v zachovaných odpovědích nacházíme zprávy o 24 popřevratových případech, opět nejčastěji ze středních a východních Čech. Vedle toho u Bitnara nacházíme ještě dva případy poškození místa svatojanského kultu, ke kterým došlo před rokem 1918.⁴⁰ Pozoruhodné je, že porovnáme-li zprávy z dotazníku s Šormovým dílem, nacházíme shodu pouze ve

³⁴ srov. PEKAŘ 1921, 40

³⁵ srov. PEKAŘ 1921, 11sq

³⁶ srov. SEDLÁK 1929a, 65

³⁷ PEKAŘ 1921, 10

³⁸ PEKAŘ 1921, 13

³⁹ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

⁴⁰ První případ se stal roku 1892 v Sudslavě na Orlickoústecku, srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, karton 76, Topografie – Hradecko. Druhým případem je nedatované poškození sochy v Bosni na Mladoboleslavsku, kde navíc došlo ke třem dalším případům po roce 1918, srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, karton 76, Topografie I

jediném zaznamenaném incidentu, a to v případě rozbití sochy sv. Jana Nepomuckého v Úněticích u Prahy.⁴¹ V případě Šormovy zprávy o roztlučení dvou soch sv. Jana Nepomuckého na Hořicku v Podkrkonoší⁴² nacházíme u Bitnara z téže farnosti pouze obecné konstatování, že „*proti kultu sv[ato]janskému se zde systematicky bojovalo.*“⁴³ Zprávy o obrazoborectví máme v obou pramenech rovněž z Brna, zde se však jedná o dvě různé události.⁴⁴ V dalších 12 lokalitách, odkud máme jak Bitnarův dotazník, tak zprávu od Šorma, informaci o útoku v Bitnarově dotazníku nenacházíme. Příčinu této neshody je možné hledat zejména v sedmiletém časovém odstupu, který oba prameny dělí. Během této doby mohlo dojít např. ke změně duchovního ve farnosti, který tak již zprávy o popřevratovém obrazoborectví nemohl zprostředkovat. Svou roli jistě sehrál i fakt, že v Bitnarově dotazníku chybí na toto téma konkrétně formulovaná otázka.

V Bitnarově dotazníku navíc s ohledem na větší časový odstup nacházíme v porovnání se Šormem pozitivnější zprávy o opravách, resp. plánovaných opravách šesti objektů, v jednom případě⁴⁵ byla davem odstraněná a uschovaná socha rozhodnutím úřadů navrácena. Sympatickým svědectvím uklidnění vztahu mezi novou republikou a sv. Janem Nepomuckým je rovněž případ v Radnicích na Rokycansku, kde byla roku 1928 postavena kaple zasvěcená tomuto světci u příležitosti 10. výročí vzniku Československa.⁴⁶

1.2. Vnitřní krize české katolické církve; vznik Církve československé

Nejistota ohledně politického směřování nového státu a vlna protikatolických nálad v letech 1918–1920 jsou důvodem, proč postoj katolické veřejnosti vůči nově vzniklému Československu byl spíše rezervovaný. Katolíci se obávali, že politika nového státu bude zaměřena proticírkevně, k čemuž přispívala i pověst vrcholných státních představitelů – T. G. Masaryka, E. Beneše a M. R. Štefánika – jako přesvědčených antikatólíků (obavy byly vyhocené zvláště na Slovensku).⁴⁷ Nebyly to však jen vnější vlivy, které otrásaly českou katolickou církví. Musela se vyrovnat rovněž s vnitřní krizí identity, jejímž

⁴¹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV; ŠORM 1922, 27

⁴² srov. ŠORM 1922, 48

⁴³ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

⁴⁴ Konkrétně se jedná o rozbití sochy Panny Marie v Horních Heršpicích, srov. ŠORM 1922, 18, a o poškození sochy sv. Jana Nepomuckého v Libušině údolí, srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, karton 79, rukopisy cizí, Topografie VI

⁴⁵ V Besednici u Kaplice na Českokrumlovsku, srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

⁴⁶ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, karton 76, rukopisy cizí, Topografie III

⁴⁷ srov. FORMÁNEK/ŠMÍD 2017, 9

průvodním jevem byl masový odliv věřících a pokles kněžských povolání⁴⁸ a jež záhy vyvrcholila církevním schismatem.

Nejchaotičtější situace zavládla v pražské arcidiecézi, která se po vzniku Československa ocitla bez pastýře. Arcibiskupa Paula de Huyn (1868–1946), názorově silně prorakouského aristokrata, zastihla zpráva o vyhlášení republiky během vizitace v západočeském Chebu, kde onemocněl španělskou chřipkou. Po vyléčení se do Prahy již nevrátil, ale na pokyn vídeňské apoštolské nunciatury odcestoval ze země a o necelý rok později, v září 1919, na svůj úřad rezignoval. Během jeho nepřítomnosti byl jmenován apoštolským administrátorem arcidiecéze královéhradecký biskup Josef Doubrava, s ohledem na své zdravotní problémy však úřad nemohl vykonávat plnohodnotně.⁴⁹ V této situaci obnovuje svou činnost Jednota katolického duchovenstva, navazující na modernistické proudy v církvi na přelomu 19. a 20. století a zrušená roku 1907 v období protimodernistického tažení za pontifikátu papeže Pia X. (1903–1914). V čele Jednoty stanuly některé osobnosti spjaté s předválečnou českou Katolickou modernou, jako např. Jindřich Šimon Baar nebo Xaver Dvořák a záhy se k ní přidalo na 90 % českého kléru.⁵⁰ Zejména v pražské arcidiecézi se tak Jednota stala faktickou vůdčí jednotkou církve.

Počátkem roku 1919 zformuloval výbor Jednoty šest požadavků na církevní reformu. Požadováno bylo rozšíření participace laiků na chodu církevní správy, úprava patronátního práva a obsazování far, zavedení českého jazyka do liturgie, reforma teologického studia a seminární formace, zřízení československého patriarchátu se sídlem na Velehradě a v neposlední řadě zdobrovolnění celibátu kněží.⁵¹ Požadavek patriarchátu a češtiny v rámci liturgie odrážel důraz na národní duchovní tradice, zejména cyrilometodějskou úctu a utrakvismus. Dobrovolný celibát měl pak být radikálním řešením dobové velmi neutěšené morální situace českého kněžstva, jejímž dokladem je 1200 žádostí o laicizaci jen v roce 1919 právě z důvodu porušení celibátu.⁵²

V létě roku 1919 byla vyslána do Říma čtyřčlenná delegace, která měla představit reformní návrhy papeži Benediktu XV. Delegace byla papežem přijata 4. července 1919, jednalo se však pouze o půlhodinovou audienci s mizivým výsledkem. Přesto byla tato schůzka po návratu delegací interpretována jako úspěch, což reformní snahy dále

⁴⁸ Po 1. světové válce z církve vystoupilo na 1 000 000 věřících, srov. ŠMÍD 2015, 39

⁴⁹ srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 67sq

⁵⁰ srov. KADLEC 1991, 240

⁵¹ srov. ibidem

⁵² srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 112sq

rozdmychávalo.⁵³ V této situaci se Svatý stolec rozhodl stabilizovat rozkolísanou situaci v Čechách jmenováním nového pražského arcibiskupa na místo Paula de Huyn. Volba padla na profesora pražské teologické fakulty Františka Kordače (1852–1934), jenž se zdál z mnoha úhlů pohledu jako nejvhodnější osoba pro uprázdněný svatovojtěšský stolec. Šlo o muže původem z prostých sociálních poměrů, takže mohl být vnímán jako vhodnější osoba pro republikánské poměry namísto svých aristokratických předchůdců, zároveň byl znám svými smířlivými postoji, pokud jde o česko-německé vztahy.⁵⁴ Jeho konzervativní postoje však byly trnem v oku reformním duchovním, z nichž ti nejradikálnější kolem doktora teologie Karla Farského (1880–1927) a moravského kněze Matěje Pavlíka (1878–1942)⁵⁵ vytvořili v rámci Jednoty katolického duchovenstva tzv. Ohnisko, tedy skupinu s úkolem zintenzivnit tlak na provedení radikálních reforem.

Že situace spěje k neodvratnému rozštěpení církve, začalo být patrné nejpozději o Vánocích roku 1919, kdy byla reformními duchovními představena reformovaná liturgie připravená Karlem Farským a zhudebněná Josefem Píchou, která byla sloužena v národním jazyce a po vzoru husitského hnutí bylo věřícím umožněno přijímání pod obojí způsobou.⁵⁶ Všichni kněží byli na stránkách nezávislého církevně-politického listu *Právo lidu* vyzváni aby se k představené liturgii připojili s nadějí, že bude dodatečně uznána Svatým stolcem. Naopak arcibiskup Kordač se vůči této akci rázně vymezil a označil ji za těžký hřích.⁵⁷ K definitivnímu rozkolu pak došlo o pouhé dva týdny později, a to na sjezdu Jednoty katolického duchovenstva, konaném od 8. do 10. ledna 1920 v Národním domě na Smíchově. Zde se její nejradikálnější křídlo rozhodlo opustit katolickou církev a zřídit novou národně pojatou církev, nazvanou Československá.⁵⁸ Provolání nové církve *Národu československému*, datované k 10. lednu 1920 a zveřejněné o den později, se odvolávalo na cyrilometodějskou, husitskou a českobratrskou tradici a hovoří o obnově řádu katolické církve v duchu demokracie.⁵⁹

Provolání se setkal s okamžitou reakcí. Vedle očekávaného tvrdého odsouzení ze strany Svatého stolce a českého episkopátu⁶⁰ se vůči nové církvi vymezila i část katolicky

⁵³ srov. ŠMÍD 2015, 197

⁵⁴ srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 69

⁵⁵ Pozdější pravoslavný biskup Gorazd, popravený za ukrývání parašutistů, kteří provedli atentát na Reinharda Heydricha. Pravoslavnou církví je od roku 1987 uctíván jako sv. Gorazd II.

⁵⁶ srov. BUTTA 2005

⁵⁷ srov. KLIMEK 2000, 156

⁵⁸ Na sjezdu bylo přítomno 206 duchovních, 140 hlasovalo pro opuštění církve, 66 proti, srov. ŠMÍD 2015, 198sq

⁵⁹ srov. KLIMEK 2000, 156

⁶⁰ 15. ledna 1920 došlo z rozhodnutí Posvátné kongregace Svatého officia mj. ke zrušení Jednoty katolického duchovenstva a exkomunikaci všech schismatických duchovních, srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 114

orientované inteligence, především Josef Pekař a Josef Šusta.⁶¹ Reakce československých představitelů byla nejednoznačná. Část politiků vznik nové církve přivítala a podpořila ji, např. Karel Kramář.⁶² Naopak část jich reagovala v otázce podpory chladně nebo vůbec, zejména osoba, jejíž podpory se Československá církev dovolávala nejvíce – Tomáš Garrigue Masaryk.⁶³ Ambivalentní postoj československého státu dobře dokumentuje i fakt, že novou církev oficiálně uznal až 15. září 1920, na Slovensku a Podkarpatské Rusi k uznání došlo dokonce až roku 1925.⁶⁴

Nárůst nové církve byl ovšem mohutný. Při sčítání lidu roku 1921, tedy pouhý rok po jejím vzniku se k československému náboženskému vyznání přihlásilo 523 232 osob.⁶⁵ Nejvíce osob se přihlásilo ve středních Čechách zejména na Rakovnicku, v severních Čechách na Lounsku⁶⁶, a dále na Jičínsku a v přilehlých okresech. Daleko menšího zastoupení dosáhla Československá církev na Moravě, a téměř nedotčeny zůstaly jak německé jazykové oblasti, tak Slovensko a Podkarpatská Rus, kde vznikly pouze malé diaspory tvořené z Čech přišedšími pracovníky státní správy.⁶⁷ Předpokládaný příliv velké většiny českých katolíků do řad Československé církve se však nakonec nekonal. Ve 30. letech, kdy počet jejích věřících dosáhl v období první republiky svého maxima, čítala Československá církev přes 800 000 věřících.⁶⁸ Důvodem mohla být jednak laxnost velké části české veřejnosti vůči náboženským otázkám pokračující již z předválečných dob, na což poukazoval např. Ferdinand Peroutka⁶⁹ a která vedla k neochotě podstupovat úřední proces změny konfese. Druhý důvod je možné hledat ve vnitřních sporech nové církve, vyplývajících z jejího v prvopočátku nejednoznačného teologického ukotvení, které vyvrcholily roku 1924 odchodem křídla pod vedením Matěje Pavlíka a vznikem československé pravoslavné církve.

Zpočátku měla Československá církev zastoupení pouze v místech, kde působil některý z duchovních, kteří k nové církvi přestoupili, a neměla žádnou vlastní

⁶¹ srov. ŠMÍD 2015, 199

⁶² srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 114

⁶³ srov. ŠMÍD 2015, 202sq

⁶⁴ srov. KLIMEK 2000, 157

⁶⁵ srov. <https://www.czso.cz/documents/10180/20548145/4032120119.pdf/c9ea4059-9b9e-467c-8991-1233334b535e?version=1.0>, vyhledáno 8. 2. 2019

⁶⁶ V politickém okrese Louny se roku 1930 přihlásilo k československé církvi více jak 60% obyvatel a tento okres se stal pro československou církev nejsilnějším, srov. BOHÁČ 1999, mapa č. 96

⁶⁷ srov. BOHÁČ 1999, 56sq

⁶⁸ srov. KLIMEK 2000, 158. Římských katolíků bylo ve stejné době podle údajů ze sčítání roku 1931 v Čechách a na Moravě přes 8 milionů, v celém Československu pak k 11 milionům, srov. BOHÁČ 1999, mapa č. 1

⁶⁹ Peroutka doslova píše: „Katolicismus v Čechách, jak se zdá, nebude poražen jiným náboženstvím, nýbrž nevěrectvím,“ srov. PEROUTKA 1933, 431

infrastrukturu. Tato situace vedla k událostem, které se v literatuře označují jako „boj o kostely“⁷⁰, kdy se na některých místech pokusila československá církev obsadit kostely ve správě církve římskokatolické. Antonín Šorm uvádí více než 36 případů, kdy byl katolický kostel přechodně či trvale zabrán církví československou.⁷¹ Podobně jako v případech obrazoborectví i zde je jasně patrná převaha incidentů v Čechách oproti Moravě (v poměru 29 ku 7), nejvíce událostí je pak zaznamenáno ve východních Čechách⁷² (13 případů).

Československé úřady se „boj o kostely“ pokusily vyřešit návrhem zákona o společném (tzv. simultánním) užívání sporných kostelů oběma církvemi.⁷³ Tento návrh však neprošel, neboť narazil na zásadní odpor katolické církve, a navíc by byl vzhledem k vyhrocenosti situace pravděpodobně těžce proveditelný. V některých případech totiž došlo při zábořích k výtržnostem a násilnostem, ba dokonce ke zraněním účastníků, viníci nejkřiklavějších případů byli odsouzeni na několik týdnů či měsíců do vězení. Na tyto osoby se následně vztahovala amnestie prezidenta Masaryka týkající se trestných činů spáchaných v rámci sporů mezi příslušníky jednotlivých církví.⁷⁴ Situace se nakonec stala předmětem majetkoprávních sporů, které měly rozhodnout, jaké církvi který kostel připadne. Šormovo tvrzení, že katolíkům byla v těchto sporech ze strany úřadů soustavně upírána spravedlnost, je však třeba označit jako překrucování faktů nebo přinejmenším unáhlený soud.⁷⁵ Naopak, katolická církev podpořena diplomatickými intervencemi ze strany Svátého stolce v drtivé většině případů zvítězila a Československá církev si musela za finanční podpory československé vlády vybudovat vlastní kostely.⁷⁶ Napjaté vztahy mezi oběma církvemi však pokračovaly dál. Příslušníkům Československé církve byly připisovány některé obrazoborecké incidenty⁷⁷ a bylo jim též vytýkáno nedůstojné chování v přechodně zabraných kostelích.⁷⁸ O vztahu katolíků k odštěpené církvi názorně

⁷⁰ srov. KLIMEK 2000, 156

⁷¹ srov. ŠORM 1922, 37sq

⁷² Konkrétně na Královéhradecku, Pardubicku, Náchodsku, Semilsku a Vysokomýtsku.

⁷³ srov. ŠMÍD 2015, 208

⁷⁴ srov. KLIMEK 2000, 157. Nejvýznamnější incident se udál zřejmě v Dubicku v polit. okrese Zábřeh na Moravě, kde došlo k hromadné bitce mezi katolíky, kteří svůj kostel odmítli vyklidit, a příslušníky Československé církve, kteří je v kostele obklíčili. Situaci nakonec musely řešit úřady za pomoci pořádkových jednotek a stanného práva, srov. ŠORM 1922, 38

⁷⁵ Antonín Šorm se velmi emotivně vyjadřuje zejména k nutnosti písemně doložit vlastnictví kostela katolickou církvi a rovněž k umožnění odvolacího řízení pro Československou církev v případě, že v první instanci spor prohrála, srov. ŠORM 1922, 39

⁷⁶ srov. ŠMÍD 2015, 208

⁷⁷ Např. výše zmiňované roztlučení dvou soch sv. Jana Nepomuckého na Hořicku v Podkrkonoší.

⁷⁸ Uvádí se příklad z Kostelní Lhoty u Poděbrad, kde byla liturgická plátina použita jako podsedačky do lavic, srov. ŠORM 1922, 37

vypovídá mimo jiné Šormova rétorika, kdy o ní na stránkách svého díla zásadně hovoří jako o „sektě“ a o jejích kněžích (zpočátku výhradně „ex-katolických“) jako o „odpadlících“. Postupem času však vlna nejhorší nevráživosti opadla a vzájemné napětí bylo ventilováno většinou pouze rétoricky nebo v rámci drobných výtržností či naschválů.⁷⁹

1.3. Hledání vztahu církve a československého státu; Marmaggiho aféra a Modus vivendi

Již 8. listopadu 1918 uznal papež Benedikt XV. legitimitu nástupnických států Rakouska-Uherska, čímž položil základ pro budoucí diplomatické styky mezi Československou republikou a Svatým stolcem.⁸⁰ K jejich oficiálnímu navázání došlo 24. října 1919. Skončila tak provizorní situace, kdy diplomatickou agendu vztahu vůči Československu měl na starosti apoštolský nuncius ve Vídni Teodoro Valfré di Bonzo. Prvním apoštolským nunciem v Československu se stal Clemente Micara (1879–1965), Československo jako svého prvního vyslance ke Svatému stolci vyslalo historika a diplomata Kamila Kroftu (1876–1945).

S navázáním oficiálních styků však bylo třeba též vyřešit novou podobu vztahu mezi novým státem a katolickou církví. Českoslovenští představitelé se obecně shodovali na tom, že jednota mezi státem a církví tak, jak panovala za Rakouska-Uherska, není nadále možná a že přirozenějším a vhodnějším stavem se stane odluka.⁸¹ Počátkem června 1920 byl čtveřicí levicových poslanců v čele s Theodorem Bartoškem předložen návrh radikální odluky po vzoru Francie či Portugalska, který počítal mj. se zrušením církevního školství a oficiální výuky náboženství či s uznáváním pouze civilních sňatků a dále s přísnou státní kontrolou církve.⁸² Návrh se však setkal s prudkým odporem katolických kruhů a přijat nebyl. Podobně naprázdno vyšla i snaha zakomponovat odluku církve a státu přímo do ústavy. V lednu roku 1921 byla jmenována státní rozluková komise pod vedením právníka Antonína Hobzy, která si předsevzala odluku provést postupně

⁷⁹ Např. v katedrále v Hradci Králové byl příslušníky Československé církve opakovaně vylepen protikatolický plakát, srov. ŠORM 1922, 53. Autorovi této práce je též známa ústně tradovaná historka z jižních Čech, kdy místní katolický kněz poslal ministranty pro uhlíky z hranice pálené československou církví o den dříve k uctění památky Jana Husa. Následně nechal tyto uhlíky použít do kadidelnice při katolické liturgii, což zavadlo příčinu k posměchu katolíků vůči Čechoslovákům.

⁸⁰ srov. FORMÁNEK/ŠMÍD 2017, 9

⁸¹ Pozitivně se k otázce odluky vyslovil i T. G. Masaryk, když vyjádřil naději, že jedině nekonfrontačně provedená odluka povede k dobrým vztahům mezi státem a církví, srov. KONÍČEK 2004, 40

⁸² Církev by mj. nesměla bez povolení provádět a distribuovat papežské dokumenty či odvádět peníze do zahraničí, což by zasáhlo některé církevní sbírky (např. Halěť sv. Petra), srov. ŠMÍD 2015, 178

jednotlivými zákony.⁸³ Zároveň preferovala měkčí formu odluky po vzoru Brazílie, která zaručovala zejména otázku svobody církevního školství či nezczizitelnosti církevního majetku.⁸⁴

Vzhledem k množství témat k řešení však bylo postupováno velmi pomalu a otázku vztahu církve a státu se nepodařilo uspokojivě vyřešit po celá 20. léta. Přijato bylo pouze několik dílčích zákonů, které odluku předjímalý. Hned v únoru 1919 byl přijat zákaz politické agitace kněží pod trestem až půl roku vězení (tzv. kazatelnicový zákon), následně v dubnu 1919 byl povolen pohřeb žehem. O měsíc později pak byla přijata novela manželského práva, která povolila rozvody a stanovila, že církevní překážky (např. svěcení) nebrání uzavření civilního sňatku. Jako jistý ústupek katolíkům zejména na Slovensku bylo vnímáno zrovnoprávnění církevního a civilního sňatku, kdy si snoubenci mohli formu sňatku zvolit. Mladistvým byla v dubnu 1920 povolena svobodná volba konfese od 14 let věku.⁸⁵

Změny se zásadně odrazily i ve školství. Již v dubnu 1919 byla zrušena povinnost pro učitele přihlásit se k některé z konfesí.⁸⁶ To zároveň učitelům umožnilo vést výuku bez ohledu na církev ba v příkrém rozporu s církevním stanoviskem, což vedlo ke konfliktům mezi takto smýšlejícími učiteli a místními duchovními. Dva takové případy nacházíme i v Bitnarově dotazníku. První případ zachycený v Červeném Újezdu u Sedlčan dokumentuje účelový bojkot svátku sv. Jana Nepomuckého místním učitelem po zrušení tohoto svátku jako dne pracovního klidu novým zákonem o státních svátcích, který tak znemožnil slavit jej i místním dětem: „*R. 1925 připadl svátek sv. Jana Nep. na sobotu. V kostele konal se svátek jako vždycky – slavně. (...) Toliko chyběla mládež školní. (...) Lid reptal, že rodiče slaví svátek a děti jejich jsou odváděny od bohoslužeb, aby na světce zapoměly. (...) Od učitele dětem oznámeno přísně, že musí každý přijít do školy, že bude učení jako jindy, svátek žádný není – jinak bude každý potrestán. (...) Když lid vycházel z kostela po skončených bohoslužbách, ze školy vychází průvod dětí školních s praporem v čele (prapor nesl z nařízení učitele ministrant), děti si nesly na zádech uzlíčky a (...) učitel je vedl do lesa – na výlet.*“⁸⁷ Druhý případ navazuje na výše popsané intelektuální polemiky o sv. Jana Nepomuckého. Farář z farnosti Zhoř u Jihlavy si posteskl následovně: „*Před dvěma léty (...) mi říkaly děti, že p. učitel – už je pryč – jim poručil*

⁸³ srov. ŠMÍD 2015, 179

⁸⁴ srov. KONÍČEK 2004, 45sq

⁸⁵ srov. KLIMEK 2000, 153sq

⁸⁶ srov. KLIMEK 2000, 154

⁸⁷ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

koupiti si knihu Deymek „Stopami lidstva“, a tam že čtou o sv. Janu (...), že nebyl. (...) Když mu pak ukázaly, co je v Dějepisku od Olivy – církevním – tvrdil, že ve škole nesmí té knížky se užívat, že není schválená ministerstvem. (...) Učitel byl bez vyznání a volnomyšlenkář, ač obec je celá katolická. Neměl té snášenlivosti, již se pro sebe rád dovolával, by vůbec o sv. Janu pomlčel, když jej obec má za svého patrona. Donesl jsem dětem dějepis pro střední školy církevní a ukázal, že je také schválen ministerstvem republiky a přečetl jim, co je tam o sv. Janu. Tak se tedy pracuje v dnešní škole, teď sice potichu, ale jistěji. Učebnice tomu a příručky vydatně napomáhají.“⁸⁸

Zásadním předmětem sporu v rovině diplomatické se stala otázka tzv. nominačního práva, kdy někteří státní představitelé zastávali názor, že v důsledku právní kontinuity na československou vládu přechází právo habsburských panovníků vybírat vysoké církevní hodnostáře, zejména biskupy a kanovníky.⁸⁹ Takový požadavek však Svatý stolec rozhodně odmítl. Papež Benedikt XV. následně prohlásil veškerá privilegia rakouských císařů vůči církvi včetně nominačního práva za zaniklá, a tudíž nepřecházející na nástupnické státy. Neuznání tohoto kroku ze strany československé vlády vedlo k další gradaci napětí mezi Československem a Svatým stolcem, který nakonec ustoupil a připustil možnost politických námitek státu vůči nominantům.⁹⁰ Jednalo se přitom o velmi aktuální problém, neboť v letech 1919–1923 došlo k výměně biskupů téměř ve všech diecézích na území Československa. Vedle výše vzpomenuté výměny na pražském svatovojtěšském stolci šlo především o pozici olomouckého arcibiskupa, kterou zastával Lev kardinál Skrbenský z Hříště (1863–1938), jenž byl terčem silné kritiky především pro rozpuštění Jednoty katolického duchovenstva roku 1907. Rezignace Skrbenského roku 1921 byla nakonec odůvodněna jeho zdravotním stavem (v té době prodělal těžkou autonehodu) a na jeho místo nastoupil populární kněz spjatý s rozvojem cyrilometodějské tradice Antonín Cyril Stojan (1851–1923).⁹¹ Po jeho smrti na olomoucký stolec usedl Leopold Prečan (1866–1947). Noví biskupové byli zapotřebí i na jihu a východě Čech, neboť krátce po sobě zemřeli českobudějovický biskup Josef Hůlka (1851–1920) a královéhradecký Josef Doubrava (1852–1921). Jako jejich nástupci byli jmenováni v Českých Budějovicích Šimon Bárta (1864–1940) a v Hradci Králové pozdější pražský arcibiskup Karel Kašpar (1870–1941).

⁸⁸ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

⁸⁹ srov. ŠMÍD 2015, 191

⁹⁰ srov. ŠMÍD 2015, 192sq

⁹¹ srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 75

Ještě mnohem komplikovanější situace panovala v církevní správě na Slovensku, kde nejen že bylo zapotřebí nových biskupů, ale bylo potřeba i překreslit hranice diecézí, neboť polovina z na Slovensku se nacházejících diecézí (košická, rožňavská a ostříhomská, v jejíž slovenské části byla zřízena trnavská apoštolská administratura) byla rozdělena mezi Československo a Maďarsko. Podobně bylo zapotřebí vyřešit i některé územní záležitosti v českých zemích, zejména ve Slezsku⁹² a při hranici s Rakouskem⁹³. Naopak k pražské arcidiecézi náleželo na území Německa se nacházející Kladsko. Právě problematika diecézních území se stala hlavní motivací vedoucí roku 1923 k zahájení jednání mezi Československem a Svatým stolcem o smluvní úpravě vzájemných vztahů neboli o tzv. *Modu vivendi*.

Jednání však netrvala dlouho, neboť v polovině 20. let se situace znovu výrazně zkomplikovala v důsledku patrně nejvýznamnějšího incidentu mezi Československem a Svatým stolcem známým podle jeho hlavního aktéra jako „Marmaggiho aféra.“ Apoštolský nuncius Francesco Marmaggi (1870–1949) započal své působení v Československu roku 1923 a zprvu vůči státním představitelům zaujímal velmi vstřícný a otevřený postoj. Byl to právě on, kdo jako první inicioval jednání o *Modu vivendi*.⁹⁴ Změna nastala na jaře roku 1925, a to v důsledku přijetí již zmíněného nového zákona o státních svátcích, který rušil pracovní klid o některých církevních svátcích (např. o slavnosti Těla a Krve Páně, některých mariánských svátcích, či svátcích sv. Jana Nepomuckého nebo sv. Petra a Pavla) a na místo nich vyhlásil některé nové svátky.⁹⁵ Jablem sváru se stal zejména záměr vyhlásit za státní svátek 6. červenec, den upálení Jana Husa. Jednalo se do velké míry o oficializaci oslav „národního mučedníka“, které probíhaly pravidelně již od roku 1920 a od roku 1923 celostátně. Katolická církev však nový svátek vnímala osobně jako útok, neboť Jana Husa nadále považovala za kacíře, navíc husovské oslavy se pravidelně stávaly záminkou k protikatolickým proklamacím a někdy i násilným výpadům. Nuncius Marmaggi proto proti novému zákonu podal oficiální protest a v Římě byl státním sekretářem Pietrem Gasparim předvolán československý vyslanec u Svatého stolce Václav Pallier a bylo mu sděleno, že nový svátek bude interpretován jako akt nepřátelství Československa vůči Svatému stolci.⁹⁶

⁹² Zde část území diecézně připadala tehdy německé Vratislavi, srov. BOHÁČ 1998, mapa č. 3

⁹³ Konkrétně na Vitorazsku, spravovaném diecézí St. Pölten a Valticku náležícímu vídeňské arcidiecézi, srov. *ibidem*

⁹⁴ srov. ŠMÍD 2015, 211

⁹⁵ srov. KADLEC 1991, 243

⁹⁶ srov. ŠMÍD 2015, 349-351

Situace se nadále vyhrocovala, neboť vyšlo najevo, že nejvyšší představitelé státu se hodlají oslav nového svátku oficiálně zúčastnit a prezident Masaryk hodlá oslavám udělit oficiální záštitu. Na opakované Marmaggiho intervence nebyl brán zřetel a pohružku Svatého stolce, že Marmaggiho stáhne během oslav z Prahy, označil ministr zahraničí Edvard Beneš za „nepřípustné gesto nešetrné ke státu a národu.“⁹⁷ Mezi Benešem a Marmaggim došlo nakonec ke schůzce, která se však odehrála až v samotný den oslav v 10 hodin dopoledne a nepřinesla žádný výsledek. Svatý stolec i nadále považoval účast nejvyšších státních představitelů za urážku a nic na tom nezměnil ani fakt, že tak učinili nakonec jako soukromé osoby, a nikoliv z titulu své funkce, což byl jediný ústupek, na který československá vláda přistoupila.⁹⁸ Marmaggi čekal na nunciaturu až do pozdního večera, nakonec však na Gaspariho příkaz, a ovšem pod vlivem protikatolických proklamací během oslav a husitského praporu vyvěšeného na přání Masaryka na Pražském hradě, odcestoval ze země. O čtyři dny později pak byl z Říma „k podání vysvětlení“ stažen vyslanec Pallier.⁹⁹

„Marmaggiho aféra“ neznamenal úplné přerušování diplomatických styků mezi Československem a Svatým stolicí, ty byly nadále udržovány níže postavenými pracovníky nunciatury. Vedla ovšem k nové vlně protikatolických nálad v československé společnosti, neboť byla (zejména v tisku) interpretována jako provokace Svatého stolce.¹⁰⁰ Někteří levicoví poslanci žádali úplný konec diplomatických styků a znovu se dostala na přetřes též otázka radikální odluky církve od státu. Aféra se zároveň stala příčinou vnitropolitické krize v Československu, neboť předseda Československé strany lidové Jan Šrámek zvažoval odchod své strany z první vlády Antonína Švehly. K tomu z obav před protikatolickou politikou nové vlády nakonec nepřikročil a jediný, kdo nakonec v souvislosti s aférou z vlády odstoupil, byl ministr železnic Jiří Stříbrný.¹⁰¹

Jednání o Modu vivendi byla obnovena až roku 1927, kdy už množství nevyřešených problémů mezi Československem a Svatým stolicí nebylo dále únosné. Zároveň došlo k uklidnění politické situace vznikem třetí vlády Antonína Švehly, která byla otázce uzavření Modu vivendi nakloněná. K obnovení jednání rovněž přispěly i relativně poklidné oslavy Jana Husa roku 1926, kdy prezident Masaryk přijal intervenci biskupů

⁹⁷ ŠMÍD 2015, 352

⁹⁸ srov. ŠMÍD 2015, 354sq

⁹⁹ srov. PEHR/ŠEBEK 2012, 156

¹⁰⁰ srov. ŠMÍD 2015, 356

¹⁰¹ srov. ŠMÍD 2015, 357-360

Kordače, Prečana a Kmeťka a zaujal ve srovnání s rokem předchozím výrazně umírněnější postoj.¹⁰² Již o rok později tak mohly být obnoveny v plném rozsahu diplomatické styky a 18. března 1928 byl novým apoštolským nunciem jmenován Pietro Ciriaci (1885–1966). Ve stejné době byl oběma stranami přijat i samotný *Modus vivendi*, v němž bylo zakotveno sloučení státních a diecézních hranic, dále možnost státu odmítnout z politických důvodů biskupského kandidáta a rovněž pravidlo, podle něž řády a kongregace sídlící v Československu nesměly podléhat představeným v cizině.¹⁰³

Rok 1929 pak lze označit za rok uklidnění vzájemných vztahů. Přispěla k tomu zejména celostátně pojatá oslava svatováclavského milénia spojená se slavnostním dokončením novogotické dostavby pražské katedrály sv. Víta, nad kterou převzala patronát československá vláda, která zajistila její poklidný průběh, a prezident Masaryk v jejím rámci pronesl slavnostní projev.¹⁰⁴ Svatováclavské oslavy je tak možno označit jak za symbolický předěl ve vztahu československého státu a Svatého stolce v oficiální rovině, tak za moment opětovného zapojení církve do československé společnosti, odkud byla předchozích 10 let vytlačována.¹⁰⁵

¹⁰² srov. ŠMÍD 2015, 212

¹⁰³ srov. KADLEC 1991, 244

¹⁰⁴ srov. *ibidem*

¹⁰⁵ srov. FORMÁNEK/ŠMÍD 2017, 16

2. Vilém Bitnar a Svatojanský dotazník

2.1. Vilém Bitnar, jeho život a literárněvědná činnost

Období konce 20. let a následná 30. léta 20. století jsou dobou silného zájmu o výzkum barokní kultury v českých zemích. Svá stěžejní díla na toto téma připravují a vydávají mj. Zdeněk Kalista (*Z legend českého baroka* vyd. 1934; *České baroko* 1941) nebo Josef Vašica (*České literární baroko* vyd. 1938). Otázka kultu sv. Jana Nepomuckého jakožto jednoho z klíčových projevů české barokní zbožnosti, jeho vývoje a popsání soudobého stavu patřila k důležitým momentům tohoto výzkumu, a to i v souvislosti s 200. výročím Nepomuckého svatořečení roku 1929. Právě na tomto poli přichází s důležitými výsledky literární historik, překladatel a editor **Vilém Bitnar** (narozen 11. dubna 1874 ve Zbečníku u Hronova, zemřel 12. října 1948 v Praze).

Bitnarova cesta k literární historii nebyla nikterak přímočará. Jako absolvent pražské techniky v oboru hutního inženýrství započal svou profesní dráhu v železářském průmyslu, nejprve v kladenských železárnách (1896–1901) a později jako správce sléváren v Komárově u Hořovic (1905–1908).¹⁰⁶ Teprve po roce 1908 se věnuje výlučně (nepočítáme-li krátké intermezzo během 1. světové války) práci v oboru literatury. Právě v této době se snaží zintenzivnit spolupráci s hnutím Katolické moderny, v němž se již předtím výrazně angažoval především v rámci časopisu *Nový život*, který roku 1896 spolu s Karlem Dostálem-Lutinovem spoluzakládal. Roku 1907 zakládá týdeník katolické inteligence *Nový věk* a o rok později se příslušníky Katolické moderny snaží organizačně podchytit založením Sdružení katolické inteligence, jež mělo vyvíjet přednáškovou činnost a jež se zároveň stalo základnou pro vydávání Bitnarovy revue *Meditace* a k ní připojené knihovny.¹⁰⁷ Tyto snahy však přicházejí již v období po odsouzení myšlenek modernismu jako heretických ze strany papeže Pia X. a tím pádem i v době zásadního úpadku hnutí Katolické moderny jako celku.¹⁰⁸

Po 1. světové válce Bitnar působil v řadě katolicky orientovaných periodik, v letech 1921–1924 v *Lidových listech*, od roku 1924 pak v časopisu *Den* jakožto redaktor *Hovorů literárních a uměleckých*.¹⁰⁹ Roku 1926 se dostává do čela časopisu *Život*, vydávaného sdružením pražských katolických univerzitních studentů Českou ligou akademickou. Jeho vedení znamenalo pro tento časopis významné vybočení z dosavadního kurzu, neboť

¹⁰⁶ srov. LČL 1985, 239

¹⁰⁷ srov. LČL 1985, 240

¹⁰⁸ srov. PUTNA 1998, 540

¹⁰⁹ Zde působí až do r. 1941, srov. LČL 1985, 240

mezi postoje České ligy akademické patřilo vedle obrany katolických studentů před antiklerikálními útoky a politického příklonu k Československé straně lidové především jednoznačné odmítání modernismu v souladu s dobovým dominantním názorovým proudem v rámci katolické církve.¹¹⁰ Bitnar však odmítl apriorní nálepkování modernismu jako kacířského názoru a na stránkách *Života* umožnil publikační činnost řadě představitelů předválečné Katolické moderny.¹¹¹

Svémi články přispíval do dalších periodik, jako byly např. *Našinec*, *Život*, *Naše listy*, *Československá žena* a mnohé další. Významně na sebe upozornil svou redaktorskou prací na ročníku *Archy* 1923, za niž byl oceňován pro výběr velmi kvalitních příspěvků, pro něž shromáždil díla např. K. Dostála-Lutinova, S. Boušky či J. Durycha.¹¹² Přispíval rovněž slovníkovými hesly do Českého slovníku bohovědného, dále do Nového velkého ilustrovaného slovníku a rovněž do Ottova slovníku naučného.¹¹³

Nejvýraznější otisk však Bitnar zanechal v rámci své činnosti literárněvědné. Zde vynikl jednak velmi pečlivě zpracovanými monografiemi o soudobých katolických autorech (*Antonín Podlaha literárním historikem*, *Archa* 13/1925; *Sigismund Bouška* 1932; *Karel Dostál-Lutinov* 1934 ad.)¹¹⁴, jednak svými příspěvky k poznání starší české literatury. Tyto své příspěvky opírá v souladu s Josefem Pekařem a jeho žáky o paralelní katolickou koncepci výkladu českých dějin, která na rozdíl od liberálně-protestantské koncepce vycházející z díla Františka Palackého nevidí jako dominantní body českých dějin epochu husitství a českobratrskou tradici, nýbrž vyzdvihuje českou gotickou a barokní kulturu na půdorysu tradice svatováclavské a svatojanské.¹¹⁵ Bitnar vydává díla vztahující se k oběma těmto tradicím, je však patrné, že jeho nejvýraznějším předmětem zájmu se stala epocha českého baroka. Tento svůj zájem Bitnar předjímá již v mladém věku ve své meditativní básnické tvorbě, v jejímž rámci tvořil zejména biblické parafráze inspirované dílem Julia Zeyera.¹¹⁶ Kariéru básníka však velmi záhy natrvalo opustil. Nyní v meziválečném období se realizoval jako především jako vydavatel děl zapomenutých a polozapomenutých autorů, k nimž též publikoval odborné texty. Roku 1924 vydává v časopise *Archa* stať *Jesličkový lyrik jezuitského baroku*, v níž pro moderní dobu objevil významného představitele české jezuitské barokní literatury Bedřicha Bridela, a to již

¹¹⁰ srov. PUTNA 2010, 513

¹¹¹ srov. PUTNA 2010, 514sq

¹¹² srov. SLAVÍK 1934, 60

¹¹³ srov. LČL, 240

¹¹⁴ srov. PUTNA 1998, 541

¹¹⁵ srov. PUTNA 1998, 543

¹¹⁶ srov. LČL 1985, 240

deset let před průlomovým vydáním Bridelovy básně *Co Bůh? Člověk?* Josefem Vašicou. Podobně ve své stati *Jitřní barok premonstrátský* seznamuje odbornou i laickou veřejnost s básníkem Jiřím Pontánem z Braitenberka.¹¹⁷ V časopise *Hlídky* vydal roku 1934 stat *Poetika Jana Rozenpluta ze Švarcenbachu* a v rámci výborů *Vánoční lyrika* (1936) a *vánoční muzika* (1940) se zabýval dílem Adama Václava Michny z Otradovic.¹¹⁸ Celkově publikoval na padesát literárně-historických studií a připravil k vydání několik desítek textů ze starší literatury.

Svůj zájem o baroko Bitnar promítá i do své organizační činnosti. Roku 1929 se spolupodílí na oslavách jak sv. Jana Nepomuckého (o Bitnarově angažmá ve Výboru svatojanském je pojednáno v následující kapitole), tak svatováclavského milénia. Roku 1933 zakládá při Lidové akademii Klub přátel baroka, který se měl věnovat především osvětovým přednáškám, a měla v jeho rámci vzniknout rovněž rozsáhlá kartotéka barokní literatury v kontextu dobových událostí.¹¹⁹

Bitnarovým celoživotním snem bylo sestavit celkovou syntézu dějin české katolické literatury. První pokus v tomto oboru učinil již roku 1918, a to svým projektem rozsáhlé antologie české náboženské poezie z období let 1878–1916 nazvaným *Pout' za svatým Grálem*. Tato antologie, považovaná za první pokus o vůbec nějakou syntézu české katolické literatury,¹²⁰ však vzbudila rozpaky již v době svého vydání. Vytýkáno jí bylo zejména upřednostňování ideového záměru děl před jejich literární kvalitou, což ve své recenzi ostře napadl Jiří Karásek ze Lvovic, rovněž samotná koncepce díla počítající s životopisy autorů, kompletními bibliografiemi, rozsáhlými ukázkami z děl, sekundární literaturou a poznámkami, se ukázala nad Bitnarovy tehdejší síly.¹²¹ Zamýšlený druhý díl tak zůstal nere realizován. Přesto však Bitnar vzbudil pozornost a dočkal se pokračovatele v osobě J. Hronka a jeho díle *Katolická literatura česká přítomné doby* vydaném roku 1924.¹²² Druhý pokus tímto směrem učinil Bitnar roku 1925, a to slovníkovou formou na stránkách časopisu *Archa*. Ani tento pokus nazvaný *Rukověť dějin české literatury básnické* se však nedočkal dokončení, uvíznul velice záhy již u hesla Abrahamides.¹²³

Bitnar se však svého záměru nevzdal a roku 1940 přichází s antologií *Zrození barokového básníka*. V tomto pozoruhodném díle si vytkl za cíl jednak zachytit proměnu

¹¹⁷ srov. PUTNA 1998, 544

¹¹⁸ srov. LČL 1985, 240sq

¹¹⁹ srov. SLAVÍK 1934, 68

¹²⁰ srov. SLAVÍK 1934, 48

¹²¹ srov. PUTNA 1998, 541

¹²² srov. SLAVÍK 1934, 49

¹²³ srov. PUTNA 1998, 541

české humanistické literatury v literaturu barokní (první barokní motivy nachází již v rámci Bible kralické), jednak popsat pronikání velmi široce pojatých přírodních motivů do literatury, jak dokládá již podtitul „antologie z přírodní lyriky českého baroku“.¹²⁴ Tento cíl měl být dotážen a vysvětlen v druhém připravovaném díle s názvem *Dozrání barokového básníka*, ani v tomto případě však nedošlo k dokončení a Bitnarův sen o antologii tak nakonec zůstal nerealizován.

Síla Bitnarovy vědecké práce, oceňovaná jak jeho současníky, tak současnými literárními historiky, spočívá především v jeho schopnosti pozitivisticky shromážďovat detailní faktografické znalosti, systematicky je třídit a předkládat veřejnosti, slovy Bedřicha Slavíka: „*Ráz essayí zůstává objektivní, postup je systematicky tříděn, dbáno o přehlednost a dokumentární ověření*“¹²⁵. Svědectvím této práce je i neobyčejně rozsáhlý Bitnarův literární archiv, obdivovaný již za jeho života (např. Karel Dostál-Lutinov se o něm opakovaně vyjadřuje jako o „záviděníhodném“¹²⁶), jenž je dnes součástí Bitnarovy pozůstalosti uložené v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, kde stále čeká na celkové odborné zpracování. Slabinou jeho díla jsou pak momenty, kdy opouští pevnou půdu faktografických údajů a pokouší se díla interpretovat, v takových chvílích na sebe až příliš prozrazuje, že je v literárněvědném oboru amatérem.¹²⁷ Tento fakt jej mnohdy vede k nazírání některých pojmů příliš široce, což se projevuje jak ve *Zrození barokového básníka*, tak v jeho posledním díle, literárním přehledu *Inferiorita české literatury katolické* (1941), v jehož rámci odvážně hledá projevy baroka v dílech Františka Sušila či Lumírovců.¹²⁸ Za to byl již za svého života kritizován mladší generací odborníků na barokní literaturu, zejména Zdeňkem Kalistou.¹²⁹

Přesto však Vilém Bitnar zůstává svou činností literárněvědeckou, vydavatelskou i organizační nepřehlédnutelným zjevem české katolické kultury jak období těsně před 1. světovou válkou, tak období meziválečného. Svým dílem položil základy moderního výzkumu katolické literatury jako svébytného fenoménu a svými objevy napomohl znovuoobjevení barokní kultury a revizi pohledu na ni.

¹²⁴ srov. PUTNA 1998, 544

¹²⁵ srov. SLAVÍK 1935, 121

¹²⁶ srov. SLAVÍK 1934, 51

¹²⁷ srov. PUTNA 1998, 544

¹²⁸ srov. PUTNA 1998, 545

¹²⁹ Kalista na stránkách revue *Naše věda* rozpoutal s Bitnarem polemiku o příliš „plastickém“ užívání termínu Baroko, přičemž Bitnar Kalistově kritice nedokázal dostatečně čelit, srov. ibidem

2.2. Výbor svatojanský a oslavy svatojanského jubilea r. 1929

Klíčové prolnutí osobnosti a díla Viléma Bitnara s problematikou svatojanské úcty nacházíme v rámci jubilejních oslav dvoustého výročí kanonizace Jana Nepomuckého roku 1929. Tyto oslavy jsou v dnešní době téměř zapomenuty, neboť byly zcela zastíněny oslavami svatováclavského milénia, které proběhly v září téhož roku a které byly rovněž spojeny s otevřením a vysvěcením dostavěné části pražské katedrály sv. Víta. O svatojanských oslavách tak nenacházíme téměř žádné zprávy ani v současné odborné literatuře. Pro jejich popis je tedy zapotřebí si vystačit se zachovalými prameny, především pak s články v dobovém tisku.

Přípravy oslav se zhostil k tomu založený Výbor svatojanský, pracující pod přímým dohledem pražského arcibiskupa Františka Kordače, který se poprvé sešel již 25. června 1928.¹³⁰ Výbor se skládal ze dvou částí, tou první bylo čestné předsednictvo složené z významných osobností dobového církevního života, druhou pak tvořilo výkonné předsednictvo pověřené vlastní organizací oslav. Čestné předsednictvo tvořili pražští světící biskupové Jan Nepomuk Sedlák a Antonín Podlaha, dále olomoucký arcibiskup Leopold Prečan, brněnský biskup Josef Kupka, spíšský biskup Jan Vojtaššák a profesor bratislavské univerzity Mons. Alois Kolísek. Ve výkonném předsednictvu zasedli děkan vyšehradské kapituly Mons. František Vaněček, senátor Gustav Mazanec, Karel Schwarz jakožto pokladník Výboru a konečně Vilém Bitnar v pozici jednatele.¹³¹ Protože bylo rozhodnuto, že jedním z bodů oslav bude také svatojanská výstavka, byla rovněž jmenována výstavní komise pod vedením pražského městského vikáře a faráře žižkovského Karla Procházky ve složení Vilém Bitnar, Václav Hrudka, Jaroslav Major, Vincenc Oehm, Emil Pacovský, Antonín Šorm, Václav Vítek a Čeněk Vosmík.¹³² Výbor si byl od počátku dobře vědom faktu, že souběh se svatováclavským milénium může být pro svatojanské oslavy komplikací. Bylo proto rozhodnuto uspořádat oslavy okázalé a zároveň je pojmout jako jakousi předehru k zářijovým oslavám sv. Václava. Svědčí o tom i svolání, které Výbor vydal na své ustavující schůzi: *„Dne 19. března 1929 uplyne právě dvě stě let od vzácné chvíle, kdy (...) prohlásil svatý otec Benedikt XIII. (...) Jana Nepomuckého za světce. Vůlí Prozřetelnosti připadá tento velký den jubilejní právě do téhož roku, kdy celý československý národ s plesáním oslaví tisíciletou památku (...) Václava svatého. Jako by připravoval cestu přeslavnému svému spolutrpiteli,*

¹³⁰ stov. BITNAR 1929, 776

¹³¹ stov. PROCHÁZKA/BITNAR 1929a, 5

¹³² stov. PROCHÁZKA/BITNAR 1929a, 6

*přichází tichý kanovník (...) o celý půlrok dříve, aby svým výročím zburcoval poslední netečné duše vždy křesťanského národa svatováclavského, cyrilometodějského a svatojanského.*¹³³

O vlastním průběhu svatojanských oslav se nejvíce dozvídáme z článku biskupa Jana Nepomuka Sedláka *Oslava jubilea svatojanského r. 1929*, otištěného v *Časopise katolického duchovenstva*. Rovněž tento článek poukazuje na skutečnost, že svatojanským oslavám nebyla vzhledem k souběhu s oslavami svatováclavskými věnována taková pozornost, jakou by si zasloužily a jaké se jim dostalo o předchozích kulatých výročích Nepomuckého kanonizace, především pak v letech 1779, 1829 a 1879. Sedlák však zároveň přichází s dalším zdůvodněním, a sice že svatojanský kult byl v předchozí dekádě vystaven celé řadě útoků jak z pozic intelektuálních, tak vyloženě násilných (o této problematice je pojednáno v kapitole 1.1.), a proto došlo k jeho částečnému útlumu.¹³⁴ Přesto však z jeho článku získáváme zprávu o oslavách důstojných, okázalých a relativně hojně navštívených.

Ohnisky svatojanských oslav se zcela přirozeně stala Praha a Nepomuk. V Praze byly oslavy zahájeny pontifikální mší svatou, konanou ve výroční den kanonizace 19. března 1929, a to v kostele sv. Jana Nepomuckého na Skalce nedaleko pražského Karlova náměstí, neboť dostavěná katedrála sv. Víta nebyla doposud otevřená pro veřejnost.¹³⁵ Do katedrály bylo možné oslavy přesunout až bezprostředně okolo světce svátku, kdy oslavy ve dnech 15.–19. května 1929 vyvrcholily. Program byl složen z pontifikálních mší a officií, a dále slavnostních kázání, jichž se zhostili významní představitelé pražského církevního života (mezi jinými např. kanovník Mons. Josef Čihák, jezuita P. Cyril Jež, či pozdější pražský pomocný biskup Mons. Antonín Eltschkner).¹³⁶ Ústředním bodem květnové části oslav se pak stalo vyzvednutí kříšťálové rakve sv. Jana Nepomuckého z náhrobku v katedrále a její výstav k úctě věřícím v průběhu celé neděle 19. května. Tentýž den v odpoledních hodinách byl s rakví konán též slavnostní průvod po Hradčanském náměstí. U příležitosti slavnostního výstavu světcových ostatků došlo rovněž k renovaci stříbrného náhrobku, především k jeho vyčištění, neboť „*při renovaci*

¹³³ BITNAR 1929, 776

¹³⁴ srov. SEDLÁK 1929b, 733

¹³⁵ Ke znovuotevření katedrály došlo až 9. května 1929, ke slavnostnímu vysvěcení nové části pak až 28. září, srov. ibidem

¹³⁶ srov. SEDLÁK 1929b, 734

*staré části velechrámu (...) valně trpěl.*¹³⁷ Menší pobožnosti a kázání se konaly i v jiných pražských kostelích, opět především u sv. Jana Nepomuckého na Skalce.

Pod mimořádně slavnostním průběhem svatojanských oslav v jeho rodném Nepomuku byl dle J. N. Sedláka podepsán především místní děkan P. Jan Strnad, jehož zásluhou pokryly nepomucké oslavy celý měsíc květen: *„Uspořádal v měsíci tom deset slavností, k nimž dostavila se vždy četná procesí zblízka i zdáli. A bylo opět živo v tichém městečku, zbožné zpěvy svatojanské rozléhaly se v něm, naplnily se chrámy věřícími, zachovala se tradice oslav dřívějších jubileí.*¹³⁸ Rovněž do Nepomuku se sjeli významní představitelé církve v čele s apoštolským nunciem v Československu Pietrem Ciriacim a českobudějovickým biskupem Šimonem Bártou, aby zde téměř každodenně vysluhovali pontifikální mše a kázali. Součástí oslav byla rovněž v Sedlákově článku velmi vychvalovaná výstavka svatojanských památek ze západních Čech. Nepomucké oslavy však nebyly pouhou svatojanskou festivitou per se, nýbrž posloužily i jako benefiční akce pro místní kostely, jak dokládá i J. N. Sedlák: *„Slavnosti svatojanské tamže přispěly k posílení ducha náboženského v městě samém i širším jeho okolí. Ale jubileum samo dalo podnět k tomu, že neúnavný duchovní správce děkan Strnad mohl provésti důkladné – a nanejvýš nutné – opravy kostela svatojanského i děkanského. Za pomoci památkového úřadu a s přispěním hojných dobrodinců jsou nyní oba kostely v krásném pořádku a jubileum zanechalo jim tu nejlepší památku.*¹³⁹

Díky výše popsané práci výstavní komise Výboru svatojanského se úspěšná svatojanská výstavka zrealizovala i v Praze. Výboru se do refektáře kláštera u Alžbětinek Na Slupi podařilo shromáždit širokou plejádu větších i menších památek nepomucenské úcty zapůjčených z celé řady muzeí, galerií, z církevních institucí i od zbožných spolků.¹⁴⁰ Podle katalogu výstavy dosáhl počet exponátů čísla 211 a zahrnoval sochy, obrazy, relikviáře a další liturgické předměty, literární památky ve formě vystavených tisků, jakož i drobné devocionálie.¹⁴¹ Výstavka se následně stala základem pro vydání publikace *Pragensia svatojanská*, kde Bitnar s Procházkou shromáždili třicítku odborných studií, pojímajících svatojanský kult z nejrůznějších úhlů pohledu – od malířství přes sochařství, zvonařství, sfragistiku a další uměleckohistorické disciplíny až

¹³⁷ srov. SEDLÁK 1929b, 734

¹³⁸ SEDLÁK 1929b, 737

¹³⁹ SEDLÁK 1929b, 738

¹⁴⁰ srov. SEDLÁK 1929b, 737

¹⁴¹ srov. PROCHÁZKA/BITNAR 1929a, 13–23

po hudbu a literaturu.¹⁴² Právě tato publikace byla ve své době považována za jeden z nejdůležitějších výstupů z jubilejních svatojanských oslav jako celku. V dobovém tisku se setkáváme s pochvalnými recenzemi, jak co se týče obsahové stránky, tak pokud jde o velkorysou úpravu vydání a obrazový doprovod vycházející ze svatojanské výstavy.¹⁴³ Díky tomu měla být publikace podle představ recenzentů základním pramenem vzdělání široké čtenářské obce o problematice svatojanského kultu a jeho historického vývoje.¹⁴⁴

Pragensia svatojanská nebyla jediným dílem, vydaným u příležitosti svatojanského jubilea. Mezi další díla reflektující oslavy a nepomucenský kult obecně patří meditace jezuity Josefa Rybáka nad různými aspekty svatojanské úcty *Co sluší uvážiti o sv. Janu Nepomuckém*¹⁴⁵, dále spis Václava Kozla *Čtení o sv. Janu Nepomuckém*, či již výše zmíněné dílo Jana Nepomuka Sedláka *Proč nedošlo již dříve k svatořečení Jana Nepomuckého*.¹⁴⁶ Vedle knižní produkce nacházíme ozvuky svatojanských oslav rovněž v periodickém tisku. Nejvýraznějším počinem v této oblasti se stala rozsáhlá stať historika a pražského pomocného biskupa Antonína Podlahy *K dvoustému výročí svatořečení sv. Jana Nepomuckého*, která vycházela na pokračování v *Časopise katolického duchovenstva* od ledna do května 1929. Podlaha se ve své stati věnuje různým aspektům svatojanské úcty napříč staletími, přičemž zejména zdůrazňuje význam této úcty pro národní sebeuvědomění: „Byly doby v stověžaté Praze, kdy český jazyk nesměle se ozýval v soukromém hovoru v odlehlých ulicích a tichý zármutek jako vdovin závoj obestíral česká srdce určená k vymření. Tu však od počátku století osmnáctého přicházival každoročně 16. květen, kdy Praha zaskvěla se rouchem svátečním, kdy ulicemi pražskými hlaholil jazyk český, kdy lid venkovský z nejdálnějších končin koruny svatováclavské přinášival radost, nadšení a živost do vychladlého srdce království.“¹⁴⁷ Vedle toho nacházíme v tisku řadu dalších drobnějších článků, a to nejen v *Časopise katolického duchovenstva*, ale rovněž v celé řadě dalších katolicky orientovaných periodik. Například časopis *Svatá Hora*, vydávaný svatohorskými redemptoristy, uvádí rozsáhlý cyklus různě orientovaných článků P. Josefa Pejšky CSsR se svatojanskou tematikou pod názvem *Památník k dvoustému výročí kanonisace sv. Jana Nepomuckého*.¹⁴⁸

¹⁴² srov. PROCHÁZKA/BITNAR 1929b, 5sq

¹⁴³ srov. HRUDKA 1929

¹⁴⁴ srov. ibidem

¹⁴⁵ srov. RYBÁK 1929, 3

¹⁴⁶ srov. SEDLÁK 1929b, 738sq

¹⁴⁷ PODLAHA 1929, 4

¹⁴⁸ srov. SEDLÁK 1929b, 739

Patrně největším publikačním počinem, jenž vzešel ze svatojanských oslav, je *Čítanka svatojanská*, připravená péčí Výboru svatojanského a vydaná v letech 1932–1934. Zatímco *Pragensia svatojanská* měla být primárně výstavním katalogem doplněným o odborné studie na různá témata, čítanka byla připravována jako sborník nepomucenské literatury, a to nejen odborné, ale též písní, básní, kázání, legendistiky, modliteb a dalších textů. Celkem publikace obsahuje 170 textů od autorů počínaje humanistickými a barokními (např. Václav Hájek z Libočan, Bohuslav Balbín, Antonín Koniáš), přes 19. století (např. František Sušil, Josef Vlastimil Kamarýt) až po autory soudobé (např. Josef Pekař, Antonín Šorm, Antonín Podlaha, Vilém Bitnar a mnozí další). Texty shromáždila a podle tematických akcentů je rozvrhla sborníková komise Výboru svatojanského skládající se z faráře od sv. Havla v Praze Karla Lva Řežábka, konzistorního rady Julia Košnáře, katechety Františka Košáka, gymnaziálních profesorů Václava Kozla a Jana Bartoše, spisovatelů Josefa Vinaře, Emila Pacovského a Antonína Šorma, celou komisi pak vedl publicista a spisovatel Tomáš Josef Jiroušek. Sestavu doplňovala Ludmila Tichá jako redaktorka, Stanislav Sedláček jako zapisovatel a jako jednatel opět Vilém Bitnar.¹⁴⁹ Přípravu čítanky provázely dlouhé diskuze o její výsledné podobě. Původní koncepce, která počítala výhradně s odbornými texty, byla nakonec na přímělu Bitnara a Šorma opuštěna a na jejich návrh byl na stránky čítanky umožněn vstup též textům uměleckým.¹⁵⁰ Výsledné vydání však poznamenala neutěšená finanční situace vydavatele – Dědictví svatojanského, která způsobila odklad vydání až na začátek 30. let, a navíc neumožnila čítanku vydat v jednom celku.¹⁵¹ Došlo proto k jejímu rozdělení na tři svazky, *I. Náboženská osobnost svatého Jana Nepomuckého*, *II. Od kněžského vysvěcení po mučednickou smrt* a *III. Janova mučednická smrt a posmrtné oslavení*, které byly postupně vydány v letech 1932, 1933 a 1934. V Bitnarově pozůstalosti v kartonech č. 76, 77 a 78 nacházíme k *Čítance svatojanské* rukopisné a strojopisné črty a četný výstřižkový a poznámkový materiál, jehož výzkum však leží mimo rámec této práce.

2.3. Svatojanský dotazník a jeho podoba

Vedle vlastní organizace oslav a publikační činnosti se zásadním předmětem aktivit Výboru svatojanského stal Svatojanský dotazník, který byl na sklonku roku 1928 rozeslán do všech českých a moravských farností a který si vytkl vskutku ambiciózní záměr:

¹⁴⁹ stov. BITNAR 1932, 10

¹⁵⁰ stov. BITNAR 1932, 17

¹⁵¹ stov. BITNAR 1932, 14

Shromáždit v co největším počtu a v co nejširším tematickém rozložení památky úcty ke sv. Janu Nepomuckému v Čechách a na Moravě. Odpovědi na Svatojanský dotazník máme v současné době k dispozici v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Bitnarově pozůstalosti, kde jsou jim vymezeny kartony č. 76 a 79. V jejich rámci je pak dotazník rozčleněn do složek Topografie I–IX a Topografie-Hradecko. Celkem nacházíme odpovědi z 354 farností. Nejvíce dotazníků se podařilo shromáždit z arcidiecéze pražské, odkud dorazilo 112 odpovědí. Na pomyslném druhém místě se umístila diecéze českobudějovická s 60 odpověďmi. Následuje diecéze brněnská s 56 příspěvky a diecéze královehradecká s 52 odpověďmi. Z olomoucké arcidiecéze dorazilo rovných 50 vyplněných dotazníků. Na konci pomyslného žebříčku se s odstupem nachází diecéze litoměřická s 23 příspěvky. V případě jednoho vyplněného dotazníku se nedochovala žádná vodítka, pomocí nichž by se dala identifikovat farnost původu. Tento dotazník neuvádí žádné konkrétní slovesné památky, pouze konstatování probíhající svatojanské slavnosti.¹⁵²

Uvážíme-li, že za první republiky bylo na území Čech a Moravy rozmístěno více než 3000 farností, je počet shromážděných dotazníků poměrně nízký. Je tedy na místě otázka, proč z ostatních farností není dotazník dochován. O důvodech můžeme bohužel pouze spekulovat, neboť v materiálech týkajících se dotazníku, příprav svatojanských oslav a *Čítanky svatojanské* ani v Bitnarově korespondenci nebyl nalezen materiál, který by nízký počet respondentů objasňoval či naznačoval alespoň některé příčiny. Podíváme-li se však na geografické vymezení dochovaných dotazníků, některé možné důvody nalézt lze.

Na prvním místě jde o do očí bijící nesoučinnost německojazyčných farností, ze kterých dorazilo pouhých 49 odpovědí. Pravděpodobná je tedy domněnka, že němečtí duchovní v souvislosti s rostoucím národnostním napětím mezi Čechy a Němci v dotyčných oblastech svatojanský dotazník z velké části ignorovali. Tomu by odpovídala i skutečnost, že nejméně sdílné byly ty oblasti, kde byly národnostní třenice nejvypjatější a kde později výrazných úspěchů dosahovala Sudetoněmecká strana, tedy v severních a západních Čechách.¹⁵³ Z litoměřické diecéze, která byla německojazyčná na výrazné většině svého území,¹⁵⁴ tak dorazilo z německých farností pouhých osm dotazníků z celkových triadvaceti. Je tedy bohužel třeba konstatovat, že svatojanský dotazník

¹⁵² srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

¹⁵³ srov. ŠEBEK 2006, 243sq

¹⁵⁴ srov. BOHÁČ 1999, 23

nedokázal pokrýt drtivou většinu severních Čech. Podobná situace panovala v německojazyčných oblastech na západě Čech, jejichž většina připadala arcidiecézi pražské (zejména Karlovarsko, Chebsko a Tachovsko). Z těchto oblastí bylo doručeno pouhých šest dotazníků, přičemž z českých farností téže arcidiecéze jich dorazilo 106. O trochu sdílnější byly farnosti českobudějovické diecéze, odkud máme jedenáct dotazníků zejména z oblasti Českokrumlovska a Kaplicka, zcela však chybí příspěvky z horní Šumavy (Kašperskohorsko, Železnorudsko). Z královéhradecké diecéze pak máme k dispozici šestici dotazníků týkajících se především Orlických hor a přilehlých podhorských oblastí (např. okolí Lanškrouna), naopak žádné příspěvky nemáme z Krkonoš a okolí. Pokud jde o Moravu, arcidiecéze olomoucká ze svých značně rozsáhlých německojazyčných oblastí doručila třináct příspěvků (především z Bruntálska a Šumperska), brněnská diecéze pak pět příspěvků (především farnosti v bezprostředním okolí Znojma).

Autory dorazivších dotazníků za německojazyčné farnosti byli často kněží české národnosti (soudě podle uvedeného příjmení) zde působící. U nich však často narážíme na opačný problém, totiž na ignorování německých forem svatojanské úcty. Nikterak řídkým jevem tak nejsou záznamy typu: „*Kraj zdejší je úplně německý, není tedy nic k vypátrání, co by jinak na úctu sv[ato]janskou připomínalo.*“¹⁵⁵ V jiných takových farnostech pak nacházíme výrazy podivu nad tím, že „*svatý Jan Nepomucký se těší v osadě, ač německé, velké oblibě.*“¹⁵⁶ Ať už dotyční kněží opomíjeli sudetoněmeckou svatojanskou úctu, z jiných míst dobře doložitelnou, z důvodu neznalosti či vědomé ignorance, jsou tyto nálezy smutným příkladem psychologické propasti, která v té době zela mezi českým a německým etnikem.

Druhým fenoménem, který lze z geografického posouzení dotazníkových odpovědí vyčíst, je absence příspěvků z větších měst. Tento fenomén je patrný zejména v Čechách, kde z větších městských sídel typu Plzně, Hradce Králové, Pardubic nebo Českých Budějovic nemáme ani jeden příspěvek. Výjimku v tomto směru představuje Praha, ovšem i zde bylo dodáno pouze deset dotazníků z celkem 48 far nacházejících se na území velké Prahy. Dotazníky tak máme pouze z některých měst střední až menší velikosti jako např. z Písku, Tábora, či Berouna. Drtivá většina pak pochází z maloměstských,

¹⁵⁵ Citát pochází z farnosti České Křídlovice, LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

¹⁵⁶ Z farnosti Budišov nad Budišovkou, LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VI

a především malých venkovských far. Odlišná situace v tomto směru panuje na Moravě, kde máme dotazníky ze všech třech největších měst (Brno, Ostrava, Olomouc), naopak se téměř nevyskytují příspěvky ze středních měst typu Kroměříže nebo Prostějova. Jádro dotazníkových odpovědí tak podobně jako v Čechách tvoří příspěvky z far v maloměstech a na vesnicích. Rozdíl mezi Čechami a Moravou je patrný také, co se týče far při katedrálních chrámech. Zatímco tak máme dotazník jak z katedrální farnosti v Olomouci, tak v Brně, z českých biskupských sídel té doby (Praha, České Budějovice, Hradec Králové, Litoměřice) příspěvky zcela postrádáme.

Pro vysvětlení, proč postrádáme dotazníky z městských sídel, můžeme nalézt dvojí vysvětlení. Tím prvním je časová tíseň, která duchovním správcům velkých farností neumožňovala věnovat dotazníkovým odpovědím náležitou péči. V některých dotaznících nacházíme náznaky, které by toto vysvětlení umožňovaly. Farář z Jílového u Prahy zdůvodňuje neuvedení slovesných památek do dotazníku tak, že „*prohlížení archivu by zabralo měsíc práce.*“¹⁵⁷. S pouhou časovou tísní jako s vysvětlením si však vystačit nemůžeme, neboť v řadě jiných farností mohl farář pověřit vyplněním dotazníku kaplana, v ojedinělých případech (např. v Lišově, Třebelovicích pod Orebem či na Březových Horách) dokonce pověřeného laika. Z farnosti Prčice máme zprávu, že místní duchovní správce vydal výzvu mezi své farníky, aby mu se sběrem svatojanských památek pomohli. Šlo o výzvu zcela ojedinělou, a bohužel také neúspěšnou, neboť v prčickém dotazníku nacházíme rovněž povzdech, že „*výzva osadníkům, mezi nimi i milosrdné sestry, o památky svatojanské z kazatelny učiněná vyšla naprázdno.*“¹⁵⁸

Dostáváme se tedy k druhému vysvětlení, a tím je upadající svatojanská úcta v důsledku jednak postupující sekularizace, jednak jistého odcizení, které mezi českou veřejností a svatojanským kultem začalo již v průběhu 19. století vznikat. Sv. Jana Nepomuckého se totiž nepodařilo úspěšně zařadit do kontextu vzrůstající české nacionálně-politické emancipace, jako se to podařilo tradici svatováclavské, která se z náboženské roviny výrazně posunula k funkci symbolu politické a kulturní identity národa.¹⁵⁹ Průvodním jevem tohoto odcizení pak byly i výše popsané intelektuální „boje o sv. Jana Nepomuckého“ vrcholící počátkem 20. století. Oba tyto fenomény přirozeně započaly ve městech a svatojanská úcta se tedy nejprve začala vytrácet právě z nich. Je

¹⁵⁷ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie II

¹⁵⁸ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

¹⁵⁹ srov. VLNAS 2013, 321

proto pravděpodobné, že farář, který ve své farnosti neviděl žádné aktivní projevy nepomucenské úcty, nepovažoval za nutné dotazník vyplnit.

Je pochopitelné, že svatojanské dotazníky nenašly odezvu ani na řadě míst silně spjatých s úctou k jiným českým patronům, jako např. ve Staré Boleslavi, na Sázavě či na Velehradě. Zarážející však je, že dotazník postrádáme i z některých míst úzce spjatých s úctou svatojanskou, především pak z Nepomuku. Pokud jde o druhé nejvýznamnější nepomucenské poutní místo mimo Prahu, tedy Zelenou horu u Žďáru nad Sázavou, tak dotazník z místně příslušné farnosti sice k dispozici máme, bohužel se však jedná o velmi stručný dokument neobsahující zmínky o slovesných památkách.¹⁶⁰ S ohledem na to, že dotazník Výboru svatojanského je součástí doposud nezpracovaného pozůstalostního fondu, je však možné se též domnívat, že nízký počet odpovědí je snad způsoben i tím, že k sobě nebyly všechny dotazníky uloženy. Existuje tedy naděje, že v rámci odborného zpracování Bitnarova fondu dojde na tomto poli ještě k dalším nálezům.

Svatojanský dotazník¹⁶¹ si vytyčil cíl zmapovat památky úcty ke sv. Janu Nepomuckému v pokud možno co nejširším slova smyslu. Duchovním správcům jednotlivých farností tak klade celkem 19 otázek, jejichž témata by se dala rozdělit do čtyřech okruhů. První okruh uměleckohistorického charakteru se ptá, zda je v té které farnosti přítomen kostel či kaple zasvěcená sv. Janu Nepomuckému (otázka č. 1), následuje otázka týkající se zrušených kostelů a kaplí (č. 2) a dále svatojanských oltářů, soch a obrazů (č. 3). Do tohoto okruhu patří i otázka po nápisech a chronogramech nacházejících se na stavbách, oltářích, případně drobnějších uměleckých předmětech (č. 10). Druhý okruh je možné nazvat okruhem kampanologickým, neboť se jedná o šestici otázek směřující ke kostelním zvonům, a to v širší značně přesahující svatojanskou úctu. Otázky po zvonech totiž směřují nejen směrem ke zvonům se svatojanským motivem (č. 8), ale všeobecně ke všem zvonům, které se v kostelích nacházeli před 1. světovou válkou (č. 4). Nacházíme tak i upřesňující dotazy týkající se válečných rekvizic, tedy které zvony byly zabaveny pro válečné účely (č. 5) a které byly zachráněny a válku přežily (č. 6). Sledována je rovněž poválečná obnova zvonové výbavy, a farnosti jsou proto dotazovány, zda v nich byly pořízeny nové zvony (č. 7), či zda je toto alespoň v plánu (č. 9). Třetí okruh otázek, který je zároveň předmětem této práce, nazvěme okruhem slovesným. V rámci otázek dotyčného okruhu měli duchovní správci farností dodat zajímavé pověsti a příběhy týkající se nepomucenské legendy nebo alespoň místních

¹⁶⁰ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

¹⁶¹ Plné znění dotazníku je uvedeno v příloze č. 1

svatojanských památek (č. 11), dále zprávy o literatuře s nepomucenskou tematikou, především o modlitebních knihách a životopisech (č. 12), písně, které jsou ve farnosti ke sv. Janu Nepomuckému zpívány (č. 13), a konečně výpisy z farních kronik, zprávy o nadacích a mešních stipendiích a o privilegiích souvisejících se svatojanskou úctou (č. 15). Do slovesného okruhu řadíme i otázku na konání a podobu místních svatojanských slavností (č. 14), neboť právě slavnosti jsou místem, kde dochází k prolnutí celé řady slovesných památek, především pak písní, modliteb, případně litanií. Poslední okruh otázek opět souvisí spíše s kunsthistorickou problematikou a dotýká se drobných předmětů svatojanské úcty. Těmito předměty se rozumí především procesní korouhve (č. 16) a další drobné předměty jako jsou kalichy, relikviáře, či antependia (č. 17), případně od farníků sebrané drobné rodinné památky jako fotografie, pohlednice či svaté obrázky (č. 18). Poslední devatenáctá otázka slouží k doplnění dalších předmětů svatojanské úcty, které se nevešly do předchozích osmnácti otázek.¹⁶²

Pokud jde o vlastní okruh slovesných památek, bylo z českých a moravských farností sebráno celkem 14 pověstí či příběhů, 18 zpráv o nepomucenské literatuře, 87 zpráv o písních a 21 zpráv o listinách, výpisech z farních kronik či zpráv o nadacích a stipendiích. Nejčastější formou příspěvku o slovesných památkách jsou však popisy svatojanských slavností, kterých bylo sebráno celkem 216. V dalších 112 farnostech bylo místními duchovními správci obvykle bez udání důvodu sděleno, že se v jejich farnostech žádné slovesné památky nenacházejí. Na tomto místě je třeba zároveň konstatovat, že ne vždy je v dotaznících konkrétní památka uvedena přesně v jí vymezené tematické otázce a že často dochází k překryvům jednotlivých odpovědí. Tyto drobnější nuance jsou rozpracovány v příslušných kapitolách.

Způsoby, jakými jednotliví kněží a další respondenti dotazník pojali, jsou velice různorodé a odvíjí se od časových možností, pečlivosti, případně míry erudice konkrétního respondenta. Nacházíme tak na jedné straně rozsáhlé příspěvky o mnoha stranách doplněné o obrazový a fotografický materiál, na druhé straně strohé poznámky o několika slovech vepsané přímo do rozesílaného dotazníku. Průměrný rozsah dotazníkové odpovědi nepřesahuje dvě strany formátu A4. Mezi respondenty nacházíme i některé významné představitele dobového církevního života, např. představitele kapitul či klášterů (kanovník metropolitní kapituly v Olomouci Mons. Antonín Koblíha, P. Kazimír Tůma, představený servitů v Nových Hradech ad.) či osobnosti spjaté s dílem

¹⁶² Celý odstavec srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

Výboru svatojanského (P. Karel Lev Řežábek). Za velmi vzácný nález pokládáme dotazník z farnosti v Lidicích¹⁶³, který sestavil a podepsal P. Josef Štemberka, později zavražděný nacisty spolu s ostatními lidickými muži během vyhlazení obce roku 1942. Přestože jde o dotazník akcentující primárně uměleckohistorické památky a skoupý na památky slovesné a mohl tak být vzat pro další vyhodnocování jen okrajově, můžeme jej chápat jako svědectví o pečlivosti a poctivosti P. Štemberky jakožto místního duchovního správce.

Závěrem se nabízí otázka, zda byl materiál shromážděný tímto dotazníkovým šetřením někdy využit ať už Výborem svatojanským, anebo osobně Vilémem Bitnarem k nějaké další vědecké práci. Srovnáme-li dotazníkový materiál s publikačními výstupy Výboru svatojanského, tedy s katalogem *Pragensia svatojanská* a sborníkem *Čítanka svatojanská*, nacházíme jen mizivé shody u některých uvedených písní v rámci čítanky, které však mohly být členy Výboru dohledány i jiným způsobem, např. jako součást sbírky drobných nepomucenských tisků nacházející se v rámci složek s podklady k čítance.¹⁶⁴ O dotazníku nenacházíme žádné zprávy ani v dobovém periodickém tisku. Je tedy možné se domnívat, že výsledky dotazníkového šetření využity nebyly. Této domněnce by odpovídal i stav uložení v rámci Bitnarovy pozůstalosti, kdy nenacházíme žádné systematicky uplatňované řazení a jen málo stop po vyhodnocování. V některých dotaznicích sice nalzáme Bitnarovy rukopisné poznámky, v některých případech i pokusy o strojopisné signaturování, jiné však nebyly doposud ani vyjmuty z obálek. V několika málo případech došlo k rozdělení dotazníku, takže byly jeho části nalezeny v různých složkách.

Je proto evidentní, že vyhodnocování dotazníku bylo z blíže neznámých důvodů v určitém bodě přerušeno a již nebylo obnoveno. Svatojanský dotazník je tak doposud nevytřezným pramenem vědomostí o svatojanské účtě v českých zemích, který skýtá široké možnosti výzkumu a řadu potenciálních objevů v budoucnu.

¹⁶³ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

¹⁶⁴ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 78, Výstava sv. Jan Nep. V této složce nacházíme obálku obsahující 9 tištěných svatojanských písní, dále jednu latinskou tištěnou modlitbu a torza dvou svatojanských oratorií. Většina těchto tisků pochází z poslední čtvrtiny 18. století, nejmladší nacházíme z první dekády 19. století. Vyhodnocení tohoto nálezu však nespadá do rámce této práce.

3. Konkrétní projevy svatojanské úcty zachycené Svatojanským dotazníkem

3.1. Pověsti a příběhy

První a zároveň nejméně početnou skupinou slovesných památek zastoupených v Bitnarově dotazníku, jsou „*pověsti a paměti týkající se Světce samého, nebo kostelů, soch, obrazů a jiných památek, napsati věrně dle vypravování hodnověrných osob,*“¹⁶⁵ na něž se dotazuje otázka číslo 11. Mezi shromážděnými odpověďmi nacházíme takových pověstí a pamětí třináct. Většina jich byla zaslána z českých diecézí, nejvíce z arcidiecéze pražské, odkud pochází čtyři zasláné pověsti. Z českobudějovické diecéze pochází tři pověsti, dvě pak z královéhradecké. V případě jediné odpovědi na jedenáctou otázku dotazníku z diecéze litoměřické se jedná o zprávu o popřevratovém obrazoborectví, a nebyla proto do této kapitoly zařazena.¹⁶⁶ Čtyři pověsti moravské provenience jsou rozděleny mezi arcidiecézi olomouckou a diecézi brněnskou půl na půl. Pokud jde o vymezení v rámci jazykových oblastí, dvanáct ze třinácti příspěvků pochází z českých jazykových oblastí. Jediný zástupce německého prostředí pochází z Dolní Moravice v politickém okrese Bruntál.¹⁶⁷

Pověsti a paměti dotazníkem zachycené se v drtivé většině týkají míst kultu sv. Jana Nepomuckého, nikoliv světce samého a jeho života. Nepřinášejí nám tedy žádné nové zprávy, co se týče světce samotného nebo svatojanské legendy. Jedinou výjimku v tomto smyslu představuje dotazník z farnosti Borek (politický okres Hořovice), pojednávající o nedochované listině, jejímž autorem měl být sám Jan Nepomucký: „*Slyšel jsem od p. správce, že v suchomastském zámku byla listina podepsaná sv. Janem, rozhodnutí sporu faráře boreckého, ale byla p. Marešem, bývalým majitelem, s mnohými jinými spálena.*“¹⁶⁸ Jiné zprávy podobného charakteru u Bitnara bohužel nenacházíme.

Z kvantitativního hlediska hrají mezi příspěvky prim pověsti týkající se svatojanských soch, kterých máme zachyceno devět. Nejčastějším tématem těchto pověstí jsou pak okolnosti, za kterých byly příslušné sochy postaveny. Můžeme tak získat zajímavý obrázek o motivacích zakladatelů a donátorů jednotlivých soch, či odpověď na otázku, proč nacházíme sochu právě na tomto konkrétním místě.

¹⁶⁵ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

¹⁶⁶ srov. ibidem. O obrazoboreckých útocích je pojednáno v kapitole 1.1.

¹⁶⁷ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

¹⁶⁸ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie II

Prvním důvodem pro zřízení sochy byla spjatost daného místa s nějakou mimořádnou událostí, např. přírodní pohromou. Tak byla v Dolní Moravici socha postavena ve žlebu, který vznikl následkem mohutné průtrže mračen.¹⁶⁹ Dalším příkladem takové události může být naopak uchránění daného místa před katastrofou, zejm. morovou epidemií, přičemž socha byla postavena jako výraz poděkování Bohu, podobně jako u mariánských či morových sloupů. Tak je tomu v případě sochy v Rymicích na Kroměřížsku z roku 1720, „o kteréž lid dosud vypráví, že v místech, kde tato socha stojí, ‚spadla morová rána‘ a na památku za odvrácení tohoto neštěstí, že prý postavena jest socha tato.“¹⁷⁰ Místní kněz v této souvislosti zároveň dodává, že „pozoruhodné jest, že naši předkové ještě 9 let před svatořečením sv. Jana Nepom[uckého] uctívali jako světce, jak nápis na této soše hlásá.“¹⁷¹

Socha mohla vzniknout rovněž na místě, které bylo vnímáno jako nějakým způsobem duchovně zatížené, či dokonce z nějakého důvodu prokleté. Takový příklad nacházíme v Horních Kounicích na Znojemsku, kde byla postavena socha, neboť „dle místní pověsti býval prý na tom místě jakýsi nepokoj, (...) pak prý to přestalo. Když se v tom místě v letech 1903–4 stavěla nová silnice, byly tam vykopány 2 lidské kostry.“¹⁷² V takových případech byla stavba sochy motivována vírou, že její přítomnost symbolicky obnoví Boží vládu nad daným místem a že jeho pociťované zatížení pomine.

Druhým, neméně důležitým důvodem pro postavení sochy bylo její nahlížení jako místa mimořádné Boží blízkosti a zdroje požehnání buď pro konkrétní osoby nebo pro celou oblast do budoucna. Pověst takového typu nám přináší dotazník ze Zruče nad Sázavou, který o soše před místním zámek praví, že „rodina a zámek budou chráněny, dokud bude před ním socha sv. Jana Nepomuckého uchovávána v úctě a bedlivém opatrování.“¹⁷³ V podobném duchu se nese i pověst zasláná ze středočeského Smečna, jež se ovšem poněkud překvapivě týká sochy sv. Jana Nepomuckého v Kladsku. Motiv požehnání je zde rozšířen na celou českou zemi, a to i v situaci, kdy panuje snaha toho požehnání překazit: „V Kladsku v Prusku stojí socha sv. Jana Nepomuckého obrácená k Čechám, jako by žehnala. Postavili ji, aby dívala se na jinou stranu, ale přes noc se zase obrátila na stranu k Čechám.“¹⁷⁴

¹⁶⁹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

¹⁷⁰ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

¹⁷¹ ibidem

¹⁷² LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

¹⁷³ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie – Hradecko

¹⁷⁴ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

Pozoruhodnou motivaci ke zřízení sochy sv. Jana Nepomuckého uvádí dotazník z farnosti Čistá u Rakovníka: „*V přifařené obci Šípech stojí vedle okresní silnice (...) socha sv. Jana Nepomuckého, o níž lid vypráví, že jest to přeměněná socha Jana Husa, která z hradu Krakovce (asi ½ hodiny vzdáleného severovýchodně od Šípů) sem byla převežena.*“¹⁷⁵ Tato pověst je zřejmě lidovým odrazem sporů 19. a počátku 20. století, které proti sobě kladly Jana Husa a sv. Jana Nepomuckého a které jsme mohli v kapitole 1.1. sledovat na příkladu polemiky Josefa Pekaře s Janem Herbenem a Karlem Scheinpflugem. Ke vzniku pověsti v této konkrétní lokalitě zároveň jistě přispěla i blízkost zmíněného hradu Krakovce, kde Jan Hus pobýval před svou cestou na kostnický koncil od července do října roku 1414, jak je to nakonec zdůvodněno i v samotném příslušném dotazníku.¹⁷⁶

Nejsou to však jen sochy, s nimiž je spojena úcta ke sv. Janu Nepomuckému, z farnosti ve východočeské Chotči máme zprávu o zázračné studánce: „*V Hřídenci mají zdravou pitnou vodu tzv. svatojanskou. U lesa u pramene stával sloup dřevěný a na něm byla skříňka s obrázkem sv. Jana. (...) Říkali jí (vodě) ‚zázračná‘ a když majitel panství v Bělohradě stonal, v pleškách /v plecháčcích, pozn. aut./ mu odtud přiváželi vodu.*“¹⁷⁷ Pověsti jsou spjaty taktéž i s některými svatojanskými kostely. V Telči tak byl zachycen smutný příběh, proč při místním kostele založeném Františkem Antonínem hrabětem Liechtensteinem a postaveném v letech 1726–28 u příležitosti Nepomuckého kanonizace nevznikl karmelitánský klášter a jaké okolnosti to provázely: „*Nelze přesně udati, proč záměr zakladatelův se neuskutečnil. Vypravuje se, že zakladatel oslepnul, a poněvadž stavba byla by vyžádala velkých nákladů, (...) příbuzenstvo stavbu zastavilo. Kdykoliv zakladatel chtěl se přesvědčiti o pokračování stavby, posláno několik lidí, kteří klepali kladivy a volali ‚maltu, cihly, kamen‘ atd. A slepý zakladatel (...) zemřel v přesvědčení, že stavba bude už dokončena podle jeho přání.*“¹⁷⁸

Ze sbírky pověstí a příběhů v Bitnarově dotazníku se svým tématem vymykají dva příspěvky týkající se osob potrestaných pro rouhání se proti sv. Janu Nepomuckému, oba dva navíc podané na základě skutečné události. První případ je pochází z městského archivu v Písku: „*Řezbář z Drhovle u Písku šel r. 1728 opilý z Písku domů a ustanuv na píseckém mostě vykřikoval urážlivě a nic nedbal napomenutí tam se modlících lidí. U*

¹⁷⁵ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie II

¹⁷⁶ srov. ibidem

¹⁷⁷ ibidem

¹⁷⁸ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

soudu apelačního rozhodnuto, že „pro zločin rouhání ortelován býti nemá nic, však pro své náramné ožralství pololetním arestem na chlebě a vodě potrestán.“¹⁷⁹ Tento příběh byl v mírně rozšířené formě publikován již roku 1918 na stránkách časopisu *Český svět*.¹⁸⁰ Písecký dotazník na příslušný článek odkazuje.

Zatímco písecký případ je možné označit za prosté převyprávění historické události na základě archivního pramene z místní farnosti, podrobně vylíčený příběh z Březových Hor u Příbrami s prostým názvem *Skutečná událost* je mnohem zajímavější. Svým podáním totiž stojí na pomezí mezi historickým podáním a legendistikou, neboť trest za rouhání, s nímž operuje, nepřichází ramenem světské spravedlnosti, nýbrž je interpretován jako zásah shůry. Za zmínku stojí rovněž souvislost s obrazoboreckými útoky po vzniku Československa, jedná se tedy o pozoruhodné prolnutí příběhu s prvky legendistiky s pojednáním o událostech pro pisatele velmi nedávných. Prof. Karel Pobuda, podepsaný pod březohorským dotazníkem, uvádí: „*Na Březových Horách stojí socha sv. Jana Nep[omuckého], která byla postavena r. 1901 ze sbírek a nákladem města. (...) V rozvířené době byla v noci z neděle na pondělí dne 9. srpna 1920 po studentské zábavě socha neznámými pachateli zneuctěna. (...) Smutný byl pohled na sochu světce, který zde mlčenlivě, s bolestným výrazem potupený stál. Kolem stály hloučky lidí rozdělené ve dva tábory. Jedni čin ten po právu odsuzovali, druzí se škodolibým úsměvem se radovali. Mezi těmito stál i horník V. Stál jsem tam též se starým p. farářem a nemlčel jsem. Jmenovaný horník přijde ke mně a praví: ‚Jaképak rozčilování, ten panák musí odtud přijít pryč, když nepůjde dobrovolně, tedy ho sneseme sami. My nechceme, aby na náměstí stála socha zloděje a keřasa.‘ Hrozná byla jeho rouhavá řeč a slzy vytryskly nám z očí. Na událost se zapomnělo. Ani ne za dva roky se V. rozstonał a když se uzdravil, šel poprvé dne 16. května 1922 – ve svátek sv. Jana – do práce. A když lidé vycházeli z kostela po mši, (...) tu od šachet jede vozík, v němž se vozívají zabítí horníci. ‚Kdo se zabil?‘ ptáme se a kočí odpovídá: ‚Horník V. Dnes šel poprvé do díla, spadla na něho skála, jest na kusy.‘ Tak skončil horník V., který se rouhal sv. Janu a chtěl ho odstraniti. Mlýny Boží melou pomalu, ale jistě. Sv. Jan, mlčenlivý, stojí ve své majestátnosti na náměstí dosud.“¹⁸¹*

Svatojanské pověsti jsou především svědectvím lidových představ vztahujících se k místům svatojanského kultu a úcty k nim. Tato místa byla vnímána s úctou a vážností

¹⁷⁹ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

¹⁸⁰ strov. KŘEMEN 1918, 15sq

¹⁸¹ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

jako místa posvátná, místa, kde Bůh místním obyvatelům zvláštním způsobem žehná. Příběh zahynulého rouhajícího se horníka z Březových Hor je pak dokladem, že tato úcta přetrvávala až do Bitnarovy současnosti a že pro prvorepublikového věřícího byla zobrazení sv. Jana Nepomuckého neméně důležitým místem jako pro jeho předky.

3.2. Svatojanská knižní produkce

Dvanáctá otázka Bitnarova dotazníku se týká knih se svatojanskou tematikou nacházejících se v jednotlivých farnostech. Dorazilo na ni celkem osmnáct odpovědí, které tak po pověstech a příbězích tvoří druhý nejmenší soubor v rámci dotazníku. Stejně jako v předchozím případě i zde výrazně převažují odpovědi české provenience nad Moravou, a to v poměru třináct ku pěti. Z hlediska diecézního zařazení se tentokrát o první místo dělí českobudějovická diecéze s diecézí královéhradeckou, obě s pěti odpověďmi. Pouhé tři odpovědi pochází z arcidiecéze pražské, z litoměřické diecéze žádná odpověď na dvanáctou otázku nedorazila. V případě Moravy je arcidiecéze olomoucká zastoupena třemi příspěvky a diecéze brněnská dvěma. Při přesnějším pohledu na mapu zároveň narážíme na nápadnou a pozoruhodnou četnost příspěvků z Vysočiny, regionu ležícího na trojmezí českobudějovické, královéhradecké a brněnské diecéze. Odsud pochází pět příspěvků, což představuje téměř jednu třetinu všech.¹⁸² Pokud jde o jazykové rozlišení, nacházíme tři příspěvky z německých oblastí, konkrétně z východočeského Broumova, dále z jihomoravské Německé Konice¹⁸³ a z jihočeských Nových Hradů.

Přesná formulace dvanácté otázky dotazníku zní: „*Titulní listy knih, i modlitebních, opsati doslovně.*“¹⁸⁴ K poměrně jednoznačně položenému dotazu však jednotliví kněží přistoupili mnoha různými způsoby, někdy dosti svéráznými. Ku příkladu ve farnosti v Bernarticích na Milevsku si místní duchovní správce vystačil s lakonickým konstatováním: „*Rozličné.*“¹⁸⁵ Celkově lze shromážděné odpovědi rozdělit do dvou základních skupin – soupisy většího množství knih a podrobněji rozpracované zprávy o jednotlivých knihách.

První z obou skupin je zastoupena čtyřmi příspěvky, a to z farností Broumov, Nové Hradky, Rokycany a Rymice. Nejpočetnějším soupisem z této čtveřice je soupis broumovský, čítající 26 titulů nacházejících se v místním benediktinském klášteře.

¹⁸² Konkrétně se jedná o farnosti Vojnův Městec v diecézi královéhradecké, Horní Cerekev a Strmilov v diecézi českobudějovické a farnosti Batelov a Telč v diecézi brněnské.

¹⁸³ Dnešní Konice v okrese Znojmo

¹⁸⁴ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

¹⁸⁵ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

Vzhledem k tomu, že broumovský klášter se nacházel v německé jazykové oblasti, je pochopitelné, že se jedná z drtivé většiny o spisy v německém jazyce, kterých se v soupisu nachází devatenáct. Na druhém místě figuruje latina s šesti položkami. Pouze jediný titul ze soupisu je psán v češtině, a to *Album svatojanské* Eduarda Šittlera a Antonína Podlahy vydané v Praze roku 1896, které je zároveň nejmladší položkou soupisu. Nejstaršími tituly jsou spisy *Summa posthuma Ioannis Nepomuceni* a *Heiligsprechung des Johannes von Nepomuk*, oba shodně vydané v Praze roku 1641. Z tematického hlediska jde o sbírku převážně životopisů a legend s nepomucenskou tematikou a dále o pamětní spisy k Nepomuckého kanonizaci a významným výročí spjatým s jeho osobou.¹⁸⁶

Druhý nejpočetnější soupis pochází z farnosti Rymice u Holešova, který obsahuje 12 položek z místní farní knihovny v rozmezí let vydání 1784–1851. V tomto případě se však nejedná o přísně nepomucenskou literaturu, nýbrž o soupis obsahující „*modlicí knížky staré, v nichž modlitba ke sv. Janu.*“¹⁸⁷ Nacházíme zde tedy plejádu českých všeobecných modlitebních knih, nejčastěji typu tzv. nebekličů (6 položek). Třemi položkami jsou rovněž zastoupeny kancionály, konkrétně se jedná o tři různá vydání *Katolického kancionálu* Tomáše Fryčaje z let 1822, 1824 a 1838.¹⁸⁸

To soupis z rokycanského děkanského archivu o sedmi položkách již obsahuje pouze knihy vážící se přímo ke sv. Janu Nepomuckému. Jazykově se jedná o čtyři české, dva latinské a jeden německý spis. Nejstarší položkou seznamu je titul nazvaný prostě *Sv. Jan Nepomucký* z roku 1729, obsahující přepis papežské kanonizační buly a dále popis slavnosti Nepomuckého svatořečení. Nejmladším titulem je zřejmě modlitební kniha *Dychtivý poutníček ke sv. Janu*, vydaná v Praze roku 1851. Pokud jde o témata jednotlivých položek, nacházíme pestrou směsici biografické literatury a legendistiky, modlitebních knih, jakož i položek naučného a homiletického charakteru. Samotný soupis je zároveň dokladem o pečlivém vedení místního archivu, neboť jako jediný obsahuje jednoduchý signaturní systém.¹⁸⁹

Soupis knih zasláný Výboru svatojanskému z jihočeských Nových Hradů¹⁹⁰ tehdejším představeným místního servitského kláštera P. Kazimírem Tůmou mezi ostatními v mnoha ohledech vyniká. Je ze všech soupisů nejkratší, čítá pouhé čtyři položky, na

¹⁸⁶ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

¹⁸⁷ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

¹⁸⁸ srov. ibidem

¹⁸⁹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

¹⁹⁰ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VII

druhou stranu vyniká svou podrobností. Každá položka obsahuje jak nezkrácený název knihy (což zejména v případě barokních tisků představuje velmi dlouhý opis), tak další důležité bibliografické údaje. V jednom případě je přiložen rovněž krátký popis knihy a rytiny na frontispisu. Nejzásadnější rozdíl však spočívá v tom, že se nejedná o knihy z farního (či v případě Nových Hradů klášterního) archivu, nýbrž z archivu místního hraběcího rodu Buquoyů, který byl uložen na novohradském hradě a nyní je deponován ve Státním okresním archivu v Třeboni. Soupis obsahuje dvě německé knihy, a to *Der Heilige Johannes von Nepomuk unter dem Charaktere...* z roku 1770 a *Vorbothe einer Lebensgeschichte des hl. Johann v. Nepom.* z roku 1829. V obou případech se na základě titulu s největší pravděpodobností jedná o životopisy sv. Jana Nepomuckého, přičemž z druhé jmenovaná byla vydána jako pamětní spis ke stoletému výročí jeho svatořečení. Zbývající dvě knihy jsou uváděny jako francouzské, přičemž jejich tituly byly přeloženy do němčiny. Z textu však nevyplývá, zda se tak stalo pro potřeby dotazníku či u jiné příležitosti, např. katalogizace. První z knih, uvedená německým incipitem *Constitution – Heiligsprechung unseres hl. Vaters...*, byla vydána v Praze roku 1729 a uvádí přepis kanonizační buly sv. Jana Nepomuckého a reflexi oslav. Druhá, s incipitem *Leben und Wundertaten des hl. Johann von Nepomuk*, vydaná v Bruselu roku 1731, je opět životopisem sv. Jana Nepomuckého, v tomto případě z pera nejmenovaného člena nepomucenského bratrstva při bruselském kostele sv. Jakuba. Při rešerši v třeboňském archivu však nebyly zmíněné knihy nalezeny, je tedy možné, že byly zničeny spolu s dalšími archiváliemi na konci 2. světové války, kdy bylo v novohradském hradě zřízeno velitelství Rudé armády.¹⁹¹

Zbývajících třináct příspěvků se týká zpráv o jednotlivých knihách s nepomucenskou tematikou. Rovněž v jejich případě nacházíme četné způsoby, jak se pisatelé jednotlivých dotazníků s příslušnou otázkou vypořádali. Vedle sebe tak leží příspěvky o tiscích či rukopisech místní proveniencce spolu se zprávami o užívání knih všeobecně rozšířených. Pokud jde o druhou jmenovanou skupinu, takové příspěvky nacházíme celkem dva. Z Batelova na Vysočině¹⁹² máme doloženou zprávu o přetrvávajícím užívání *Kancionálu svatojanského*, tedy zpěvníku vydaného pro celou českou církev z popudu pražského arcibiskupa Bedřicha kardinála Schwarzenberga v letech 1863 a 1864. Vzhledem k tomu, že tento kancionál byl masově rozšířen po celou druhou polovinu 19. století, jeho setrvačné užívání ve 20. letech 20. století nepřekvapí. Pozoruhodný je však detail, že se

¹⁹¹ srov. <https://www.hrad-novehrady.cz/cs/o-hradu/historie>, vyhledáno 5. 4. 2019

¹⁹² srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karta 79, Topografie, IV

místní duchovní správce již nezmiňuje o pozdější kancionálové tvorbě, především pak o kancionálu *Cesta k věčné spáse*, který byl vydán v letech 1912–1915 a který byl oficiálním kancionálem brněnské, tj. pro Batelov místně příslušné diecéze. Je však možné, že *Kancionál svatojanský* už jen svým názvem a rovněž množstvím písní ke sv. Janu Nepomuckému (těch v něm nalezneme 14),¹⁹³ více odpovídal představě nepomucenské literatury než pozdější kancionály, a stál proto za zmínku.

O něco zajímavější je zpráva z farnosti Ronov nad Doubravou v královéhradecké diecézi. Zde je pojednáno o nález staré barokní knihy ve farní knihovně, jejímž autorem je „jistý Božan“.¹⁹⁴ Z uvedených indicií je zcela jasně patrné, že nalezenou knihou je kancionál *Slavíček rajský na stromě života, slávu Tvorci svému prozpěvující*, jehož autorem je Jan Josef Božan (1644–1716) a který byl vydán až po smrti svého autora roku 1719 v Hradci Králové.

Ostatní příspěvky nás informují o drobnější produkci, svým zaměřením již výhradně nepomucenské. V jejím rámci nacházíme literaturu určenou pro veřejnou (tištěné hodinky, pobožnosti, lokální kancionálky) nebo soukromou pobožnost (modlitebky, drobné zpěvníky), naopak zcela chybí literatura legendistická či homiletická. Častou praxí je spojování prvků modlitebky a kancionálu do jednoho svazku, kdy za sbírku modliteb ke sv. Janu při různých příležitostech je zařazena sbírka nejrozšířenějších nepomucenských písní. Příkladem takového komplexního titulu je kniha s incipitem *Mravný modlaní a zpěvy nábožného lidu...*¹⁹⁵ vydaná v Praze roku 1831 a dochovaná ve farnosti Vojnův Městec na Vysočině, jejíž farář podává i její zevrubný popis: „*Knížka malé oktávy má 96 stran, obsahuje troje litanie (...), a příslušné modlitby s modlitbami v různých případech života, modlitby ke mši sv., (...) k sv. zpovědi a přijímání a písně.*“¹⁹⁶ Písní v této modlitebce nacházíme celkem devět. Celou knihu pak uzavírá modlitba „*Autočiště k sv. Janu Nepomuckému, kterýž za věrného přítele a obranu silnou jest nám postavený.*“¹⁹⁷

Úzká provázanost nepomucenské knižní produkce s duchovní písní se projevuje v rámci dotazníkových odpovědí častým překryvem odpovědí na dvanáctou otázku s třináctou otázkou dotazující se na konkrétní písně, zejména v případě lokálních

¹⁹³ O *Kancionálu svatojanském* a o jeho tematice podrobně pojednávám ve své bakalářské práci, srov. BOUKAL 2017, 50

¹⁹⁴ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

¹⁹⁵ ibidem

¹⁹⁶ ibidem

¹⁹⁷ ibidem

kancionáleků nacházíme společné odpovědi na obě otázky. Vzhledem k tomu, že tyto odpovědi pak v drtivé většině směřují ke konkrétním písním, a nikoliv ke knižním titulům, v jejichž rámci se tyto nacházejí, je o tomto tématu více pojednáno v následující kapitole.

Druhá modlitebka, u níž máme rámcové informace i o jejím obsahu, je doložena z farnosti ve středočeské Prčici.¹⁹⁸ Nese název *Modlitby ke sv. Janu sebrané a vlastnoručně opsané od + Matěje Linky, řídícího učitele ve Sv. Janě nad Malší (*1802), se starým obrázkem světce.*¹⁹⁹ V tomto případě máme opsány názvy některých modliteb: „*Modlitba ,voliti si sv. Jana Nep[omuckého] za patrona‘, modlitba u toho místa, kde sv. Jan Nep[omucký] s mostu do řeky vhozen byl, modlitba u jeho hrobu, pobožné odevzdání se sv. Janu Nep[omuckému], modlitba k němu ve všech potřebách, modlitba o zachování cti a dobrého jména, modlitba (...) člověka čelícího k zoufání, modlitba k němu všech v nouzi postavených lidí a sirotků.*“²⁰⁰ Jak napovídají názvy některých modliteb, byla tato modlitebka určena pravděpodobně především k pouti ke světcovu hrobu do Prahy. Ze stejné farnosti máme dále doloženy tištěné církevní hodinky ke sv. Janu Nepomuckému. Tyto hodinky jsou velmi pozoruhodné především svým rokem vydání 1718, vyšly tedy, jak dokládá i farář přčický, „*tři léta před povolením hodinek r. 1721.*“²⁰¹ Máme zde tedy unikátní případ pokládání Jana Nepomuckého za světce ještě před jeho oficiálním povýšením k úctě oltáře, které se neprojevuje pouze v rámci lidové zbožnosti či ve výtvarném umění, nýbrž se dotýká dokonce oficiální katolické liturgie, v tomto případě modlitby breviáře.

V ostatních dotaznících takto podrobné informace nenacházíme. Doložen máme pouze v lepším případě opsaný titulní list tak, jak požadoval dotazník, nejčastěji však pouze zkrácený incipit doplněný obvykle už jen místem a rokem vydání. Jazykově výrazně dominuje čeština, kterou doplňuje jeden exemplář v německém a jeden v latinském jazyce. Zmíněná německojazyčná kniha *Des Schweigens und Leidens Lobpreisende Wohlredenheit, das ist zu Ehren des Heiligen JOANNIS NEPOMUCENI Bei seiner in der Hohen Prager metropolitan Kirche S. Viti begangenen acht-tägigen Heiligsprechungs-Feierung*²⁰² je zároveň nejstarším titulem v rámci této skupiny knih. Byla vydána v Praze

¹⁹⁸ Dnes součást obce Sedlec-Prčice v okrese Příbram

¹⁹⁹ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

²⁰⁰ ibidem

²⁰¹ ibidem. Církevní hodinky mohly být oficiální až po Nepomuckého beatifikaci, jež proběhla 31. května 1721.

²⁰² LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VII

roku 1730 a zpráva o ní byla zaslána z farnosti Horní Cerekev. Latinský titul *Vade mecum piorum sacerdotum, sive exertitia et preces matutinae, vespertinae, ante et post missam*²⁰³ doložený z farnosti v Německé Konici v pořadí nejstarších knih bezprostředně následuje. Byl vydán roku 1755, místo vydání není v dotazníku uvedeno. Nejstarší českou knihou je *Krátký spůsob pobožnosti při první padesátileté Památce za Svatého vyhlášení Jana z Nepomuku pro všechny ctitele téhož velikého celému světu známého Divotvorce a mučedníka Kristového*²⁰⁴, jež byla vydána roku 1779. O této knize máme ještě doloženu informaci, že šlo o nepaginovaný svazek s koženou vazbou.²⁰⁵

Specifickou podskupinu jednotlivých knih představují zprávy o nepomucenských rukopisech, které máme doloženy z farností Telč a Těšetice u Olomouce. Telčský dotazník podává zprávu o zpěvníčku psaných písní, který se zachoval po jistém „*J. Nedorostu, zpěváku při farním kostelu v Telči.*“²⁰⁶ O jmenovaném se v dotazníku zachovala ještě informace, že zemřel v 90. letech 19. století. Zda se jedná o autora písní či o pouhého vlastníka rukopisu, z dotazníku nevyplývá. Zpěvníček obsahuje celkem sedm písní, každá má nejméně devět slok.²⁰⁷

Rovněž v případě těšetického rukopisu se jedná o zpěvník. Ve srovnání s Telčí je drobnější, obsahuje čtyři písně. Zároveň je uvedeno, že se nezachoval v kompletním stavu. Ani zde nemáme přesnější informace o autorství písní či o účelu, k němuž byl zpěvník pořízen. Zprávu máme pouze o jeho bývalém majiteli, neboť v něm byl nalezen nápis: „*Tato knížička patří Ignácovi Kadlčíkovi do Luběnic Nro. 18-836.*“²⁰⁸

Zprávy sesbírané Svatojanským dotazníkem o nepomucenské knižní produkci nám nabízí širokou tematickou plejádu od životopisů a legendistiky, přes reflexe dobových slavností až po modlitební knihy a lidové kancionálky, počínaje 17. stoletím až do 2. poloviny 19. století. Rovněž tato knižní produkce je podobně jako zprávy o písních, jednotlivých pověstech či slavnostech dokladem široce rozšířené svatojanské úcty v příslušném období, kdy si každý ctitel sv. Jana Nepomuckého mohl nalézt ten žánr, který aktuálně potřeboval. Tato úcta, jak nám naznačuje soupis knižních památek z jihočeských Nových Hradů, nebyla omezena navíc jen na území Čech, ale velmi silně

²⁰³ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

²⁰⁴ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

²⁰⁵ srov. ibidem

²⁰⁶ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

²⁰⁷ srov. ibidem. O písních je podrobněji pojednáno v následující kapitole.

²⁰⁸ ibidem

se rozšířila i do dalších zemí, jak nám dokládá knižní produkce německojazyčná či frankofonní.

3.3. Svatojanské písně

Lidový zpěv patří v českém prostředí k nejnápadnějším projevům společného liturgického slavení. Až do liturgických reforem 2. vatikánského koncilu byl jedním z mála způsobů, jak se mohla laická veřejnost liturgie aktivně účastnit. Zásadní vzestup lidového zpěvu sledujeme především v období osvícenství, kdy v rámci reforem císaře Josefa II. byla hromadně rušena literátská bratrstva, kterým byl v období baroka liturgický zpěv často primárně svěřován, a kdy zároveň sledujeme prudký nárůst fenoménu tzv. mešní písně, v níž jednotlivé sloky komentují a vysvětlují liturgické dění a tím je laické veřejnosti přibližují.²⁰⁹ Ve stejné době zároveň sledujeme pokusy využít texty mešních písní k podprahové výchově katolické veřejnosti k myšlenkám osvícenství a racionalismu. Za vzor měl v tomto smyslu sloužit již roku 1774 vydaný oficiální státní zpěvník *Katholisches Gesangbuch, auf allerhohsten Befehl Ihrer k.k. apost. Majest. Marien Teresiens zum Drucke gefordert*, který našel odezvu především na Moravě v díle Václava Stacha a později Tomáše Fryčaje.²¹⁰ V průběhu 19. století se osvícenské akcenty z mešní písně postupně vytrácely a zejména nejvýznamnější kancionálový počín 19. století, *Kancionál svatojanský* vydaný pod vedením Vincence Bradáče (1815–1874) v letech 1863 a 1864, se vůči osvícenství zcela jednoznačně vymezil.²¹¹ Mešní píseň jako taková však v českých kostelích zdomácněla a v rámci liturgie se s ní setkáváme dodnes.

Lidový zpěv pochopitelně nebyl jen doménou mešní liturgie. Ještě mnohem výraznější roli hrál v paraliturgickém slavení – v rámci procesí, poutí a v celé řadě úkonů lidové zbožnosti. V rámci nepomucenské úcty měly písně své nezastupitelné místo v rámci svatojanských slavností. Není proto divu, že právě písně jsou v rámci dotazníku Výboru svatojanského jejím nejčastějším zachyceným slovesným projevem. V dotazníku je na písně zaměřena otázka číslo 13. Odpovědí na tuto otázku se sešlo celkem 87. Nejvíce z arcidiecéze pražské, která je zastoupena 22 příspěvků. V Čechách se na druhém místě umístila diecéze českobudějovická se 17 odpověďmi následovaná diecézí královéhradeckou s 13 příspěvků. Nejmenší zastoupení má diecéze litoměřická se čtyřmi příspěvků. Na Moravě bylo nejvíce písní zachyceno v diecézi brněnské, odkud na dané téma dorazilo 17 odpovědí. Arcidiecéze olomoucká je zastoupena 14 příspěvků. Jistě není

²⁰⁹ O tzv. mešní písní podrobněji pojednávám ve své bakalářské práci srov. BOUKAL 2017, 34

²¹⁰ srov. ŠMÍD 1997, 24

²¹¹ srov. ŠMÍD 1997, 26

překvapením, že výrazně převažují písně z českého jazykového prostředí. Pokud jde o německojazyčné příspěvky, máme jich k dispozici devět.

Jednotlivé příspěvky týkající se svatojanských písní můžeme rozdělit na dvě skupiny. První skupina nám podává zprávu o písních, které se vyskytují v oficiální a tím pádem i v masově rozšířené kancionálové literatuře. Zprávy o těchto písních tak máme poměrně hojně, a to z různých koutů země. Druhou skupinu tvoří místní, zpravidla lístkový, repertoár, případně místní drobné tištěné či rukopisné kancionálky vyskytující se pouze v jednotlivých farnostech, případně v úzkém okruhu několika málo farností.²¹² Podíváme-li se blíže na první jmenovanou skupinu, narazíme celkem na 62 zpráv, z toho 42 z nich nás informuje o konkrétních používaných písních. Můžeme si tak sestavit pomyslnou „hitparádu“ kancionálových svatojanských písní v Čechách a na Moravě na konci 1. čtvrtiny 20. století.

Suverénně nejoblíbenější písní v Čechách je píseň *Vroucně vítáme Tě, Jene svatý*. Tuto píseň poprvé nacházíme v *Kancionálku královéhradeckém* vydaném roku 1846 širokým kolektivem autorů²¹³, nápěv se pak poprvé objevuje v o rok později vydané *Chorální knize ku kancionálku*. Odtud ji v 60. letech 19. století převzala redakce *Kancionálu svatojanského* (číslo 530²¹⁴), z něhož píseň zamířila do všech následujících zpěvníků české (nikoli však moravské) provenience. V současné době je tato píseň s velmi výrazně změněným textem jako *Vroucně vyzván budiž, svatý Jene* jedinou svatojanskou písní v současném *Kancionálu* pod č. 835.²¹⁵ Varianta písně, užívaná v současné době v rámci zpěvníku *Mešní zpěvy* vychází z verze *Kancionálu svatojanského*, byť s mírně upraveným nápěvem a ve značně zkrácené formě, užitá byla pouze první a desátá sloka.²¹⁶ V rámci dotazníkového šetření je doloženo její užívání ve 22 farnostech, a to především ve středních, jižních a východních Čechách.²¹⁷ Zatímco v Čechách jde o evidentně výrazně dominantní píseň, na Moravě ji nacházíme pouze okrajově v některých

²¹² Písně z druhého vymezeného okruhu můžeme výjimečně nalézt i v širší kancionálové produkci (zejména v *Kancionálu svatojanském*). Takové písně byly zařazeny mezi místní repertoár v případě, že jejich používání je doloženo pouze z jediné farnosti případně z úzkého okruhu maximálně pěti farností.

²¹³ Mezi redaktory a autory nových písní v kancionálu patřili doboví významní varhaníci K. F. Píč, J. Schütz, W. S. Veit, J. L. Zvonař, R. Führer, J. Vitásek, A. Růžička, V. Horák, L. Kleiwachter a S. Kolečovský. Až na výjimky se však nepodařilo určit konkrétní autory konkrétních písní, což se týká i písní svatojanských, srov. ŠMÍD 1997, 26

²¹⁴ srov. BRADÁČ 1864, 93

²¹⁵ srov. Kancionál 2003, 632

²¹⁶ srov. MZ 1990, 665, resp. 1046

²¹⁷ V arcidiecézi pražské ji nacházíme v devíti farnostech, v diecézi českobudějovické ve čtyřech, v diecézi královéhradecké pak ve dvou farnostech. Nacházíme ji však i v některých českých farnostech litoměřické diecéze (2 výskyty v Pojizeří).

farnostech na Vysočině náležících brněnské diecézi²¹⁸, kam se pravděpodobně dostala kontaktem se sousední českou kancionálovou produkcí.

Zůstaneme-li v Čechách, tak druhou nejčastěji se vyskytující písní bude *Odkud, Jene, smutně kráčíš*, která se poprvé objevuje v *Kancionálu svatojanském*, konkrétně v jeho 2. díle pod číslem 542.²¹⁹ Zda je autorem písně sám Vincenc Bradáč nebo někdo jiný z redakčního okruhu kancionálu, se nepodařilo dohledat. Ze svatojanského dotazníku vyplývá, že tato píseň byla výrazně doménou především pražské arcidiecéze – z jedenácti farností, které tuto píseň zmiňují, jich odtud pochází sedm. K této skupině je s ohledem na lokalitu možné započítat i výskyt z farnosti Bukovno na Mladoboleslavsku náležící litoměřické diecézi. Výjimky z pravidla představují farnosti Jablonec nad Jizerou a Paračov na Strakonicku, naprosto anomálním výskytem je pak farnost Štěpánov u Olomouce. Do těchto vzdálenějších farností mohla píseň proniknout kupříkladu v souvislosti s přesunem kněze, popřípadě přestěhováním varhaníka, který tuto píseň donesl do nového působiště s sebou a rozšířil ji. Svou roli však jistě hrál i její výskyt v hojně rozšířeném *Kancionálu svatojanském*, kdy mohla být zvolena místními náhodně bez ohledu na zvyklosti okolních farností.

Na třetím místě našeho pomyslného žebříčku by se umístila píseň *Když máj mile zavítá*, jejímž autorem je významný český varhaník, sbormistr a hudební skladatel Jan Nepomuk August Vitásek (1771–1839), který ji poprvé uvedl ve své sbírce *Pět hvězd svatojanských*, vydané v Praze Dědictvím sv. Jana Nepomuckého roku 1837.²²⁰ I tato píseň byla převzata a dále rozšířena skrze *Kancionál svatojanský*, kam byla zařazena pod č. 537.²²¹ Z této verze vychází i její současné použití v rámci *Mešních zpěvů*, kam byla převzata její první, šestá, sedmá a desátá sloka.²²² Ve Svatojanském dotazníku nacházíme celkem devět jejích výskytů, jádro jejího rozšíření se pak zřejmě nacházelo v polabské nížině a přilehlých východočeských oblastech s přesahy do Pojizeří a na Vysočinu.²²³ Mimoto nacházíme i jeden výskyt ve středních Čechách na Benešovsku a dále dva ze západu Čech.²²⁴ Moravu i zde reprezentuje jediná zpráva, a to z farnosti Bítov v brněnské diecézi.

²¹⁸ Jde o farnosti Vedrovice, Budkov na Moravě, Zhoř u Jihlavy a Chlum u Bransouz.

²¹⁹ srov. BRADÁČ 1864, 104sq

²²⁰ srov. MZ 1990, 1065

²²¹ srov. BRADÁČ 1864, 99sq

²²² srov. MZ 1990, 1017

²²³ Farnost Kouřim v pražské arcidiecézi, farnost Ronov nad Doubravou v královéhradecké diecézi, farnosti Horní Cerekev v českobudějovické diecézi a farnosti Bukovno a Jablonec nad Jizerou v litoměřické diecézi.

²²⁴ Farnost Okrouhlice u Benešova, resp. farnosti Merklín u Plzně a Dolní Bělá, obě v té době v pražské arcidiecézi.

Nejoblíbenější moravskou písní je se čtrnácti doloženými výskyty píseň *Probudily se již zpěvné háje*. Její původ však není moravský, nýbrž jihočeský, neboť jejím autorem je kněz, sběratel a autor duchovních písní a modliteb Johann Šwéda, rodák z Českých Budějovic (1828–1921). Píseň tak byla poprvé vydána roku 1855 v Jindřichově Hradci v rámci Šwédovy sbírky *Křesťan v umučení Páně a v bolesti panenské Matky jeho pohřížený*, jako nápěv měla být použita mariánská píseň *Tisíckrát pozdravujeme tebe*.²²⁵ Zároveň vznikla i německá verze *Lass heut' deine Stimm' erschallen* která byla součástí Šwédovy osmkrát vydané sbírky německých písní pro diecézi českobudějovickou *Lobet den Herrn*.²²⁶ Je pozoruhodné, že i přes jihočeský původ písně nenacházíme ani v českobudějovické diecézi, ba ani jinde v Čechách žádný doklad o jejím provozování. Naproti tomu na Moravě můžeme sledovat její poměrně rovnoměrné zastoupení ve všech českojazyčných oblastech, z diecéze brněnské je doloženo osm výskytů, z arcidiecéze olomoucké šest. Rovněž v rámci kancionálové tvorby ji nacházíme pouze v titulech moravské proveniencí, např. v kancionálu *Cesta k věčné spáse* pro diecézi brněnskou z let 1912–1915,²²⁷ naopak v *Českém kancionálu*, vydaném pro české diecéze roku 1921, chybí.

Rovněž píseň *Z Nepomuku zrozeného* je výrazně moravskou doménou. Nacházíme ji především v brněnské diecézi, kde je doložena třikrát²²⁸, druhou oblastí výskytu je pak bezprostřední okolí Olomouce.²²⁹ Přestože původně píseň vyšla jako součást již zmíněného *Kancionálku královéhradeckého*,²³⁰ v Čechách se téměř nevyskytuje, jedinou výjimku představuje farnost Ronov nad Doubravou.

Poslední častěji rozšířenou kancionálovou nepomucenskou písní je *Nejsem zavázán žádnému než Pánu Bohu samému*. Jedná se o píseň z celého výčtu nejstarší, v rámci Knihopisu pod číslem K 12940 je její nejstarší dochované vydání datováno mezi léty 1733–1759. V rámci Svatojanského dotazníku je její používání doloženo z pěti farností. Na rozdíl od předchozích písní však není možné stanovit žádnou výraznou lokalitu výskytu, neboť se jedná o farnosti od sebe velmi vzdálené. S výjimkou diecéze

²²⁵ srov. <https://www.khoutikriz.org/autor.html?id=sweda>, vyhledáno 8. 5. 2019

²²⁶ srov. ibidem

²²⁷ srov. CVS 1915, 1512. Oproti původní verzi nacházíme v tomto kancionálu jiný nápěvový odkaz – píseň má být zpívána na melodii *Ejhle, oltář*.

²²⁸ Farnosti Archlebov, Bítov a Měnin.

²²⁹ Farnosti Těšetice a Štěpánov u Olomouce

²³⁰ srov. ŠMÍD 1997, 24

litoměřické máme tuto píseň jedním nebo dvěma výskyty doloženu ve všech českých a moravských diecézích.²³¹

Údaje shromážděné dotazníkem zachycují v drtivé většině případů zpráv o kancionálových písních pouze jejich incipit. To nám bohužel znemožňuje provést komparaci jednotlivých výskytů a případné stanovení vzájemných odchylek nebo krajových variant. Jediným dotazníkem zachycujícím kancionálovou píseň v úplnosti je dotazník z farnosti Lišov u Českých Budějovic, který zachycuje kompletní znění posledně jmenované písně *Nejsem zavázán žádnému než Pánu Bohu samému*.²³² Vedle toho je jisté, že uvedené počty výskytu jednotlivých písní neodpovídají zcela přesně skutečnému stavu věci a že nemáme k dispozici veškerá místa výskytu. Tomu odpovídá dvacítká odpověď typu „*staročeské krásné zpěvy dle zpěvníků*“,“²³³ jež implikuje používání dotyčných písní i zde. Zároveň lze předpokládat, že duchovní správci řady farností nepovažovali za nutné uvést používání písní z obecně známých kancionálů a omezili se tedy pouze na místní lístkový repertoár, případně dotyčnou otázku zcela přeskočili.

Při vyhodnocování druhé skupiny, tedy místního repertoáru, nám největší překážku klade sama formulace třinácté dotazníkové otázky, jež zní: „*Písně svatojanské, opsati první sloku, udati počet slok*.“²³⁴ Požadavek na uvedení pouze první sloky, jenž měl patrně za cíl usnadnit práci jak místním duchovním správcům, tak Výboru svatojanskému při vyhodnocování dotazníku, bohužel značně komplikuje jak vzájemnou podrobnější komparaci jednotlivých písní, tak stanovení témat a tematických akcentů písňových textů, neboť z textu první sloky je možné určit téma písně jen někdy, a to ještě s velkými obtížemi a bez záruky, že toto určení bude zcela přesné. Je proto třeba přiznat, že se pohybujeme ve velmi obtížné materii pro vyhodnocení a že je zároveň v této oblasti možné v budoucnu předpokládat nové objevy a nové závěry.

Ze srovnání textových incipitů vyplývá, že v rámci dotazníku bylo shromážděno (bez výše uvedené pěti) celkem 87 jazykově českých svatojanských písní v 25 různých farnostech. Nejvíce písní dodala farnost Rymice u Holešova, kde se jich shromáždilo 21. Tento dotazník písní „z tzv. *špalíčkové literatury*“²³⁵ je z hlediska výzkumu důležitý

²³¹ Jedná se o farnosti Prčice v pražské arcidiecézi, Lišov a Bošilec v českobudějovické diecézi, Chroustovice v královéhradecké diecézi, Bítov v brněnské diecézi, Rymice a Píšť v olomoucké arcidiecézi.

²³² srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

²³³ Citace pochází z farnosti Křesín nad Ohří, srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

²³⁴ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

²³⁵ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

i z toho důvodu, že místní farář u písní uvedl nejen požadovaný počet slok, ale také stručné bibliografické údaje. Dovídáme se tak, že se jedná o sebrané drobné tisky z 19. století různých míst původu, nejčastěji vytištěné v Litomyšli (10 případů). Zda se však jednalo o ve farnosti skutečně používané písně či pouze o tisky deponované ve farním archivu, dotazník neuvádí. Velmi početný repertoár byl dodán rovněž z farností Bítov (13 písní), Chroustovice na Chrudimsku (12 písní) a z jihočeského Bošilce (10 písní).

Požadavek na uvádění pouhé první sloky je v případě českojazyčné písňové produkce respektován téměř dokonale, a tak se v kompletním stavu podařilo dohledat pouhé dvě písně. První z nich, *Nad Prahou se hvězda třpytí*²³⁶, pochází ze Šlapanova u Příbyslavi. Tato píseň je zároveň jedinou, u níž máme dochován i notový zápis melodie. Jedná se o chvalozpěv o šesti slokách oslavující především odvahu sv. Jana Nepomuckého v boji za práva církve proti světské vrchnosti: „*Ty ses nebál zlosti krále / konals svatou povinnost / (...) Raději smrt, nežli vinu / ochotně si vyvolil / víc se boje zlého činu / jenž by duše zahubil.*“²³⁷ Ústředním motivem písně vyplývající již z jejího incipitu, je pak hvězda jakožto světcův atribut související s jeho mučednickou smrtí. Závěrečná sloka pak připomíná zázrak v podobě neporušeného světcova jazyku, nalezeného podle dobového mínění v Nepomuckého lebce při exhumaci: „*Po staletí nezetlelý jazyk / se začervenal / že Bůh Jana ctíti velí / za svatého, zvěstoval.*“²³⁸ Píseň není datována, na základě melodie, jež je lidovou reflexí klasicistního stylu, se však můžeme domnívat, že vznikla na přelomu 18. a 19. století, nejpozději v první polovině 19. století.

Rovněž druhá z úplně dochovaných písní, *Svatý Jene Nepomucký, my před tebou padáme*²³⁹, je východočeské provenience, pochází z farnosti Třebechovice pod Orebem. Ve srovnání se šlapanovskou písní je třebechovická výrazně delší, čítá dvanáct slok po osmi verších. Ani zde nenacházíme dataci, postrádáme i zápis melodie, který by nám dataci mohl napovědět. Z textu však vyplývá, že píseň nejspíše vznikla v průběhu některého z velkých válečných konfliktů spojených s hladem civilního obyvatelstva, když ve se ve druhé sloce zpívá: „*Jdou k nám z daleké krajiny / přežalostné noviny / jaký hlad v cizích zemích / mnozí lidé snášejí. / Ó, čičme svaté pokání / neb Bůh je nahněvaný*

²³⁶ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VII, Kompletní text písně je uveden v příloze č. 7

²³⁷ ibidem

²³⁸ ibidem

²³⁹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko, Kompletní text písně je uveden v příloze č. 8

/ by odvrátil hlad, mor vojnu / mír nám byl darovaný.“²⁴⁰ Zmínka o „dalekých krajinách“ by mohla odkazovat na zvěsti o Velké francouzské revoluci, případně reflektovat války s revoluční a napoleonskou Francií v letech 1792–1815. Verše páté sloky „Vidíš, jak dost nepřátelů / na českou zem se stáčí,“²⁴¹ by rovněž mohl předpokládat války o dědictví rakouské v letech 1740–1748, kdy vojska mladé císařovny Marie Terezie musela válčit s celou řadou okolních států. V kombinaci s dalšími katastrofami v českých zemích 18. století (poslední velká morová epidemie 1713–1715, rozsáhlý hladomor 1770–1771) je možné usoudit, že píseň s největší pravděpodobností vznikla těsně před koncem 18. století. Celou písní se pak jako červená nit vine motiv sv. Jana Nepomuckého jakožto utěšitele v těžkých dobách a přímluvce ve velmi emotivně popisovaných časech hladu, moru a války.

V píseckém děkanském archivu se zachovala píseň *Duše naše k Bohu touží*²⁴², z původních devatenácti slok však byly v rámci dotazníku uvedeny pouze první čtyři. Tuto píseň, zde ovšem pouze první sloku, máme dochovánu rovněž z farnosti Míčov u Chrudimi, a to s poznámkou, že se jedná o mešní píseň.²⁴³ Srovnání s delší píseckou variantou však naznačuje, že text míčovské písňové varianty se s největší pravděpodobností v dalších slokách odlišoval, neboť písecký text nelze za tzv. mešní píseň označit. Základní charakteristiku mešní písně, tedy že její text komentuje liturgické dění, sice můžeme částečně nalézt v prvních dvou slokách, kde nacházíme jak verše týkající se úkonu kajícnosti odpovídající sloce na „Kyrie“ (*Tebe Jene, zpovědníku / vyzývá duše nebohá / přístup k Kristu, prostředníku / vypros milost u Boha.*²⁴⁴), tak verše o hlásání Božího slova odpovídající sloce „Graduale“ („a že hlásals slova míru / krotě hněv a rozbroje“²⁴⁵). Další sloky se však od konceptu mešní písně odklánějí a rovněž velmi vysoký počet slok na mešní píseň neukazuje.²⁴⁶ Stejně jako ve šlapanovském případě, i zde je ústředním motivem písně poslušnost sv. Jana vůči Božimu zákonu a jeho hájení před světskou mocí. Z mešních písní máme vedle této zachovánu ještě první sloku písně *S vroucí prosbou duše touží povznést se v rajskou zář*²⁴⁷, zachované opět ve

²⁴⁰ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

²⁴¹ ibidem

²⁴² srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV, Kompletní text písně je uveden v příloze č. 7

²⁴³ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

²⁴⁴ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

²⁴⁵ ibidem

²⁴⁶ „Klasická“ mešní píseň má přibližně 9 slok (Kyrie, Gloria, Graduale, Credo, Obětování, Sanctus, Po pozdvihování, K přijímání, K požehnání), který se někdy mírně zvýší užitím 2. sloky u delších liturgických úkonů (např. obětování nebo sv. přijímání). Mešní píseň o 19 slokách by byla velmi neobvyklým jevem.

²⁴⁷ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VII

farnosti Šlapanov, jež zní: „*S vroucí prosbou duše touží / povznést se v rajskou zář / proviny však nezaslouží / pohleděti v Boží tvář. / Ó, pros, Jene, za krajany / Bůh ať hřích nám promine / ať nás Kristus pro své rány / vlídně k sobě přivine.*“²⁴⁸ V tomto případě nacházíme zcela jednoznačně charakteristické znaky první sloky mešní písně, jimiž jsou především touha přistoupit k Bohu a vzbuzení lítosti nad vlastními hříchy.

Zbývající písně je pro výše uvedené problémy velmi obtížné jednotlivě vyhodnotit. Přesto lze na základě studia jejich prvních slok určit některé obecné charakteristiky, kterými se svatojanské písně vyznačují. Nejčastějším motivem je chvála a oslava sv. Jana Nepomuckého pro jeho život a jeho ctnosti. Těmito ctnostmi jsou především odvaha a neohroženost při hájení práv církve, stálost v názorech a zároveň odmítání pomluv a obhajoba dobré pověsti. Svatý Jan nám má v těchto ctnostech sloužit za příklad: „*Výborných ctností příklade / Jene, svatý vlastenče / jak pro staré tak pro mladé / kněžstva přesvatý vůdče / ujmi se nás na výsosti / vypros pravou nábožnost / odvrátíš od nás ouzkosti / hanby světské šerednost.*“²⁴⁹ Přirozeně nejčastěji bývá kladen důraz na motiv svatojanské legendy zachování zpovědního tajemství. Svatý Jan je proto oslavován i jako „nebeský zpovědník“, k němuž se hříšníci mohou utéci o pomoc, který má moc vyprosit ctnosti a který je rovněž povzbuzovatelem k dobré zpovědi: „*Vypros nám i víry odhodlané / ujmi cti se křivě napadané / ke zpovědi svaté povzbuzuj / k Bohu přived' celý národ svůj.*“²⁵⁰

Poměrně široký okruh písní vyzývá sv. Jana Nepomuckého jako útočiště v časech smutku, strachu, úzkosti či v nepříznivých dobách. Vedle výše uvedené písně z Třebechovic pod Orebem nacházíme celou řadu podobných písní s incipity dotazujícími se například *Kam se smutný obrátit mám*²⁵¹ nebo *Kam se uteku v své bídě*²⁵². Odpovědi na tyto otázky je přímiluva, posila a útěcha, již je možné nalézt u sv. Jana Nepomuckého: „*Když mě obklíčí soužení / (...) tys ochráncem nevinnosti / můj Jene, svatý krajane / tě vzývám vroucně s pobožností / přispěj k pomoci, ochraně.*“²⁵³ Svatý Jan je oslavován rovněž jako ochránce a přímiluvce sirotků a vdov, jako například v této písni vydané

²⁴⁸ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VII

²⁴⁹ Stejnomená píseň, farnost Zálší: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

²⁵⁰ Píseň *Svatý Jene, krajane náš blahý*, farnost Únanov: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

²⁵¹ Stejnomená píseň, farnost Prčice (dnes Sedlec-Prčice): LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

²⁵² Stejnomená píseň, farnost Vojnův Městec: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

²⁵³ Stejnomená píseň, farnost Jablonec n/Jiz: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

v Litomyšli roku 1867: „*Sem, sem pojedte, nemeškejte / sirotci a vdovy / na hrad pražský
pospíchejte / otce vašeho najdete. / Leží v svatém hrobě / žádejte ho věrně.*“²⁵⁴

Třetí, velmi výrazný okruh motivů svatojanské písně můžeme označit jako okruh vlastenecký. Svatý Jan je v nich ctěn nejen jako zemský patron a nebeský ochránce české země, ale často také jako významný nebeský spolukrajan, jako mezi Čechy „jeden z nás“: „*Ó patrono, svatý Jene / ty náš krajane / rač nás slyšet, neoslyšet / ó nebešťane.* (...)“²⁵⁵. V tomto rámci je pak dáván do souvislosti i s jinými českými zemskými patrony. Velmi pozoruhodnou je v tomto směru píseň *Svatý Jene, patrono náš, ty jsi věrný přímlovce náš*²⁵⁶ z farnosti Paračov u Strakonic, kde dochází k zajímavému hudebně-slovesnému splynutí úcty svatojanské a svatováclavské. Úvodní verše písně „*Svatý Jene, patrono náš / ty jsi věrný přímlovce náš / k tobě Čechové voláme / pomoci tvoji žádáme,*“²⁵⁷ jsou téměř doslovným převzetím písně *Svatý Václave, kníže náš* Adama Václava Michny z Otradovic, kterou můžeme nalézt v jeho *Svatoroční muzice* pod číslem 81.²⁵⁸ Převzata je rovněž druhá Michnova sloka, která jak v originální verzi, tak v paračovské variantě svými prvními dvěma verši zcela jednoznačně odkazuje na svatováclavský chorál: „*Ty jsi dědic České země / rozpomeň se na své plémě / řid' a ved' nás opuštěné / ze všech stran velmi soužené.*“²⁵⁹ Otázkou zůstává, zda byl v Paračově použit i původní Michnův nápěv. Pokud ano, musel být významně upraven z důvodu neodpovídajícího počtu slabik jednotlivých veršů především v úvodních dvou verších. Tato odchylka však mohla vzniknout i nepřesností při opisování písně pro potřeby dotazníku.

Důležitou roli ve svatojanských písních hraje rovněž „svatojanská geografie“, tedy motivy důležitých míst spjatých se světcovým životem, případně se svatojanskou legendou. Těmito místy jsou především rodné město Nepomuk („*Vímť já jedno šťastné místo / Nepomuk je nazýváno / kde jest zrozen na tento svět Jan ...*“²⁶⁰) a hlavní působiště Praha. V Praze zaujímá specifické místo Karlův most, tedy místo, odkud bylo světcovo umučené tělo vhozeno do Vltavy („*Kráčejíce pražským mostem / ... tuten most, jímž do*

²⁵⁴ Stejnojmenná píseň, farnost Rymice: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

²⁵⁵ Stejnojmenná píseň, farnost Sedlec u Sedlčan (dnes Sedlec-Prčice): LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

²⁵⁶ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

²⁵⁷ ibidem

²⁵⁸ srov. http://alarmo.nostalghia.cz/index_ri.htm, vyhledáno 16. 5. 2019

²⁵⁹ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

²⁶⁰ Stejnojmenná píseň, farnost Chroustovice: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

věčnosti / spěl jeho nevinný ...²⁶¹). Důležitou roli hraje rovněž Stará Boleslav, místo, kam podle legendy sv. Jan Nepomucký putoval poklonit se Palladiu Země české a kde jej Panna Maria posilovala před smrtelným zápasem. Na tento motiv jsme narazili již v kancionálové písni *Odkud, Jene smutně kráčíš* a je součástí i tematicky příbuzné písně *Kam jdeš, Jene, kam pospícháš, že se s námi žehnáš*.²⁶² Posledně jmenovaná píseň patří mezi nejrozšířenější místní repertoár, vyskytuje se v pěti různých navíc geograficky poměrně vzdálených farnostech.²⁶³ Všechna nastíněná témata se v rámci jednotlivých písní prolínají a vytvářejí dohromady koherentní celek písně. Písně, jež akcentují výhradně jedno téma, jsou velmi řídkým jevem.

Vedle písní českojazyčných zachytil dotazník Výboru svatojanského v devíti farnostech též osm písní z prostředí německé jazykové komunity. Tyto písně jsou geograficky umístěny velmi široce – nacházíme tak repertoár ze západních Čech (Rabštejn, Chotěšov), jižních Čech (Nové Hrady, Frantoly, Vítěšovice), z Vysočiny (Šlapanov) i ze severní Moravy (Hradečná, Kopřivná, Pusté Žibřidovice). Z porovnání jednotlivých příspěvků zároveň vyplývá, že zatímco v Čechách převažoval spíše místní lístkový repertoár a každá farnost tak používala jinou píseň, na Moravě došlo v tomto směru k centralizaci a ve všech třech zmíněných moravských farnostech se používala píseň jediná. Jde o píseň *Sankt Johann von Nepomuk, eine Zier der Prager Brück* (Svatý Jene Nepomucký, ozdoba Pražského mostu)²⁶⁴, která je zároveň jednou ze dvou německých písní, již máme dochovánu v úplnosti v rámci dotazníku z farnosti Kopřivná u Hanušovic (Geppersdorf). Píseň má celkem osm slok po pěti verších a tematicky bychom ji mohly zařadit mezi chvalozpěvy na světcovu odvahu a stálost, zde především v otázce zpovědního tajemství: „*Der König wollt es haben / du sollst ihm alles sagen / (...) aber du schweigst still / deine Zung nicht reden will*.”²⁶⁵ O oblibě písně mezi severomoravskými Němci svědčí i poznámka v kopřivenském dotazníku, že farníci ke zpěvu nepotřebují lístky s textem a „*lid zpívá z paměti*.”²⁶⁶ O původu písně jakož i o jejím nápěvu nemáme konkrétních zpráv, kopřivenský duchovní správce uvádí pouze, že „*nápěv této písně je melodický, líbí se lidem a dědí se z pokolení na pokolení*.”²⁶⁷

²⁶¹ Stejnomená píseň, farnost u sv. Vojtěcha na Novém Městě pražském, LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V. Autorem písně je autor české státní hymny František Škroup.

²⁶² LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

²⁶³ Jedná se o farnosti Bítov, Chroustovice, Jablonec nad Jizerou, Míčov a Rymice.

²⁶⁴ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V, kompletní text písně je uveden v příloze č. 9

²⁶⁵ Z třetí sloky: Král chtěl, abys mu vše řekl, ale zůstal jsi mlčet, tvůj jazyk mluvit nechtěl, ibidem

²⁶⁶ ibidem

²⁶⁷ ibidem

Druhou v úplnosti dochovanou německou píseň nacházíme v dotazníku farnosti Rabštejn nad Střelou (Rabenstein an der Schnella), jedná se o píseň *Ein Beispiel der Beständigkeit*.²⁶⁸ Je možné ji dokonce označit jako vůbec nejdochovanější píseň celého dotazníku, neboť máme k dispozici nejenom úplný text a notový zápis melodie, ale také poměrně jasnou představu, jak byla píseň provozována. Součástí notového zápisu jsou totiž rovněž notované přede hry, mezihry a dohry a kaplan rabštejnské farnosti přiložil i nástrojové party. Můžeme tedy s velkou dávkou jistoty předpokládat, že píseň byla doprovázena dechovou kapelou ve složení klarinet Es, klarinet B, křídlovka B, baskřídlovka B, trubka Es, dva lesní rohy B a basový blíže neupřesněný nástroj, s největší pravděpodobností tuba.²⁶⁹ Podobně jako v případě předchozí písně i zde nalzáme osm slok po pěti verších a rovněž tematika písně je veskrze shodná: stálost sv. Jana Nepomuckého v obraně zpovědního tajemství. Oproti moravskému textu zde nalzáme více podrobností ze svatojanské legendy, např. údaje týkající se světcova mučení a skonu („*Er wird gefoltert, wird gebrant / und weil er dennoch nicht bekannt / aus Überdruss im Moldafluß / worin man ihm versenket / zur Nachtzeit still ertränket*“.²⁷⁰). Rovněž je zde sv. Jan více akcentován jako příklad odvahy a statečnosti, jak již vyplývá z překladu incipitu – Příklad odolnosti. Údaje o dataci či autorství opět nejsou uvedeny, hudebně se jedná o zdařilou lidovou nápodobu klasicistního stylu, která by mohla být snad z první poloviny 19. století.

V případě ostatních německojazyčných písní narážíme na obdobný problém jako v případě českojazyčných – setkáváme se s pouhým uvedením první sloky, což nemůže poskytnout plnohodnotnou výpověď o charakteru písně. Z tematického hlediska jednoznačně dominují chvalozpěvy, naopak se (přínejmenším v prvních slokách) neseťkáváme s motivy hledání útočiště v bídě a soužení, kterých je v českojazyčných písních celá řada. Přirozeně se rovněž neseťkáváme s motivem sv. Jana Nepomuckého jako krajana a vlastence. Naopak poměrně značně jsou zastoupeny motivy „svatojanské geografie“, z ní pak především Praha, konkrétně Katedrála sv. Víta, místo světcova posledního odpočinku (*Zu Prag bei sankt Veith / dort ruh sein heiliger Leib ...*²⁷¹), a řeka

²⁶⁸ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III, kompletní text písně je uveden v příloze č. 11

²⁶⁹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

²⁷⁰ Z páté sloky: Byl mučen a pálen a protože neprozradil, byl z omrzení potopen do Vltavy, kde byl v noční době v tajnosti utopen, ibidem

²⁷¹ V Praze u sv. Víta, tam odpočívá jeho svaté tělo, z písně *Sankt Johann von Nepomuk, eine Zier der Prager Brück*, farnost Kopřivná, LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

Vltava (*Zu Prag im Moldafluß / tast eine strenge Duft ...*²⁷²). Specifickým motivem, s nímž se v německojazyčných písních setkáváme, je akcent na rozšíření svatojanské úcty až do českých horských – v té době německojazyčných – oblastí („...*auf Böhmens Bergshöhen / Johannes dir zu Ehe / ertönen alle Zungen...*“²⁷³). Je tak podtrženo, že sv. Jan Nepomucký nebyl vnímán jen jako výsostně český národní patron, ale jako patron zemský, který se těšil stejně velké úctě jak mezi Čechy, tak mezi Němci.

Svatojanský písňový repertoár udivuje především svou šíří, k níž bychom v případě jiných písní ke svatým jen obtížně hledali ekvivalent. Zároveň v jeho rámci nacházíme asi nejlépe podněty z jeho života a legendy, pro něž se sv. Jan Nepomucký těšil tak výrazné oblibě – jde o kombinaci vlasteneckých tónů v podobě akcentace sv. Jana jako zemského patrona, akcentace světcova sociálního cítění ve vztahu k těm nejpotřebnějším a konečně příkladu stálosti a odvahy tváří v tvář mnohonásobně silnějšímu protivníkovi, jakožto jeho základní hrdinské ctnosti. Bohatství svatojanského repertoáru zároveň ostře akcentuje s nesmírně nízkým počtem písní, jež jsou v rámci svatojanské úcty využívány dnes. Může tedy být výzvou pro obec odbornou i laickou toto bohatství znovu objevit, podrobit intenzivnějšímu výzkumu a snad i do jisté míry vzkřísit k novému životu.

3.4. Podoba svatojanských slavností

Čtrnáctá otázka svatojanského dotazníku se mezi ostatními otázkami na slovesné památky vymyká. Dotazuje se totiž na „*slavnosti svatojanské všeho druhu, zejména pobožnosti, které byly nebo jsou v osadě pořádány, popsati podrobně.*“²⁷⁴ Tuto otázku tak můžeme brát jako v jistém smyslu zastřešující nad všemi slovesnými památkami, neboť právě v rámci svatojanských slavností se mnohé tyto památky vyskytují, používají a prolínají. Častokrát tak u odpovědí nenacházíme pouze strohý popis svatojanských oslav, ale také vypsané písně, litanie či další modlitby. Popis svatojanské slavnosti je také zároveň nejčastějším příspěvkem, který v rámci slovesného okruhu dotazníkového šetření nacházíme. Celkem bylo těchto příspěvků shromážděno 216, což znamená, že téměř ve dvou třetinách farností, které Výboru svatojanskému svůj příspěvek zaslaly, se nějaká slavnost v minulosti či soudobě konala. Nejvíce příspěvků pochází z arcidiecéze pražské, odkud bylo zpráv o konaných slavnostech shromážděno 57. Následuje diecéze českobudějovická s rovnými 50 příspěvků. V diecézi královéhradecké bylo zaznamenáno

²⁷² V Praze, v řece Vltavě okus silnou vůni, z písně *O großer Wunderesmann*, farnost Vítěšovice, LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

²⁷³ Na českých horských výšinách tobě, Jene, k chvále zní všichni jazykové, z písně *Wenn Maiesdüste wehen*, farnost Chotěšov, LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie II

²⁷⁴ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

31 slavností, v diecézi litoměřické pak 11. O něco chudší je v tomto ohledu Morava, odkud dorazilo 36 zpráv z diecéze brněnské a rovných 30 z arcidiecéze olomoucké. V případě jednoho dotazníku se nepodařilo dohledat žádné vodítko (podpis, razítko apod.), odkud byl dotazník zaslán.²⁷⁵

Z 216 sebraných slavností jich v době rozeslání dotazníku bylo 195 stále konáno. Jejich průběh se mezi jednotlivými farnostmi v hrubých rysech příliš nelišil a můžeme tedy vyzorovat průběh „průměrné svatojanské slavnosti“, jak byla pořádána na českém a moravském venkově koncem 20. let 20. století. Podle míry okázalosti jejich průběhu pak můžeme rozlišovat dva druhy slavností, které můžeme označit jako „velká“ a „komorní“.

Základním určovacím rysem „velké“ slavnosti je procesí s hudbou, někdy též s korouhvemi, prapory a dalšími ozdobnými prvky, konané obvykle přímo v den svátku sv. Jana Nepomuckého, případně o neděli ve svátečním oktávu.²⁷⁶ Právě překládání procesí na nejbližší následující neděli je dobově poměrně obvyklé s ohledem na zrušení svátku sv. Jana Nepomuckého jako dne pracovního klidu roku 1926.²⁷⁷ Procesí začínalo v kostele po mši nebo (byla-li např. mše sv. sloužena příliš brzy ráno) jako samostatná slavnost a jeho cílem byl některý sakrální objekt úcty ke sv. Janu Nepomuckému – obraz, socha či kaple. Častým cílem tak byl místní most, neboť zobrazení sv. Jana Nepomuckého jakožto patrona mostů nacházíme velice často právě tam. Když bylo procesí u cíle, obvykle byla konána pobožnost ke sv. Janu Nepomuckému v podobě zpěvu, litaní a modliteb. Po skončení pobožnosti bylo procesí ukončeno, anebo, zvláště konalo-li se odpoledne, se navrátilo do kostela, kde se konala další pobožnost často zakončená výstavem Nejsvětější svátosti a svátostným požehnáním. Svatojanských procesí máme doloženo celkem 101. V 72 případech je doložena i pobožnost mimo kostel. Z šetření rovněž vyplývá, že častější bylo procesí zakončeno mimo kostel přímo před sochou či kaplí, neboť návrat do kostela k dalším pobožnostem je doložen pouze v 31 případech.

„Komorní“ svatojanská slavnost se od „velké“ slavnosti odlišuje zejména tím, že neobsahuje průvod. Koná se tedy přímo u světcovy sochy či v jeho kapli, anebo ve farním kostele. Pokud se koná v kostele, kde byl zbudován boční oltář sv. Jana Nepomuckého,

²⁷⁵ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

²⁷⁶ Oktávem se rozumí rozšířená oslava liturgické slavnosti či svátku o sedm následujících dní po něm, kdy bylo možné použít tytéž liturgické texty. Druhý vatikánský koncil počet oktávů rázně zredukoval na oktáv vánoční a velikonoční, srov. BERGER 2008, 334sq

²⁷⁷ O problematice zákona Republiky československé o státních svátcích z r. 1926 pojednávám výše v kapitole 1.3.

je pak orientována směrem k tomuto oltáři. Průběh takové slavnosti je pak velmi podobný pobožnosti, která se koná v rámci procesí či po něm: Zpívají se svatojanské písně, modlí se svatojanské litanie a další modlitby, celá pobožnost pak může být zakončena svátostným požehnáním. Pokud se pobožnost koná mimo kostel, je častým jevem, že jí nepředsedá (a dokonce se častokrát vůbec neúčastní) kněz. Pobožnosti bez kněze jsou v rámci dotazníkového šetření uváděny jako „soukromé“. Menší časová a organizační náročnost „komorní“ slavnosti vede k její mírně větší četnosti. Její konání je doloženo ve 115 farnostech. Ze stejných důvodů je zároveň méně náchylná k časovým omezením a přesunům a koná se ve většině případů po celý svatojanský oktáv. V některých farnostech rovněž dochází ke kombinování obou forem slavností, kdy v průběhu celého oktávu probíhá „komorní“ slavnost jakožto méně slavnostní forma a přímo v den svátku či o neděli oktávu následně proběhne „velká slavnost se vším všudy.“

Z doručených dotazníků máme bohužel velmi málo zpráv o zdrojích, z nichž byly pro svatojanské slavnosti čerpány modlitby a jiné texty. V Bitnarově *Čítance svatojanské* pak nacházíme pouze rozbor svatojanských litaní pražského křižovníka Jana Františka Beckovského (1658–1725),²⁷⁸ jejichž používání však žádným dotazníkem není doloženo. Z některých náznaků se však alespoň některé prameny odhalit podařilo. Z farnosti Archlebov na Kyjovsku máme doložené užívání litaní „*dle Bečáka*“²⁷⁹, tedy litaní, které nacházíme v Katolickém kancionálu editovaném knězem a prefektem olomouckého kněžského semináře Tomášem Bečákem (1813–1855). V Svaté Máchě u Vimperka jsou doloženy blíže nespecifikované litanie původem z Německa.²⁸⁰ Ve farnosti Budkov u Jemnice jsou doloženy litanie „*dle nebekličce*“²⁸¹. Takovéto uvedení zdroje je však velmi vágní, protože pod tzv. nebekličci rozumíme specificky řazené modlitební knihy, které se od 17. do 19. století dočkaly desítek vydání.²⁸² Není tedy možné s jistotou určit, který z nebekličů byl používán právě v Budkově. Nejpravděpodobnější možností tak zůstává, že zdroje pobožností se lišily farnost od farnosti a že tak v rámci pobožností byly využívány texty vyskytující se různě v dobových modlitebních knihách a kancionálech. Takové texty nacházíme například v třetím díle kancionálu diecéze brněnské *Cesta*

²⁷⁸ srov. BITNAR 1932, 32–41

²⁷⁹ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VI

²⁸⁰ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

²⁸¹ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VI

²⁸² srov. https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Modlitebn%C3%AD_kniha, vyhledáno 29. 4. 2019

k věčné spáse, kde jsou primárně určeny pro „velkou“ formu slavnosti tak, jak je popsána výše.²⁸³

Mezi méně časté jevy, s nimiž se v průběhu svatojanských slavností můžeme setkat, patří uctívání světcových ostatků, které je doloženo v deseti farnostech. V některých farnostech dále docházelo ke slavnostnímu zdobení soch a obrazů sv. Jana Nepomuckého, a to nikoliv jen v kostelích, nýbrž po celé obci (18 záznamů). Nejčastější formou výzdoby byla výzdoba květinová a dále světelná. V některých farnostech byla světelná forma výzdoby velmi propracována, jako například v Německých Knínicích²⁸⁴ u Brna, kde byla světcova socha opatřena pěti lampami ve tvaru hvězdy.²⁸⁵ V jiných farnostech byly u soch alespoň udržovány rozžaté svíce po celý oktáv, jako například ve farnosti Kralice nad Oslavou.²⁸⁶ Specifická forma výzdoby je zaznamenána z farnosti Ronov nad Doubravou, kde byla socha během oktávu zastřešena dřevěným baldachýnem.²⁸⁷ Druhou, méně častou formou slavnostní výzdoby byl výstav sochy sv. Jana Nepomuckého na čestném místě (obvykle poblíž hlavního oltáře) v kostele. Tam, kde se nenacházel příslušný boční oltář, se pak svatojanské pobožnosti konaly před touto sochou. Takovéto sochy máme doloženy z farností Bohušovice nad Ohří, Olšany u Prostějova, Staré Brno a z pražské farnosti u sv. Haštala. Dalším jevem, který můžeme označit za velmi málo častý, je slavnostní střelba. Tu máme doloženou ze dvou farností, a to z Kopřivné u Hanušovic, kde se střílelo z moždířů,²⁸⁸ a z Pěčina v Orlických horách, kde sv. Jana oslavovala „místní chasa“ čestnou salvou z pušek.²⁸⁹

Některé anomální jevy byly dány zvláštními privilegii, jež byla některým místům udělena. Pro pražský Vyšehrad byl svátek sv. Jana Nepomuckého jedním z dní, kdy bylo povoleno sloužit mši podle hlaholského misálu.²⁹⁰ Dómské farnosti v Olomouci bylo zase pro tento den uděleno privilegium plnomocných odpustků pro návštěvníky bohoslužeb, kteří je mohli v tento den získat pro duše v očistci.²⁹¹ V jihočeském Táboře byl průběh svatojanských oslav silně determinován místí významnou vojenskou posádkou. Součástí oslav tak byla až do zániku Rakouska-Uherska polní mše na náměstí následovaná

²⁸³ srov. CVS 1915, 1506sq

²⁸⁴ dnes Veverské Knínice v okrese Brno-venkov

²⁸⁵ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie II

²⁸⁶ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

²⁸⁷ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

²⁸⁸ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

²⁸⁹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

²⁹⁰ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

²⁹¹ O privilegii spjatých se sv. Janem Nepomuckým je pojednáno v následující kapitole, srov. ibidem

vojenskou přehlídkou tábořských ostrostřelců.²⁹² Pouze v jediné farnosti, a to v Rožmberku na Českokrumlovsku, byly jako součást svatojanských oslav doloženy slavnostní nešpory.²⁹³

Odchyly ve slavení je možné nalézt i v rámci konání svatojanských procesí. Ta byla někdy výrazně prodloužena a zcela opouštěla město či obec. Směřovala pak k některé svatojanské kapli umístěné v krajině či v sousední obci. Takovýchto dlouhých procesí máme doloženo celkem deset, a to ve třech soustředěných ohniscích. Tři případy sledujeme na pomezí Kokořínska a Máchova kraje²⁹⁴, tři ve východních Čechách v oblasti jižně od Pardubic²⁹⁵ a čtyři na pomezí středních a jižních Čech²⁹⁶. V případě procesí v Rovni u Pardubic se jedná o jediný případ, kde procesí nesměřovalo z kostela na jiné místo, nýbrž naopak ze sousedních vsí přicházela procesí místních obyvatel na mši do kostela.²⁹⁷

Pokud jde o farnosti německojazyčné, na téma slavností bylo odtud shromážděno 25 příspěvků. Při jejich bližším zkoumání zjišťujeme, že vnější podoba těchto slavností byla v zásadě shodná se slavnostmi v českých oblastech. Přirozeně se lišily texty a písně. V německojazyčném prostoru rovněž nacházíme svědectví o velmi okázalém a zapáleném slavení Nepomuckého svátku i v malých vesnicích, jako například v již zmiňované farnosti Kopřivná (Geppersdorf) u Hanušovic: „*V den sv. Jana hned ráno o 5. hodině se střílí z hmoždířů. Je tzv. Gelöbnstag. V 8 hodin ráno jsou slavné bohoslužby – Hochamt – po nichž je procesí s hudbou. Po návratu do kostela sv. požehnání slavné. Odpoledne o 2. hodině zase procesí na jinou stranu obce, u sochy sv. Jana vždy ráno i odpoledne litanie k sv. Janu Nepomuckému. Zase vše s hudbou a lidé světí svátek – dobrovolně. Při průvodu se střílí z hmoždířů. (...) Po celou oktávu je sv. požehnání večer v 7 hodin a litanie k sv. Janu Nepomuckému, po nichž varhany zanotí píseň (...) a lid zpívá z paměti.*“²⁹⁸

Podobě okázalé svatojanské slavnosti, jaké jsme mohli sledovat v Kopřivné, byly však v době, o níž hovoříme, již spíše výjimkou. Častěji sledujeme sice slavnostní, ale daleko prostší průběh slavnosti a v případě 21 slavností z 216 sebraných již byl konstatován

²⁹² srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie II

²⁹³ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VII

²⁹⁴ farnosti Bezdědice, Doksy a Deštná u Doks

²⁹⁵ farnosti Míčov, Dolní Roveň a Vrbatův Kostelec

²⁹⁶ farnosti Milevsko, Tábor-Klokoty, Staré Sedlo a Vojkov. Ve Starém Sedle a Vojkově byla procesí konstatována již jako zaniklá.

²⁹⁷ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

²⁹⁸ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

jejich zánik. Nejvýznamnějším předělem vedoucím k zániku svatojanských slavností byla bezesporu 1. světová válka, která vedla v některých farnostech k přerušení po léta budované kontinuity, na niž se v nových poměrech po roce 1918 již nenavázalo. Takový případ máme doložen např. z farnosti v Okrouhlicích u Benešova.²⁹⁹ V jiných farnostech nedošlo k úplnému zrušení slavností, nýbrž k jejich významné redukci, typicky byl zrušen průvod a „velká“ slavnost tak byla transformována ve slavnost „komorní“. Příklady takových transformací máme opět ze středních Čech, konkrétně z farností Vojkov u Sedlčan³⁰⁰ nebo z Drahobudic u Kutné Hory³⁰¹. Druhým faktorem vedoucím buď k omezení, anebo přímo k zániku slavnosti byl zvolna upadající zájem farní obce o jejich konání, na což si stěžují duchovní správci hned několika farností. Za všechny uvádíme citát faráře ze Střížova u Jihlavy, jenž omezení svatojanské slavnosti pouze na neděli vysvětluje následovně: „*Farní osada je nepatrná (...) a v květnu práce polní, a proto by k pobožnosti ve všední den nikdo nepřišel.*“³⁰²

V některých farnostech hledali místní duchovní správci způsob, jak svatojanskou slavnost alespoň v minimalistickém provedení uchovat, a nacházeli jej v propojení svatojanské slavnosti s jiným fenoménem typickým pro lidovou zbožnost období května – s mariánskou májovou pobožností. Takovýchto případů nacházíme celkem šestnáct a není vyloučeno, že k obdobným slučováním došlo i v některých farnostech, které zprávu o samostatné svatojanské slavnosti nepodaly. V praxi se pak v období svatojanského oktávu do májové pobožnosti (skládající se obvykle z mariánských písní, modliteb, růžence a mariánských, nejčastěji loretánských litaní) včlenil některý prvek nepomucenské zbožnosti, nejčastěji píseň nebo litanie ke sv. Janu Nepomuckému.

Patrně nejdramatičtější průběh měl zánik svatojanské slavnosti v Pěčině v Orlických horách, kde se jeho příčinou stala již výše zmiňovaná slavnostní střelba: „*Při jedné slavnostní večerní pobožnosti střelil jeden neopatrný chasník učedníka Divíšků do prsou. Po jeho výkřiku: ‚Tys mne střelil,‘ klesl k zemi s velikou ranou v hrudi. Rychle zavolali lékaře a kněze. Lékař ránu na prsou ucpal, takže postřelený přišel k vědomí a mohl dýchat. Čtvrtého dne zemřel. Bylo to v letech šedesátých minulého století. Nešťastná ta událost zastavila další pobožnosti u kapličky, která rychle pustla. (...) Po převratu chtěl*

²⁹⁹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

³⁰⁰ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

³⁰¹ ibidem

³⁰² LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

*farář Hermann vzkřísiti pobožnost u svatojanské kapličky. Než nezdařilo se mu to pro nynější náboženskou vlažnost pěčínských a není ani pro budoucnost lepší naděje.*³⁰³

I přes uvedené případy zaniklých a upadajících svatojanských oslav je možné konstatovat, že oslavy svátku sv. Jana Nepomuckého se obecně v období první československé republiky těšily velké oblibě. V konfrontaci s lamentováním nad upadajícím zájmem nacházíme i pochvalné zprávy o tom, že při oslavách bývá vždy „*lidí plný kostel*“³⁰⁴, jakož i zprávy o za 1. světové války zastavených oslavách, jež byly znovu obnoveny.³⁰⁵

Ve svatojanských oslavách 20. let 20. století rovněž i po dvou staletích nacházíme odrazy velkých slavností spjatých s kanonizací sv. Jana Nepomuckého roku 1729, byť v jejich lidové a tím pádem i značně zjednodušené a od složité teologicko-filosofické symboliky oproštěné formě.³⁰⁶ Paralely mezi kanonizačními oslavami pozdního baroka a prvorepublikovou formou nalézáme zejména u „velkých“ slavností s jejich průvody s hudbou, prapory či nastoupenými spolky a jinými organizacemi. Nejhlouběji se pak tyto prvky odrážejí v postupně se vytrácejících ozdobných prvcích, jako jsou výše popsané slavnostní výzdoby míst svatojanského kultu, figurální hudba či slavnostní střelba, které doprovázely nejvýznamnější body kanonizačních oslav.³⁰⁷ Svědectvím o přetrvávající silné svatojanské úctě mezi lidem je i přetrvávající fenomén soukromých pobožností mimo oficiální „farní program“, který byl zcela běžným jevem již od dob vrcholící nepomucenské úcty v období baroka.³⁰⁸

Na konání svatojanských oslav je pozoruhodná především jejich jednota, kdy nenacházíme žádné výrazné krajové anomálie a kdy se odchylky vyskytují pouze ve zvolna mizících ornamentálních prvcích typu slavnostní střelby. Tato jednota je pravděpodobně dána inspirací lidových venkovských slavností ve velkých svatojanských oslavách v Praze a v dalších velkých městech. Zatímco z měst na přelomu 19. a 20. století okázalé svatojanské slavnosti až na výjimky mizí, ve venkovských oblastech přetrvaly až do první Československé republiky a staly se tak posledním odrazem kontinuity mohutných svatojanských slavností českého baroka.

³⁰³ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

³⁰⁴ Zpráva pochází z brněnské farnosti u sv. Janů, LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VI

³⁰⁵ Takový příklad nacházíme ve farnosti Velvary, ve starobrněnské farnosti pak obnovu plánovali v souvislosti se svatojanským jubileem, srov. ibidem

³⁰⁶ srov. VLNAS 2013, 205

³⁰⁷ srov. VLNAS 2013, 204

³⁰⁸ srov. VLNAS 2013, 211

3.5. Pamětní knihy, stipendia a svatojanská bratrstva

Zatímco předchozí otázky Bitnarova dotazníku směřovaly k poměrně úzce vymezeným tématům, patnáctá otázka je položena značně široce: „*Výpisy z knih pamětních, farních i obecních, o událostech, o nadacích mší ke cti světcově, o pobožnostech, vypsati.*“³⁰⁹ Odpovědi na tuto otázku se sešlo celkem jednadvacet, z toho čtrnáct z Čech a sedm z Moravy. Mezi diecézemi se o největší počet dělí arcidiecéze pražská s diecézí královéhradeckou, obě shodně po pěti odpovědích. Z českobudějovické diecéze máme čtyři odpovědi, z diecéze litoměřické žádnou. Na Moravě byly zachyceny čtyři odpovědi z arcidiecéze olomoucké a tři z diecéze brněnské. Českojazyčné příspěvky opět výrazně dominují, pokud jde o německou jazykovou oblast, máme z ní tentokrát pouze jedinou odpověď, a to ze západočeského Stodu.

Široce položené otázce odpovídá i širší témat dotazníkem zachycených. Stručně lze konstatovat, že zde nacházíme podání o slovesných nepomucenských památkách, které se tematicky nevešly k jiným otázkám. V souladu s formulací otázky tak nacházíme výpisy z farních kronik, a jiných pamětních knih, informace o fundacích a mešních stipendiích, ale také přepsaná privilegia a jiné listiny, a rovněž informace o místních svatojanských bratrstvech.

Odstupňujeme-li jednotlivá témata podle jejich četnosti, nejvíce příspěvků se týká mešních stipendií a financování dalších liturgických slavností, kterých se sešlo osm. Většina příspěvků na toto téma se týká mešních stipendií, tedy finančních příspěvků pro kněze za odsloužení mše na konkrétní úmysl. Úmyslem takové bohoslužby mohlo být zejména vyprošování Božího požehnání pro donátora a jeho rodinu. Tak tomu bylo například v případě kaplana v Orlíku nad Vltavou (farnost Staré Sedlo), který byl vybaven mešním stipendiem za to, že jedenkrát týdně odslouží mši „*ke cti sv. Jana Nepomuckého za rod Schwarzenberský,*“³¹⁰ sídlící na místním zámku. Toto stipendium bylo stanoveno Adamem Františkem knížetem ze Schwarzenbergu (1680–1732) a v době podání dotazníku se mše na tento úmysl stále sloužila.³¹¹ Druhou motivací pro zadání mešního stipendia bylo financování mše sloužené za vyslyšení zbožných úmyslů dárce. Příklad takového stipendia nacházíme ve farnosti Výšovice u Prostějova, kde, jak podává místní farář, „*na den sv. Jana Nepomuckého předchůdce můj d. p. P. Jan Nepomuk*

³⁰⁹ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

³¹⁰ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

³¹¹ srov. ibidem

*Havran poručil v nadaci na ten den sloužiti (...) zpívanou mši sv. ,de die‘ (...).*³¹² Mešní stipendia spjatá se svátkem sv. Jana Nepomuckého, avšak bez bližšího upřesnění máme doložena ještě z farností Luleč u Vyškova, Telč a Stod.

Financování jiných náboženských úkonů než mši je méně četné. Ve farnosti Mříčná u Jilemnice máme zachycen nadační fond, který roku 1913 založili Josef a Anna Rosovi z přifařené vsi Kundratice pro potřeby konání procesí z Mříčné ke kundratické soše sv. Jana Nepomuckého. Místní dotazník uvádí, že celková výše nadační částky činila 600 Kč, přičemž byla uložena na účet s ročním úrokem 24 Kč.³¹³ Konkrétně máme doloženy i jednotlivé mzdy: *„Kněz 4 Kč, kostel 1 Kč, regenschori 4 Kč, hudba 8 Kč, kostelník 1,60 Kč, ministrant 1,40 Kč.*³¹⁴ Zprávu o finančním daru na místní svatojanské procesí máme i z farnosti České Libchavy nedaleko Ústí nad Orlicí. Tato fundace je značně staršího data, byla založena již roku 1758, kdy místní rodina Reušovských nechala v obci postavit světcovu barokní sochu. *„Táž zbožná rodina Reušovská založila fundaci, aby každoročně konán byl v den svátku sv. Jana aneb v neděli průvod k soše sv. Jana a tam aby odbyvána byla pobožnost (...).*³¹⁵ V tomto případě nemáme zachycen přesný finanční rozpis, pouze informaci, že soudobá výše fondu činila 632 Kč. Máme však zaznamenány konkrétní požadavky na průběh pobožnosti: *„Aby se duchovní pomodlil 8x ,Otče náš...‘ a 3x ,Zdravas Maria‘ za všechny dobrodince a aby Pán Bůh na přímlovu sv. Jana chránil osadu od pádu ohně, a také dobytka.*³¹⁶

Poměrně obsáhlou zprávu máme z farnosti u sv. Štěpána na Novém Městě Pražském, týkající se sochy sv. Jana Nepomuckého umístěné u domu čp. 310/2 na Karlově náměstí. Podle podání místního duchovního správce měl jejím autorem být snad Jan, případně Ferdinand Maxmilián Brokoff, nebyl však znám ani rok jejího postavení ani její majitel.³¹⁷ Pod svou ochranu ji však vzal majitel dotyčného domu Jan Milde, který před svou smrtí roku 1912 ustanovil pro sochu následující nadaci: *„Na udržování sochy (...) jakož i na konání obvyklých pobožností ustanovuji částku 4000 Kč. Částka tato budiž uložena na úrok (...). Na účele shora vytknuté budiž používáno pouze úroků, kapitál musí zůstatí nezkrácený na věčné časy. Ohledně této sochy (...) ustanovuji dále, že dokud bude*

³¹² LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII. Poznámkou „de die“ se rozumí použití mešního formuláře daného dne, v tomto případě tedy jde o odsloužení mše ze svátku sv. Jana Nepomuckého.

³¹³ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie – Hradecko

³¹⁴ ibidem

³¹⁵ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

³¹⁶ ibidem

³¹⁷ ibidem

*státi nynější dům (...), socha tato musí zůstat na svém místě. Kdyby se tento dům boural, musí se dědic o to postarati, buď aby zůstala postavena při domě novém nebo jeho nákladem převezena a postavena na otevřeném místě při některém kostele poblíže Karlova náměstí.*³¹⁸ V současné době však na Karlově náměstí nenacházíme ani zmiňovanou sochu, ba ani dům příslušného popisného čísla, jenž byl spolu s celou jižní částí náměstí a nedalekým Emauzským klášterem těžce poškozen při bombardování Prahy 14. února 1945.³¹⁹ V jeho místě se dnes nachází proluka, již prochází tramvajová trať spojující Moráň s Palackého náměstím. Bližší informace o osudu sochy se nepodařilo dohledat, s největší pravděpodobností vzala při náletu za své.

S ohledem na formulaci, jak je patnáctá otázka dotazníku položena, je zřejmé, že jádrem odpovědí se podle představ Výboru svatojanského měly stát výpisy z farních a obecních kronik k různým událostem týkajících se nepomucenské úcty. Vzhledem k jejich poměrně nízkému počtu (sešlo se jich sedm) však došlo k jejich zastínění jinými tématy, především pak výše uvedenou problematikou mešních stipendií, a k naplnění této představy tak nedošlo. Nic to však nemění na zajímavosti kronikářských příspěvků, jež nám nabízí události vsutku rozličné. V některých případech tak ale nacházíme i překryvy s jinými dotazníkovými otázkami, především s popisy svatojanských slavností.³²⁰

Chronologicky vůbec nejstarším dodaným zápisem z farní kroniky, je latinsky psaný text dodaný z Křeče u Pacova. Zajímavý je především skutečností, že se jedná o zápis týkající se úkonu samotného Jana Nepomuckého jakožto generálního vikáře pražské arcidiecéze, zde v souvislosti s ustanovením křečského faráře roku 1392. Podle dochovaného výpisu toho roku dosadil Jan Nepomucký do křečské farnosti kněze Johanna, dříve působícího v olomoucké diecézi, a to na přání majitele panství Jindřicha z Rožmberka.³²¹

Obsáhlý výpis z místní farní kroniky byl doručen z tehdy německojazyčné farnosti Stod u Plzně (Staab). Setkáváme se v něm s místním rodákem, doktorem teologie, farářem Panny Marie před Týnem v Praze a kanovníkem vyšehradské a staroboleslavské kapituly Johannem Florianem Hammerschmidtem (*4. května 1653). Ten byl dle podání kroniky osobně přítomen vyzvednutí ostatků sv. Jana Nepomuckého z hrobu 15. dubna 1719,

³¹⁸ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

³¹⁹ srov. RAJLICH 2015

³²⁰ To je případ události z Pěčina v Orlických horách, o níž je pojednáno v předchozí kapitole, a rovněž popisu výroční slavnosti sv. Jana Nepomuckého z Častolovic.

³²¹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

během nějž byl ve světcově lebce nalezen domnělý neporušený jazyk. Na paměť tohoto zázraku nechal Hammerschmidt ve svém rodišti zřídit v místním špitálním kostele oltář sv. Jana Nepomuckého s obrazem a se svými iniciálami J. F. H. Po Nepomuckého svatořečení pak Hammerschmidt nechal u tohoto oltáře sloužit dvanáct mší, přičemž poručil, aby se všichni obyvatelé špitálu během nich modlili v kostele růženec. K oltáři rovněž zřídil fundaci ve výši 320 guldenů s ročním úrokem 8 guldenů.³²²

Další příspěvek psaný velmi lámanou němčinou pochází z farnosti Staré Hobzí u Jemnice. Pochází z roku 1725 a týká se příprav na kanonizaci sv. Jana Nepomuckého, konkrétně veřejné sbírky, která se v té době ve Starém Hobzí odehrála. Ze zápisu vyplývá, že obecní rada sama na kanonizaci přispěla dvěma floriny a zároveň nechala mezi obyvateli obce kolovat kasičku.³²³

O pohnutých událostech českých dějin 18. století pojednává výpis z farní kroniky ve Ptení u Olomouce, který však nacházíme v rámci dotazníku z 30 kilometrů vzdáleného Štěpánova. Tato farní kronika, ač moravská, zaznamenává obležení Prahy pruskými vojsky roku 1757, kdy tehdejší duchovní správce Jakub Želivský „*prosí sv. Jana o pomoc pro Pražany*.“³²⁴ Tentýž kněz v kronice na straně 55 zaznamenává „*k roku 1771, aby se ten rok pro velký hlad k hrobu sv. Jana do Prahy neputovalo*.“³²⁵

Vedle jednotlivých výpisů z pamětních knih máme dvě zprávy i o celých speciálních pamětních knihách s nepomucenskou tematikou, v obou případech však bohužel nedochovaných. V případě středočeské Veliše navíc nacházíme pouze vágní formulace v tom smyslu, že nějaké knihy kdysi existovaly, avšak nebyly nalezeny.³²⁶ V píseckém dotazníku nicméně máme alespoň zachyceno, čeho se dané knihy týkaly. Mělo se jednat o drobné pamětní knížky, vyhotovené u příležitosti pouti píseckých farníků do Prahy roku 1729 na oslavu Nepomuckého kanonizace.³²⁷

Další skupinu příspěvků tvoří listiny s privilegii, které byly některým farnostem uděleny. Tyto listiny stanovovaly možnost pro věřící získat za určitých předem stanovených podmínek (obvykle modlitba, zpověď a sv. přijímání) plnomocné odpustky pro duše v očistci, tedy úplné osvobození časných trestů za hříchy.³²⁸ Celkem máme

³²² LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

³²³ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VI

³²⁴ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VIII

³²⁵ ibidem

³²⁶ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

³²⁷ srov. ibidem

³²⁸ srov. <https://www.pastorace.cz/tematicke-texty/vysvetleni-k-odpustkum>, vyhledáno 18. 4. 2019

zprávy o třech takových listinách, a to z dómské farnosti v Olomouci, z farnosti Roveň³²⁹ a z Únětic u Prahy. Z posledně jmenované farnosti dorazila zpráva o listině z roku 1727, kterou bylo místní kapli sv. Jana Nepomuckého uděleno privilegium plnomocných odpustků „*ad septem annos*“.³³⁰ Více informací o této listině nenacházíme, latinsky psaná poznámka místního duchovního správce nám však upřesňuje časové omezení privilegia, které tak vypršelo roku 1734 a pravděpodobně již nebylo obnoveno. Rovněž o roveňské listině máme pouze kusé informace. Podle podání dotazníku šlo o privilegium pro místní farní kostel sv. Kateřiny, které mohli věřící získat ve svátek sv. Jana.³³¹ Toto privilegium kostelu udělil papež Benedikt XIV., vydána tedy musela být mezi 17. srpnem 1740 a 3. květnem 1758. Nic bližšího k dataci listiny však není známo, rovněž nevíme, zda se jednalo o privilegium časově omezené podobně jako v únětickém případě či nikoliv.

Nejvíce informací máme o privilegiu uděleném olomoucké dómské farnosti, neboť v příslušném dotazníku nacházíme přepsanu celou latinsky psanou na pergamentu vyvedenou listinu. Jedná se o privilegium ze všech tří nejmladší, bylo vydáno papežem bl. Piem IX. 1. dubna 1859, přičemž do Olomouce listina dorazila a byla uvedena v praxi 23. dubna téhož roku. Možnost získání plnomocných odpustků je stanovena pro svátek sv. Jana Nepomuckého a následujících sedm dní. Z poznámky „*Ad perpetuam rei memoriam*“³³² zároveň vyplývá, že se jedná o privilegium časově neomezené. Jménem Svatého otce je pod listinou podepsán děkan kolegia kardinálů Vincenzo kardinál Macchi. V olomouckém kapitulním archivu byla uložena pod signaturou C IV G 28.³³³

Privilegium plnomocných odpustků je doloženo taktéž z archivu děkanství v Rokycanech, zde však na rozdíl od předchozích případů chybí oficiální listina, byť její existenci lze předpokládat. O rokycanském privilegiu víme, že jej neznámého roku zařídil císařský soudce Jan Roman Wodnianský. Víme dále, že se jednalo podobně jako v Úněticích o časově omezené privilegium na sedm let a že se týkalo nejen svátku sv. Jana Nepomuckého, ale též svátku Posvěcení římské baziliky Panny Marie Sněžné (5. srpna).³³⁴

Náboženská bratrstva byla klíčovým pilířem organizované laické zbožnosti v období baroka. Sdružovala věřící obojího pohlaví a orientovala se na společnou modlitbu,

³²⁹ Dnes Horní Roveň v okrese Pardubice

³³⁰ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

³³¹ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IX

³³² LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

³³³ srov. ibidem

³³⁴ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

pořádání liturgických slavností, případně též na správu poutních míst nebo charitativní činnost.³³⁵ Důležitým momentem spirituality jednotlivých bratrstev byla také příprava na šťastnou smrt a na posmrtný život.³³⁶ Bratrstvům tak byla udělována privilegia zaručující jejich členům plnomocné odpustky za předem stanovených podmínek. Jednotlivá bratrstva akcentovala některý z katolických kultů, ať již šlo o patrocina související s Kristem (Božího Těla, resp. Nejsvětější svátosti, Nejsvětější Trojice), o mariánskou úctu nebo o úctu k některému se světců – mezi oblíbené světce patřili např. sv. Anna, sv. Josef a samozřejmě také sv. Jan Nepomucký.³³⁷ K jeho počtě bylo první bratrstvo založeno již 23 let před jeho kanonizací roku 1706. Prudký nárůst počtu nepomucenských bratrstev pak nastal po jeho svatořečení, kdy v rychlém sledu vzniklo celkem 26 bratrstev a dvě další, kde se sv. Jan Nepomucký „dělil“ o patrocinium s Pannou Marií.³³⁸

K plošnému rušení náboženských bratrstev jakožto neúčinných institucí došlo po roce 1782 za vlády císaře Josefa II. S oslabením státního dozoru nad církví v rámci Rakouského císařství po uzavření konkordátu roku 1855 spolu se všeobecným rozmachem zbožnosti v 19. století však došlo k pokusům bratrstva obnovit. Pražská provinciální synoda roku 1860 ve svém závěrečném dokumentu vybízí k zakládání spolků pro zvelebení církevních chrámů, kde měl klérus spolupracovat s laickou veřejností.³³⁹ To se týkalo zejména utváření chrámových sborů, jež měly navázat na přerušenu tradici literátských bratrstev. Obnova se však mohla dotknout i bratrstev jiného druhu včetně bratrstev sv. Jana Nepomuckého.

Takový případ máme doložen i v Bitnarově dotazníku, konkrétně v Kvasicích na Kroměřížsku. Zde bylo roku 1755 „*od jeho svatosti Benedikta XIV. zřízeno a odpustky obdařeno bratrstvo sv. Jana Nepomuckého. Bratrstvo toto bylo tu prý ve velkém rozkvětu. (...) Členové nosili medaili sv. Jana. Matice k ražení těchto medailí jsou prý uschovány v památkách zdejšího zámku Thunova. Medaile dvě, vykopané někde v hlíně nebo na hřbitově, má zdejší regenschori (...). Jsou však nejasné již.*“³⁴⁰ Podle dochovaných regulí se bratrstvo věnovalo především pravidelné společné i soukromé modlitbě a pěstování zbožného a mravného života svých členů. Ke zrušení bratrstva došlo z rozhodnutí Josefa II., bylo ovšem „*znovuvzkříšeno r. 1864.*“³⁴¹ Ideová návaznost obou bratrstev je nejvíce

³³⁵ srov. MIKULEC 2000, 92

³³⁶ srov. MIKULEC 2000, 9

³³⁷ srov. MIKULEC 2013, 160

³³⁸ srov. MIKULEC 2000, 35

³³⁹ srov. PETRÁČEK s.d., 32

³⁴⁰ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

³⁴¹ ibidem

patrná ze stanov nového bratrstva, které přesně navazují na původní regule, mnohdy dokonce doslovně přebírají původní formulace. Shodné jsou rovněž každodenní povinnosti členů, které jsou v rámci nových stanov vymezeny následovně: „*Aby každý spoluúd tohoto bohumilého závazku stále pamětliv byl, bude medaili sv. Jana Nepomuckého nositi a každodenně se modliti ke cti sv. Jana Nepomuckého jednou ,Otče náš‘, a ,Zdrávas‘ (...), za živé bratry a sestry jednou ,Otče náš‘, jednou ,Zdrávas Maria‘ a ,Věřím v Boha‘, za zemřelé spoluúdy jednou ,Otče náš‘, ,Zdrávas Maria‘ a ku konci ,Odpočinutí lehké dejž jim, Pane, (...)*“.³⁴² S členstvím v bratrstvu, jak původním, tak obnoveném, byla spjata rovněž možnost odpustků, a to plnomocných v den zápisu do bratrstva, každoročně o svátku sv. Jana Nepomuckého a v den smrti člena, zemřel-li zaopatřen svátostmi. Bratrstvo disponovalo též vlastní modlitbou ke sv. Janu Nepomuckému nazvanou *Krátký způsob vyvoliti sobě sv. Jana Nepomuckého za patrona*, jež se používala zejména při přijímání nových členů: „*Svatý Jene Nepomucký, já tebe dnes volím sobě za mého obzvláštního patrona, ochránce a orodovníka u Boha všemohoucího, který tebe v tvářnosti církve své vyzdvihnouti ráčil. Tobě poručím z celého srdce všechnu nouzi, starost a soužení, ano i všechen obchod života mého, který žádám podle tvého příkladu v konání křesťanských ctností stále vésti až do mé smrti. Vyžádej mně, ó veliký služebníku Boží, abych všech hříchův, nimiž velebnost božská obražená bývá, plně se varoval, k pravému poslání zkroušeně pospíchal, a dle vůle božské všeliké jak časné, tak i věčné hanby osvobozen živ byl a šťastný tento život šťastně končice s tebou Boha v trojí osobě jediného v nebi věčně chváliti zasloužil. Skrze Ježíše Krista, Pána našeho, amen.*“³⁴³ Z dalšího podání místního duchovního správce je však patrné, že kroky zbožnosti počátku 20. století se ubíraly jinam, než ke snaze obnovit barokně laděné bratrstvo: „*Bohužel vymírá a je zatlačováno novými formami, které se zdají dnes aktuálnější. Je naší velikou snahou toto bratrstvo reorganisovat a udržet.*“³⁴⁴

Druhé bratrstvo, o němž nás dotazník zpravuje, působilo v Kadově, malé obci nedaleko Blatné. Založil jej roku 1761 Jan František Kristián ze Sweetrs-Sporcku a stanovil mu fundaci ve výši 250 zl. Téhož roku pak nové bratrstvo na žádost pražské konzistoře potvrdil papež Kliment XIII. a udělil mu též privilegia plnomocných odpustků, a to v den svátku sv. Jana Nepomuckého, přijal-li ten den člen bratrstva svaté přijímání.³⁴⁵

³⁴² LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

³⁴³ ibidem

³⁴⁴ ibidem

³⁴⁵ srov. LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

Rovněž v případě kadovského bratrstva se nám dochovaly regule, podle nichž měli žít jeho členové. Ve srovnání s kvasickými regulami nejsou tak obsáhlé, principiálně však odpovídají. Členům bratrstva se ukládá zbožný a mravný život, a také každodenní modlitba, v tomto případě „*7 Otčenášů a Zdravas Maria za všechny členy bratrstva (...) a každý týden na ten den, na který svátek sv. Jana připadá, hodinky.*“³⁴⁶ Oproti Kvasicím kladou kadovské regule větší důraz na mariánskou úctu, která je tu pro členy postavena s nepomucenskou úctou na roveň. Regule nám rovněž poskytují informaci o výročních slavnostech bratrstva, jež se konaly kromě svátku sv. Jana Nepomuckého též na svátek sv. Josefa (19. března), třetí neděli po svatodušních svátcích, v neděli po 9. říjnu a v neděli po 27. lednu.³⁴⁷ Tyto slavnosti probíhaly následovně: „*Při každé slavnosti (...) vedlo se procesí kolem kostela a v kostele skončila se slavnost krátkou modlitbou a požehnáním. Druhý den slouženo zpívané requiem za zemřelé členy bratrstva.*“³⁴⁸ Kadovské bratrstvo bylo zrušeno výnosem Josefa II. roku 1784 a již nebylo obnoveno.

Existenci nepomucenského bratrstva máme doloženu rovněž z Písku. Zde bylo zřízeno při kapli sv. Jana Nepomuckého v místním děkanském kostele. Na první pobožnost bratrstva 16. května 1751 se podle podání dotazníku sešlo devatenáct duchovních.³⁴⁹ Záměr založit v Písku bratrstvo však byl nastolen již roku 1742, kdy „*vdova Ludmila Rambousková (...) ve své nemoci odkázala 500 zl. na jeho zřízení.*“³⁵⁰ Roku 1750 se pak do vznikajícího bratrstva rozhodla vstoupit celá písecká městská rada. V případě píseckého bratrstva nemáme doloženy regule, z kusé dotazníkové zprávy však lze usoudit, že náplň jeho činnosti byla velmi podobná jako v případě Kvasic i Kadova. Kromě toho víme, že bratrstvo konalo slavná procesí k soše sv. Jana Nepomuckého u kostela, a to nejen ve světcův svátek, ale i o neděli po sv. Matěji (24. února) a po sv. Martinu (11. listopadu).³⁵¹ Ani zde bratrstvo neuniklo zrušení, které přišlo roku 1785. Stejně jako v případě Kadova ani zde již nedošlo k jeho obnově.

V rámci památek popsaných v této kapitole jsme (s výjimkou kronikářských záznamů) opustili pole literárního umění v dnešním slova smyslu a přesunuli se k ostatním písemným památkám. V jejich rámci narážíme především na prameny týkající se

³⁴⁶ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

³⁴⁷ Z regulí nevyplývá, proč kromě patrocina byla stanoveny právě tyto dny. Je možné, že se jedná o výročí založení bratrstva, popřípadě životní výročí donátora Jana Františka Kristiána ze Sweerts-Sporcku nebo dalších členů jeho rodiny. Souvislost se svátky v dané dny (27. ledna sv. Jana Zlatoústého, 9. října sv. Dionysia) je nejasná.

³⁴⁸ LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

³⁴⁹ srov. ibidem

³⁵⁰ ibidem

³⁵¹ srov. ibidem

ekonomického rozměru svatojanské úcty, týkající se především problematiky mešních stipendií, a získáváme tak přesnější přehled o tomto nepříliš zjevném, avšak důležitém praktickém rozměru zbožnosti. Příspěvky týkající se privilegií plnomocných odpustků jsou zase dokladem důležitosti, která byla svatojanské úctě na konci 18. století a ve století následujícím přikládána z nejvyšších míst církve. Konečně trojice příspěvků týkající se svatojanských bratrstev je zajímavým dokladem organizované laické zbožnosti, která byla přerušena josefinskými reformami a na niž se v některých oblastech objevila snaha navázat v souvislosti s uvolněním státního dozoru nad církví po konkordátu roku 1855. Tento pokus o obnovu však ve své době již narážel na postupující proměnu společenských poměrů a nedošlo k jeho naplnění podle představ.

Závěr

Ve své práci jsem se pokusil zmapovat slovesné projevy úcty ke sv. Janu Nepomuckému na základě výzkumu dotazníkového šetření Výboru svatojanského, konaného u příležitosti ve své době velmi okázalých, avšak dnes téměř zapomenutých oslav 200. výročí světcova svatořečení roku 1929. Klíčovou osobností pro vznik Svatojanského dotazníku byl bezesporu Vilém Bitnar, osobnost významná na poli výzkumu české katolické literatury i jako organizátor nejrůznějších katolických aktivit meziválečného období.

Svatojanský dotazník je vzácným pramenem, z něhož lze vyčíst mnohé. Předně jde o unikátní svědectví o konkrétních projevech úcty k jednomu z nejvýznamnějších českých svatých v dané epoše. Můžeme vypožorovat, jak silná tato úcta byla, jak se vyvíjela, s jakými obtížemi se potýkala. Ze shromážděných údajů můžeme sledovat, že první prvorepubliková dekáda byla pro svatojanský kult obdobím komplikovaným, obdobím, kdy společnost potřebovala navázat ke svému patronu (jehož často považovala za symbol nedávno zhroutené habsburské monarchie) nový vztah. Projevy tohoto komplikovaného vztahu nacházíme v rámci dotazníků spíše mimoděk, např. ve zprávách o obrazoboreckých útocích na světcova zobrazení, eskalujících roku 1918 a krátce nato, na něž sice v dotazníku nenacházíme příslušenou otázku, přesto však řada respondentů považovala za důležité je zmínit. Tyto zprávy v kombinaci s jinými prameny na toto téma (zejména s brožurou *Ve jménu demokracie* Antonína Šorma) poukazují na skutečně výrazné rozšíření tohoto neblahého jevu. S ohledem na desetiletý odstup dotazníku od událostí roku 1918 však nacházíme i jevy optimističtější, zprávy o rekonstrukcích, či dokonce o nových nepomucenských kaplích. Je tedy nasnadě, že česká společnost během prvního desetiletí Československa dokázala konflikt se svatojanskou tradicí do velké míry překlenout a alespoň částečně znovu nalézt její bývalou sílu. Svatojanské oslavy roku 1929, pojaté jakožto příprava na oslavy milénia dalšího národního patrona sv. Václava, jsou toho dokladem.

Svatojanský dotazník je rovněž velkoryse pojatým a pozoruhodně rozsáhlým soupisem všech možných svatojanských památek, ať již z prostředí architektury, výtvarného umění, či literatury, jež bylo ve své době v Čechách a na Moravě možno nalézt. Dovídáme se mnohé o jejich stavu, případně využití. Hned na začátku práce vědomě a zcela záměrně opominula památky týkající se architektury a výtvarného umění a k dalšímu zpracování byl vybrán okruh památek slovesných (tedy literárních a dalších písemných). Na základě

výzkumu Svatojanského dotazníku v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze se tak podařilo sestavit materiálovou studii, zabývající se památkami z dotyčné skupiny. Z celkového počtu 354 shromážděných dotazníků se podařilo shromáždit 14 pověstí a jiných příběhů, 18 zpráv o nepomucenské literatuře (především modlitebních knihách), 87 zpráv o písních a 21 zpráv o výpisech z kronik, listinách, regulích bratrstev a dalších písemných památkách. Shromážděno bylo rovněž 216 zpráv o svatojanských oslavách, které byly do této práce zařazeny jako platforma, kde byly sebrané slovesné památky nejčastěji uváděny v život.

Nebylo však cílem této práce shromážděné památky pouze popsat, nýbrž je i vzájemně konfrontovat a zařadit do kontextu svatojanské úcty jako komplexního fenoménu. V rámci lidových pověstí vztahujících se ke konkrétním místům svatojanského kultu se tak podařilo v obecnější rovině postihnout některé motivace vedoucí k zakládání těchto míst. V případě svatojanských písní byly vypořádovány motivy písním společné a rovněž bylo určeno geografické rozvrstvení jejich výskytu, v některých případech též přibližná datace a autorství. Ze zpráv o svatojanských slavnostech bylo možné vyextrahovat přibližnou obecnou podobu těchto festivit. Dochované regule trojice svatojanských bratrstev nám mohou podhalit fungování těchto institucí. Zprávy o sbírkách a mešních stipendiích jsou pak zajímavým pramenem ohledně ekonomických aktivit vztahujících se ke svatojanské úctě. Vedle vypořádovatelných obecných jevů práce pochopitelně sledovala i regionální specifika na úvodem vymezené bázi a rovněž zcela místní zvláštnosti jednotlivých památek.

Jednoznačně nejrozšířenější slovesnou formou svatojanské úcty jsou písně a v práci jim proto bylo mezi ostatními památkami věnováno nejvíce prostoru. V rámci 87 záznamů vztahujícím se k tomuto tématu bylo nalezeno rovných 100 jednotlivých písní, ať již masově rozšířených v oficiálních kancionálech, nebo dochovaných v rámci místního nejčastěji listkového repertoáru. Stanovena byla pětice nejoblíbenějších kancionálových písní (přičemž s tou zcela nejoblíbenější – *Vroucně vítán budiž, Jene svatý* – se v přetextované formě setkáváme i v současném Kancionálu), ostatní písně byly srovnány a vyhodnoceny na základě výsledovatelných motivů. Zvlášť pak byla vyhodnocena osmice písní z prostředí německých jazykových oblastí. Práci v tomto oboru však značně znesnadnila skutečnost, že dotazníkové šetření požadovalo uvedení pouhé první sloky a v úplnosti dochovaných písní byl k dispozici jen nepatrný zlomek. Přesto se však dovídáme řadu indicií o představách, jak měla svatojanská píseň vypadat a co měla motivicky vyjadřovat. Katalog incipitů českých mimokancionálových písní

s uvedením farností výskytů jakož i katalog incipitů německojazyčných písní je v rámci příloh součástí této práce. Součástí příloh jsou rovněž některé v úplnosti dochované písně.

Jak již bylo naznačeno v předchozích řádcích, jedním z jevů vysledovatelných ze Svatojanského dotazníku, byť spíše okrajově, jsou projevy svatojanské úcty z německojazyčných oblastí Čech a Moravy. Přestože obraz těchto projevů nemůže být úplný vzhledem ke skutečnosti, že většina německojazyčných farností ponechala dotazník bez odpovědi a že část českého kléru v daných oblastech působící měla sklon německou svatojanskou úctu marginalizovat, můžeme si z nalezených střípků udělat alespoň přibližnou představu o velmi silné úctě sudetských Němců ke sv. Janu Nepomuckému, kteří jej přijímali za svého patrona stejně tak jako Češi a kteří jej slavili podobnými formami, častokrát velmi okázalými.

Bohužel je to právě nesoučinnost celé řady farností obecně (tedy nejen německých, ale v první řadě českých), která nám neumožňuje nahlédnout dobovou svatojanskou úctu v její úplnosti a staví nás před některé otázky, na něž na základě vyhodnocení Svatojanského dotazníku nelze dát uspokojivou odpověď. Zejména jde o bližší určení datací a autorství jednotlivých literárních památek. Dotazníkové materiály by bylo třeba rovněž nahlédnout v celkovém kontextu Bitnarovy literárněvědné pozůstalosti, jež však doposud čeká na své komplexní odborné zpracování. S ohledem na tuto skutečnost se rovněž nabízí otázka, zda byly vyhodnoceny všechny materiály související s dotazníkem, či zda existuje naděje, že v rámci zpracování Bitnarovy pozůstalosti budou nějaké materiály ještě nalezeny. Všechny tyto dosud nezodpovězené otázky mohou být východisky pro další vědeckou práci.

Svatojanský dotazník je především svědectvím o velmi silné úctě ke sv. Janu Nepomuckému, která přes všechny peripetie a dějinné zvraty přetrvala až do 20. století, a to u obou jazykových skupin v Čechách i na Moravě. Jde zároveň o svědectví projevů oficiální i lidové zbožnosti, jež v důsledku událostí následujících (především pak kvůli čtyřiceti letům komunistického útlaku) z velké části zanikla a dnes její projevy můžeme prožít spíše náznakově, např. ve formě svatojanských slavností Navalis každoročně pořádaných v Praze. I po devadesáti letech však svatojanská zbožnost udivuje svou dobovou šíří a množstvím materiálů, které měl věřící k dispozici. Znovuobjevení této tradice by nemělo být výzvou pouze pro vědeckou obec, nýbrž i pro kruhy umělecké, pro představitele měst a obcí a pro jednotlivé (především svatojanské) farnosti. Věřím, že má práce tomu alespoň nepatrným dílem přispěje.

Seznam literatury

Nevydané prameny

LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76

LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 77

LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 78

LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79

Vydané prameny

BITNAR 1929—Vilém BITNAR: Jubilejní výstavka svatojanská v Praze 1929. In: Časopis katolického duchovenstva 1929/7+8, Praha 1929, 776–795

BITNAR 1932—Vilém BITNAR: Čítanka svatojanská. Sv. 1. Náboženská osobnost Svatého Jana Nepomuckého. Praha 1932

BITNAR 1933—Vilém BITNAR: Čítanka svatojanská. Sv. 2. Od kněžského vysvěcení po mučednickou smrt. Praha 1933

BITNAR 1934—Vilém BITNAR: Čítanka svatojanská. Sv. 3. Janova mučednická smrt a posmrtné oslavení. Praha 1934

BRADÁČ 1863—Kancionál čili kniha duchovních zpěvů pro kostelní i domácí pobožnost. Díl I. Vincenc BRADÁČ (ed.). Praha 1863

BRADÁČ 1864—Kancionál čili kniha duchovních zpěvů pro kostelní i domácí pobožnost. Díl II. Vincenc BRADÁČ (ed.). Praha 1864

CVS 1915—Cesta k věčné spáse. Sbírká modliteb a duchovních písní pro diecesi brněnskou. Karel EICHLER / Jakub PAVELKA / František MUSIL (ed.). Brno 1915

HRUDKA 1929—V. HRUDKA: "Pragensia svatojanská". In: Přítel opuštěných XVIII, Praha 1929

Kancionál 2003—Kancionál. Společný zpěvník českých a moravských diecézí. Praha 2003

KŘEMEN 1918—František KŘEMEN: Z archivu města Písku. In: Český svět XIV/27, Karlín 1918, 15–16

MZ 1990—Mešní zpěvy. Praha 1990

PEKAŘ 1921—Josef PEKAŘ: Tři kapitoly z boje o sv. Jana Nepomuckého. Karlín 1921

PROCHÁZKA/BITNAR 1929a—Karel PROCHÁZKA / Vilém BITNAR: Katalog výstavky svatojanských pragensií. Praha 1929

PODLAHA 1929—Antonín PODLAHA: K dvoustému výročí svatořečení sv. Jana Nepomuckého. In: Časopis katolického duchovenstva 1929/1+2, Praha 1929 1–16

PROCHÁZKA/BITNAR 1929b—Karel PROCHÁZKA / Vilém BITNAR: Pragensia svatojanská. Sborník statí o kultuře českého baroka. Praha 1929

- RYBÁK 1929—JOSEF RYBÁK: Co sluší uvážiti o sv. Janu Nepomuckém. K dvěstěletému jubileu jeho svatořečení 19. března 1929. Praha 1929
- SEDLÁK 1929a—Jan Nepomuk SEDLÁK: Proč nedošlo již dříve k svatořečení Jana Nepomuckého. Praha 1929
- SEDLÁK 1929b—Jan Nepomuk SEDLÁK: Oslava jubilea svatojanského r. 1929. In: Časopis katolického duchovenstva 1929/7+8, Praha 1929, 733–739
- ŠORM 1922—Antonín ŠORM: Ve jménu demokracie. Praha 1922

Sekundární literatura

- BERGER 2008—Rupert BERGER: Liturgický slovník. Praha 2008
- BOHÁČ 1999—Zděněk BOHÁČ: Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999. Kostelní Vydří 1999
- BOUKAL 2017—Martin BOUKAL: Porovnání písňového obsahu Šteyerova a Svatojanského kancionálu v kontextu dobových proměn zbožnosti (bakalářská práce na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy). Praha 2017
- BUTTA 2005—Tomáš BUTTA: Znovuobjevování daru liturgie. Referát pro vikariátní shromáždění v Brně – připravil ThDr. Tomáš Butta. In: Církev československá hustitská, Praha 2005, <http://www.cesh.cz/view.php?id=78>, vyhledáno 5. 2. 2019
- DOBEŠ/HLEDÍKOVÁ/JANÁK 2005—Jan DOBEŠ / Zdeňka HLEDÍKOVÁ / Jan JANÁK: Dějiny správy v českých zemích. Od počátku po současnost. Praha 2005
- FORMÁNEK/ŠMÍD 2017—Jakub FORMÁNEK / Marek ŠMÍD: Pastýřské listy 1918–1945. Praha 2017
- HALAS 1998—František X. HALAS: Neklidné vztahy. K jednomu aspektu výročí 28. října 1918. Svitavy 1998
- HOLEČEK 1922—Josef HOLEČEK: Prvé tříletí Československé republiky. Pohledy na současné události. Praha 1922
- KADLEC 1991—Jaroslav KADLEC: Přehled českých církevních dějin 2. Praha 1991
- KLIMEK 2000—Antonín KLIMEK: Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII. 1918–1929. Praha, Litomyšl 2000
- KONÍČEK 2004—Jiří KONÍČEK: Modus Vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa. Olomouc 2004
- KOŘALKA 1996—Jiří KOŘALKA: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích. Praha 1996
- LČL 1985—Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 1, A–G. Vladimír FORST (ed.). Praha 1985
- MIKULEC 2000—Jiří MIKULEC: Barokní náboženská bratrstva v Čechách. Praha 2000
- MIKULEC 2013—Jiří MIKULEC: Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích. Praha 2013

- PEHR/ŠEBEK 2012—Michal PEHR / Jaroslav ŠEBEK: Československo a Svatý stolec. Od nepřátelství ke spolupráci (1918–1928). I. Úvodní studie. Praha 2012
- PEROUTKA 1933—Ferdinand PEROUTKA: Budování státu. Československá politika v letech popřevratových, 1. Praha 1933
- PETRÁČEK s. d.—Tomáš PETRÁČEK: Česká církev, výzvy 19. věku a Pražská provinční synoda roku 1860. s. l. s. d.
- PUTNA 1998—Martin C. PUTNA: Česká katolická literatura v evropském kontextu. 1848–1918. Praha 1998
- PUTNA 2010—Martin C. PUTNA: Česká katolická literatura v kontextech. 1918–1945. Praha 2010
- RÁČEK 1933—Blažej RÁČEK: Československé dějiny. Praha 1933
- RAJLICH 2015—Jiří RAJLICH: Tragický americký nálet na Prahu 14. února 1945. In: VHU Praha, Praha 2015, <http://www.vhu.cz/tragicky-americky-nalet-na-prahu-14-unora-1945/>, vyhledáno 18. 4. 2019
- SLAVÍK 1934—Bedřich SLAVÍK: Vilém Bitnar jako spolupracovník a redaktor Archy. In: Archa XXII, Olomouc 1934, 48–69
- SLAVÍK 1935—Bedřich SLAVÍK: Vilém Bitnar spolupracovníkem Našince. In: Archa XXIII, Olomouc 1935, 116–124
- ŠEBEK 2006—Jaroslav ŠEBEK: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Brno 2006
- ŠMÍD 1997—František ŠMÍD: Stručné dějiny české duchovní písně. s. l. 1997
- ŠMÍD 2015—Marek ŠMÍD: Apoštolský nuncius v Praze. Významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950. Brno 2015
- VLNAS 2013—Vít VLNAS: Jan Nepomucký, česká legenda. 2., rozšířené vydání, Praha, Litomyšl 2013

Přílohy

Seznam příloh:

1. Svatojanský dotazník – foto
2. Přehled slovesných památek po jednotlivých farnostech
3. Katalog incipitů českojazyčných mimokancionálových písní
4. Katalog incipitů německojazyčných písní
5. Text písně *Duše naše k Bohu touží*
6. Píseň *Nad Prahou se hvězda třpytí* – notový zápis
7. Text písně *Nad Prahou se hvězda třpytí*
8. Text písně *Svatý Jene Nepomucký, my před tebou padáme*
9. Text písně *Sankt Johann von Nepomuk, eine Zier der Prager Brück*
10. Píseň *Ein Beispiel der Beständigkeit* – ukázka notového zápisu
11. Text písně *Ein Beispiel der Beständigkeit*

Příloha č. 1: Svatojanský dotazník – foto

In: LA PNP Praha, fornd Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie I

Veledůstojní pánové!

Svatojanský Výbor hodlá u příležitosti oslav 200. výročí kanonisace Svatého Jana Nepomuckého sestaviti **soupis** památek kultu Světcova. Proto prosí všechny věrné čtitele Mučednikovy, aby ve svých obcích i v okolí zjistili a pokud možno i sebrali všechny projevy úcty Svatojanské, ať jsou to rukopisy, listiny, opisy nebo otisky písní, pamětní penízky či medaile, medailonky, obrazy a drobné obrázečky, černé i barevné rytinky, sošky dřevěné i porculánové, hudební skladby, výšivky a nejrozmanitější předměty uměleckého průmyslu. Zvláštní důraz klade Výbor na přesné zjištění materiálu o **zvonech**, o **stavbách** chrámových a o památkách zničených nebo zehátralých.

Výbor za účelem sebrání tohoto materiálu rozesílá všem vld. farním úřadům katolickým v celé republice tento **dotazník** a prosí, aby veledůstojní pánové podle možnosti zodpověděli na dotazy podrobně a v čase co možná nejbližším.

K dotazníkům přiložena je **obálka** na odpověď. Frankování a všechny ostatní eventuelní výlohy Výbor na požádání **nahraří**.

Obratě!

DOTAZNÍK.

Je ve Vaši nebo v přífařených obcích:

1. Kostel nebo kaple Svatojánská, jejich dějiny a popis.

2. Svatojánské svatyně zaniklé a zrušené.

3. Oltáře Svatojánské, dějiny a popis, obraz nebo socha, jméno umělce a dárce.

4. Zvony, kolik jich bylo vůbec v osadě před válkou a v jaké váze, jejich popis.

5. Zvony, které byly zrekvírovány, podrobný jejich popis.

6. Zvony, které byly zachráněny a zůstaly po rekvisici v obci a v přífařených kostelích.

7. Zvony, kolik jich bylo zakoupeno od převratu, v jaké váze, v jakém ladění a od které firmy.

8. Zvony, které obrazy svatých nesou nové zvony, které jsou opatřeny obrazem světce Jana Nepomuckého, zda se nápis vztahuje na Světce a jak zní.

9. Zvony, kolik jich má býti ještě v osadě pořízeno, kolik jich bude v nejbližší době objednáno.

10. Nápisy, letopočty, chronogramy na stavbách, sochách, obrazech, zvonech, korouhvích, opište přesně.

11. Pověsti a paměti, týkající se Světce samého, nebo kostelů, soch, obrazů a jiných památek, napsati věrně dle vypravování hodnověrných osob.

12. Titulní listy knih, i modlitebních, opsati doslovně.

13. Písň Svatojanské, opsati první sloku, udati počet slok.

14. Slavnosti Svatojanské, všeho druhu, zejména pobožnosti, které byly nebo jsou v osadě pořádány, popsati podrobně.

15. Výpisy z knih pamětních, farních i obecních, o událostech, o nadacích Mši ke cti Světeově, o pobožnostech, vypsati.

16. Korouhve a prapory, kostelní i cechovní, s obrazem Světce, popis i dějiny.

17. Posvátné předměty, kalichy, monstrance, roucha bohoslužebná, antipendia, relikviáře, kazatelny i křtitelnice, jsou-li ozdobeny obrázky nebo reliéfy, popište podobu i vznik.

18. Rodinné památky, fotografie, pohlednice, popište.

19. **Dotazník** nemůže vystihnouti bohatou rozmanitost předmětů úcty Svatojanské a „Výbor“ spoléhá, že budou popsány i památky, výslovně zde neuváděné.

20. **Odpovědi** buďtež psány na archu konceptního papíru po jedné straně a dle příslušných otázek **očíslovány!**

V Praze Svatojanské, dne 15. listop. 1928.

Prelát a kap. děkan
Msgre Frant. V a n ě ě k,
t. č. předseda.

Redaktor
Vilém B i t n a r,
t. č. jednatel.

Příloha č. 2: Přehled slovesných památek po jednotlivých farnostech

Legenda k tabulce:

A = arcidiecéze pražská

CB = diecéze českobudějovická

HK = diecéze královéhradecká

LT = diecéze litoměřická

OL = arcidiecéze olomoucká

BR = diecéze brněnská

HR (ve sloupci „Číslo složky“ = složka „Topografie – Hradecko

D (v závorce za názvem farnosti) = německojazyčná farnost

PHA = Praha

Číslo kartonu	Číslo složky	Farnost	Diecéze	Otázka číslo:					Bez památek
				11	12	13	14	15	
79	VIII	???	???	0	0	0	1	0	0
79	VI	Archlebov	BR	0	0	1	1	0	0
79	IX	Arnoštovice	A	0	0	0	1	0	0
79	VI	Bakov n/Jiz	LT	0	0	0	0	0	1
79	IV	Batelov	BR	0	1	0	0	0	0
79	IV	Bernartice	CB	0	1	1	1	0	0
79	VI	Bernartice u Nového Jičina	OL	0	0	0	1	0	0
79	IX	Beroun	A	0	0	0	1	0	0
76	HR	Besednice	CB	0	0	0	1	0	0
79	IV	Běšiny	CB	0	0	0	1	0	0
79	IX	Bezdědice	LT	0	0	0	1	0	0
79	IV	Bezděkov	CB	0	0	1	1	0	0
79	VI	Bitov	BR	0	0	1	1	0	0
79	IX	Blatnice (D)	A	0	0	0	0	0	1
76	II	Blažim (D)	LT	0	0	0	1	0	0
79	VI	Bohdalov	BR	0	0	0	1	0	0
76	HR	Bohuslavice	HK	0	0	1	0	0	0
76	II	Bohušovice n/Oh	LT	0	0	0	1	0	0
79	VI	Bohutice	BR	0	0	1	1	0	0
79	IX	Bojanov	HK	0	0	1	1	0	0
79	VI	Boleradice	BR	0	0	0	1	0	0
79	V	Boněnov (D)	A	0	0	0	1	0	0
79	IX	Borek	A	0	0	0	0	0	1
76	II	Borek + Tmaň	A	1	0	1	1	0	0
76	II	Borotice	A	0	0	0	1	0	0
79	IV	Borovany	CB	0	0	0	1	0	0
76	II	Borovany	CB	0	0	0	1	0	0
79	VI	Bořanovice	A	0	0	0	0	0	1
76	IV	Boseň	LT	0	0	0	1	0	0
79	IV	Bošilec	CB	0	1	1	1	0	0
79	VI	Brno – dóm	BR	0	0	0	1	0	0

79	VI	Brno - u sv. Janů	BR	0	0	0	1	0	0
79	VI	Brodek	OL	0	0	0	0	0	1
76	HR	Broumov (D)	HK	0	1	0	1	0	0
76	III	Brozany	LT	0	0	0	0	0	1
76	III	Březové Hory	A	1	0	0	0	0	0
76	III	Budeč – Kováry	A	0	0	0	0	0	1
76	I	Budeničky	A	0	0	0	0	0	1
79	VII	Budislavice	CB	0	0	0	1	0	0
79	VI	Budišov nad Budišovkou (D)	OL	0	0	0	0	0	1
79	VI	Budkov na Moravě	BR	0	0	1	1	0	0
79	IX	Budňany	A	0	0	0	0	0	1
79	VI	Bukovno	LT	0	0	1	1	0	0
76	II	Cítov	A	0	0	1	1	0	0
76	HR	Častolovice	HK	0	0	1	1	1	0
79	VI	Černá na Moravě (D)	OL	0	0	0	0	0	1
79	VII	Červené Dřevo (D)	CB	0	0	0	0	0	1
79	IV	Červený Újezd u Sedlčan	A	0	0	0	1	0	0
76	HR	Česká Bělá	HK	0	0	0	1	0	0
76	HR	Česká Třebová	HK	0	0	1	0	0	0
79	V	České Křídlovce (D)	BR	0	0	0	0	0	1
79	IX	České Libchavy	HK	0	0	0	1	1	0
79	IV	České Žleby (D)	CB	0	0	0	0	0	1
79	IX	Český Brod	A	0	0	1	1	0	0
79	VII	Čimelice	CB	0	0	0	1	0	0
76	II	Čistá	A	1	0	0	1	0	0
79	VII	Čížová	CB	0	0	0	1	0	0
76	I	Davle – U Kiliána	A	0	0	0	1	0	0
79	VI	Deštná u Doks (D)	LT	0	0	0	1	0	0
79	VI	Dlouhá Brtnice	BR	0	0	1	1	0	0
79	IV	Dobrá Voda u Čes. Budějovic	CB	0	0	0	1	0	0
79	VI	Doksy (D)	LT	0	0	0	1	0	0
76	II	Dolní Bělá	A	0	0	1	1	0	0
79	IX	Dolní Branná (D)	HK	0	0	0	0	0	1
79	VII	Dolní Bukovsko	CB	0	0	0	1	0	0
79	V	Dolní Moravice (D)	OL	1	0	0	0	0	0
76	II	Domašín	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Drahelčice	A	0	0	0	0	0	1
76	III	Drahobudice	A	0	0	0	1	0	0
76	II	Drahoňův Újezd	A	0	0	0	1	0	0
79	VI	Dub u Olomouce	OL	0	0	0	1	0	0
79	VI	Dubňany	BR	0	0	0	1	0	0
79	VII	Frantoly (D)	CB	0	0	1	1	0	0
79	VI	Fryšava	BR	0	0	0	1	0	0
79	IX	Heřmanice n/Lab.	HK	0	0	0	1	0	0

79	VII	Hlavatce	CB	0	0	0	1	0	0
79	IV	Hlavice	LT	0	0	0	0	0	1
79	VII	Hlavňovice	CB	0	0	0	1	0	0
79	VII	Hluboká n/Vlt	CB	0	0	0	1	0	0
76	I	Hobšovice	A	0	0	1	0	0	0
76	II	Horky	LT	0	0	1	0	0	0
79	VII	Horní Cerekev	CB	1	1	1	1	0	0
79	VI	Horní Dunajovice	BR	0	0	0	1	0	0
79	V	Horní Kounice	BR	1	0	0	0	0	0
79	VII	Horní Planá (D)	CB	0	0	0	0	0	1
76	II	Horní Sloupnice	HK	0	0	0	1	0	0
76	HR	Horní Sloupnice	HK	0	0	0	0	0	0
79	VII	Hory Matky Boží	CB	0	0	0	1	0	0
79	IX	Hořelice	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Hořice v Podkrkonoší	HK	0	0	0	1	0	0
79	VI	Hošťálková	OL	0	0	0	0	0	1
79	VII	Hošťálkovice	OL	0	0	0	0	0	1
79	VI	Hrabešice (D)	OL	0	0	0	1	0	0
79	VI	Hradečná	OL	0	0	1	1	0	0
79	VI	Hradiště + Postoloprty (D)	LT	0	0	0	0	0	1
76	II	Hroudec u Stodu (D, dnes Hradec)	A	0	0	0	0	0	1
76	II	Hřešihlavy	A	0	0	0	1	0	0
79	VI	Hvozdné	BR	0	0	1	0	0	0
79	IV	Hvoždany	CB	0	0	0	1	0	0
79	VI	Chlum	BR	0	0	1	1	0	0
79	V	Chlum u Hlinska	HK	0	0	0	0	0	1
79	VI	Chorušice	LT	0	0	0	1	0	0
76	II	Choteč	HK	1	1	0	0	0	0
76	II	Chotěšov (D)	A	0	0	1	1	0	0
79	IX	Chotýšany	A	0	0	0	1	0	0
76	HR	Chroustovice	HK	0	0	1	1	0	0
79	VI	Ivaň	BR	0	0	1	1	0	0
79	IX	Jablonec n/Jiz.	LT	0	0	1	1	0	0
76	IV	Jablonec u Mimoně (D)	LT	1	0	1	1	0	0
79	IV	Janov	CB	0	0	0	0	0	1
79	VI	Jemnice	BR	0	0	1	1	0	0
76	I	Jesenice u Sedlčan	A	0	0	0	0	0	1
76	II	Jílové u Prahy	A	0	0	0	0	0	1
79	VI	Jiřice	BR	0	0	0	1	0	0
79	IV	Kadov	CB	0	0	0	1	1	0
79	IV	Kájov (D)	CB	0	0	0	0	0	1
76	II	Kardašova Řečice	CB	0	0	0	0	0	1
79	VI	Karlovec na Moravě (D)	OL	0	0	0	1	0	0
79	IX	Karlštejn	A	0	0	0	0	0	1

79	VI	Kateřinky	OL	0	0	0	1	0	0
79	V	Klesrovice na Hané	OL	0	0	0	1	0	0
76	I	Kmetiněves	A	0	0	1	0	0	0
76	I	Kněževes	A	0	0	0	0	0	1
79	V	Kobeřice	OL	0	0	1	1	0	0
76	III	Kopidlno	HK	0	0	0	0	0	1
79	V	Kopřivná (D)	OL	0	0	1	1	0	0
76	I	Kounice	A	0	0	0	1	0	0
76	I	Kouřim	A	0	0	1	1	0	0
79	IX	Kozly	A	0	0	0	1	0	0
79	V	Kralice	BR	0	0	0	1	0	0
79	IX	Králův Dvůr	A	0	0	0	0	0	1
79	V	Krásné na Moravě	BR	0	0	1	0	0	0
79	IV	Křeč	CB	0	0	0	1	1	0
79	V	Křenovice	BR	0	0	1	0	0	0
79	V	Křesín nad Ohří	LT	0	0	1	1	0	0
79	V	Křinec	LT	0	0	0	0	0	1
76	HR	Křivosoudov	A	0	0	1	1	0	0
76	I	Kundrac	A	0	0	0	1	0	0
79	V	Kvasice	OL	0	0	0	1	1	0
79	V	Lidečko	OL	0	0	0	1	0	0
76	I	Lidice	A	0	0	1	1	0	0
76	IV	Lipnice n/S	HK	0	0	0	1	0	0
79	V	Lipolec (D)	BR	0	0	0	0	0	1
76	HR	Lipoltice	HK	0	0	0	0	0	1
79	VII	Lísková (D)	CB	0	0	0	1	0	0
79	IV	Lišov	CB	0	0	1	1	0	0
79	IX	Liteň	A	0	0	0	0	0	1
79	V	Litohoř	BR	0	0	0	1	0	0
79	V	Litultovice	OL	0	0	1	1	0	0
79	IX	Loděnice	A	0	0	0	0	0	1
79	IV	Lštění	A	0	0	1	1	0	0
79	V	Luleč	BR	0	0	0	0	1	0
79	IX	Lužec	A	0	0	0	0	0	1
79	V	Lužice	OL	0	0	0	0	0	1
79	V	Majetín	OL	0	0	1	1	0	0
79	V	Mariánské Radčice	LT	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Měnín	BR	0	0	1	1	0	0
76	IV	Merklín u Plzně	CB	0	0	1	1	0	0
79	V	Měrovice	OL	0	0	0	1	0	0
76	HR	Míčov	HK	0	1	1	1	0	0
79	V	Mikulov (D)	BR	0	0	0	1	0	0
76	HR	Miletín	HK	0	0	0	0	0	1
79	IV	Milevsko	CB	0	0	0	1	0	0
76	I	Minice	A	0	0	0	0	0	1

79	V	Mladějovice (D)	OL	0	0	0	0	0	1
76	HR	Modlany (D)	LT	0	0	0	0	0	1
79	V	Mohelnice na Moravě (D)	OL	0	0	0	0	0	1
76	HR	Morašice	HK	0	0	0	0	0	1
79	V	Moravská Ostrava	OL	0	0	0	0	0	1
79	IX	Mořina	A	0	0	0	0	0	1
76	HR	Mříčná	HK	0	0	0	1	1	0
79	IV	Myšenec	CB	0	0	0	0	0	1
79	IV	Nákří	CB	0	0	0	1	0	0
79	IV	Nebočany (D)	LT	0	0	0	0	0	1
79	IV	Nemanice (D)	CB	0	0	0	1	0	0
79	V	Německá Konice (D; dnes Konice)	BR	0	1	0	0	0	0
76	II	Německé Knínice (dnes Veverské)	BR	0	0	1	1	0	0
79	IV	Německý Brod (dnes Havlíčkův)	HK	0	0	1	1	0	0
76	HR	Neratov (D)	HK	0	0	0	0	0	1
79	IX	Neurazy	CB	0	0	0	1	0	0
79	VII	Nové Hrady (D)	CB	0	1	1	1	0	0
76	HR	Nové Hrady u Ústí n/O	HK	0	0	0	0	0	1
79	VI	Nové Hvězdlice	BR	0	0	0	1	0	0
76	II	Nové Město n/Met	HK	0	0	0	0	0	0
76	HR	Nové Město n/Met	HK	0	0	0	1	0	0
76	I	Nové Mitrovice	A	0	0	1	1	0	0
79	IX	Nučice	A	0	0	0	0	0	1
79	IV	Nýrsko (D)	CB	0	0	0	0	0	1
79	IX	Odolena Voda	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Okrouhlice	A	0	1	1	1	0	0
76	I	Oleška	A	0	0	0	1	0	0
79	V	Olomouc – katedrála	OL	0	0	0	1	1	0
79	V	Olšany	OL	0	0	1	1	0	0
76	I	Ondřejov	A	0	0	0	0	0	1
76	II	Opočno	HK	0	0	0	1	0	0
76	HR	Opočno	HK	0	0	0	0	0	0
79	IV	Orlík n/Vlt	CB	0	0	0	1	1	0
79	VI	Osová Bitýška	BR	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Ostrava – Poruba	OL	0	0	0	0	0	1
79	V	Ostrava – Přívoz	OL	0	0	0	1	0	0
79	IV	Paračov	CB	0	0	1	1	0	0
79	V	Pavlov	BR	0	0	0	0	0	1
76	HR	Pěčín	HK	0	0	0	1	1	0
79	IV	Pertoltice (D)	LT	0	0	0	0	0	1
76	I	Peruc	A	0	0	0	1	0	0
76	II	PHA – Braník	A	0	0	0	1	0	0

79	V	PHA – Hloubětín	A	0	0	0	0	0	0
76	I	PHA – Jinonice	A	0	0	0	0	0	1
79	IV	PHA – Na Skalce	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	PHA – sv. Antonín, Holešovice	A	0	0	1	1	0	0
79	IX	PHA – sv. Apolinář	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	PHA – sv. Haštal	A	0	0	0	1	0	0
79	IX	PHA – sv. Havel	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	PHA – sv. Petr, Poříč	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	PHA – sv. Štěpán	A	0	0	0	1	1	0
79	V	PHA – sv. Vojtěch	A	0	0	1	0	0	0
79	V	PHA – Vinohrady, sv. Alois	A	0	0	0	0	0	1
79	V	PHA – Vyšehrad	A	0	0	0	1	0	0
79	IV	Písek	CB	1	0	1	1	1	0
79	V	Píšť	OL	0	0	1	1	0	0
79	VII	Píštín	CB	0	0	0	1	0	0
79	IX	Počáply	A	0	0	0	0	0	1
79	V	Podivín	BR	0	0	0	1	0	0
79	V	Polanka n/Odr	OL	0	0	0	0	0	1
79	IX	Popovice	A	0	0	0	0	0	1
76	I	Poříčany	A	0	0	0	0	0	1
76	I	Poříčí nad Sázavou	A	0	0	0	1	0	0
76	II	Potštejn	HK	0	0	1	1	0	0
76	III	Prčice (dnes Sedlec- Prčice)	A	0	1	1	0	0	0
79	V	Předklášteří u Tišnova	BR	0	0	0	1	0	0
79	IX	Předměřice n/Jiz	A	0	0	0	0	0	1
76	HR	Přepychy	HK	0	0	0	0	0	1
79	VII	Přeštice	CB	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Pusté Žibřidovice (D)	OL	0	0	1	0	0	0
79	VII	Rabí	CB	0	0	0	1	0	0
76	III	Rabštejn nad Střelou (D)	A	0	0	1	1	0	0
76	III	Radnice	A	0	0	0	1	0	0
79	IX	Radošovice	A	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Rajhrad	BR	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Ravkovice	BR	0	0	0	0	0	1
79	V	Rejšice	LT	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Rénoty	OL	0	0	0	1	0	0
76	HR	Rohovládova Bělá	HK	0	0	0	1	0	0
76	III	Rokycany	A	0	1	0	1	1	0
76	HR	Ronov nad Doubravou	HK	0	1	1	1	0	0
76	III	Rousínov	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Roveň	HK	0	0	0	1	1	0
79	VIII	Rozsochy	BR	0	0	0	0	0	1
79	VII	Rožberk (D)	CB	0	0	0	1	0	0

79	VIII	Ruda (D)	OL	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Rudoltovice (D)	OL	0	0	1	1	0	0
79	VIII	Rymice	OL	1	1	1	1	0	0
76	III	Říčany	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Říčany	A	0	0	0	1	0	0
79	IX	Sadská	HK	0	0	0	1	0	0
76	III	Sedlčany	A	0	0	1	1	0	0
76	III	Sedlec na dr. Wilsonově (dnes Sedlec-Prčice)	A	0	0	1	1	0	0
79	VIII	Sedlec na Moravě	BR	0	0	0	0	0	1
76	II	Sedlec u Netolic	CB	0	0	0	1	0	0
76	I	Smečno	A	1	0	1	1	0	0
79	IX	Smolín	BR	0	0	0	0	0	1
76	HR	Soutice	HK	0	0	0	1	0	0
79	VII	Srby	CB	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Stará Ves (D)	OL	0	0	0	0	0	1
79	VI	Staré Brno	BR	0	0	0	1	0	0
79	VI	Staré Hobzí	BR	0	0	0	1	1	0
79	VII	Staré Sedlo	CB	1	0	1	1	0	0
79	VI	Starý Jičín	OL	0	0	0	1	0	0
79	IX	Stěžery	HK	0	0	0	0	0	1
79	IX	Stod (D)	A	0	0	0	1	1	0
79	VII	Strážov	CB	0	0	0	1	0	0
76	HR	Strmilov	CB	0	1	1	1	0	0
79	VII	Střelské Hoštice	CB	0	0	0	0	0	1
76	HR	Stříbrná Skalice	A	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Střízov	BR	0	0	0	1	0	0
76	HR	Sudslava	HK	0	0	0	1	0	0
79	IX	Suchomasty	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Svatá Máří	CB	0	0	1	1	0	0
79	IX	Svatý Jan pod Skalou	A	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Svatý Kopeček	OL	0	0	0	0	0	1
79	IX	Svinaře	A	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Šakvice	OL	0	0	0	1	0	0
76	II	Šemanovice	LT	0	0	0	0	0	1
79	VII	Šlapanov (D)	HK	0	0	1	1	0	0
79	VIII	Špiklice	BR	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Štěpánov	OL	0	0	1	1	1	0
79	VII	Štěpánovice	CB	0	0	1	1	0	0
79	VIII	Štípa na Moravě	OL	0	0	0	1	0	0
76	III	Štítná nad Vláří	OL	0	0	0	0	0	1
76	II	Tábor – Klokoty	CB	0	0	0	1	0	0
79	VII	Tábor – Klokoty	CB	0	0	0	1	0	0
76	I	Tachlovice	A	0	0	0	1	0	0
79	IX	Tachlovice	A	0	0	0	0	0	1

79	VIII	Tamava	OL	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Telč	BR	1	1	1	1	1	0
79	VIII	Těšany	BR	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Těšetice	OL	0	1	1	1	0	0
76	II	Tetín	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Tetín	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Tismice	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Trhanov	CB	0	0	0	0	0	1
76	III	Trnová	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Trubín	A	0	0	0	0	0	1
76	II	Třebechovice pod Orebem	HK	0	0	0	0	0	0
76	HR	Třebechovice pod Orebem	HK	0	0	1	0	0	0
76	HR	Třeštice	BR	0	0	0	1	0	0
76	HR	Úbislavice	HK	0	0	0	0	0	1
76	HR	Uhlířské Janovice	A	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Únanov	BR	0	0	1	1	0	0
79	IV	Únětice	A	0	0	0	0	1	0
79	VIII	Vážany	BR	0	0	0	1	0	0
79	VI	Vedrovice	BR	0	0	1	1	0	0
79	IV	Vejprnice	A	0	0	0	0	0	1
79	V	Veleliby	LT	0	0	0	0	0	1
79	IV	Velim	A	0	0	0	1	0	0
79	IV	Veliš	A	0	0	0	1	1	0
79	IV	Veliz	A	0	0	1	1	0	0
76	HR	Velký Uhřinov (D)	HK	0	0	0	1	0	0
79	IX	Velvary	A	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Vémyslice	BR	0	0	0	1	0	0
79	IV	Veselíčko u Tábora	CB	0	0	1	1	0	0
79	IX	Vilémov	HK	0	0	0	1	0	0
79	IV	Vítěšovice (D)	CB	0	0	1	1	0	0
79	V	Vítkovice	OL	0	0	0	0	0	1
79	V	Vlasatice (D)	BR	0	0	0	1	0	0
76	HR	Vlkáneč	HK	0	0	1	0	0	0
76	III	Vojkov	A	0	0	0	1	0	0
76	HR	Vojnův Městec	HK	0	1	1	1	0	0
79	IV	Volyně	CB	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Vranovice	OL	0	0	0	1	0	0
79	IX	Vráž	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Vrbatův Kostelec	HK	0	0	0	1	0	0
79	IV	Vrbno n/Vlt	A	0	0	0	1	0	0
76	II	Vrbno n/Vlt + Hořín	A	0	0	0	0	0	1
79	IX	Vrčeň	CB	0	0	0	1	0	0
79	IV	Vrcholtovice	A	0	0	0	1	0	0
76	I	Vrchotovy Janovice	A	0	0	1	1	0	0
79	IX	Všeradice	A	0	0	0	1	0	0

76	II	Všetaty	A	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Vysoká u Osoblahy (D)	OL	0	0	0	0	0	1
76	HR	Vysoké Chvojno	HK	0	0	0	1	0	0
79	IX	Vysoký Újezd	A	0	0	0	0	0	1
79	IV	Vyšehořovice	A	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Výšovice	OL	0	0	1	1	1	0
79	VIII	Záhlinice	OL	0	0	0	1	0	0
79	IV	Zálší	CB	0	0	1	1	0	0
79	IX	Zbiroh	A	0	0	0	1	0	0
79	VIII	Zbýšov	BR	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Zděchov	OL	0	0	0	0	0	1
79	VIII	Zhoř u Jihlavy	BR	0	0	1	1	0	0
76	HR	Zlatá Olešnice	HK	0	0	0	0	0	1
76	HR	Zruč n/S	HK	1	0	0	1	0	0
79	VIII	Žďár n/S – zámek	BR	0	0	0	0	0	1
79	IX	Žichlínek (D)	HK	0	0	0	1	0	0
		CELKEM		14	18	87	216	21	112

Příloha č. 3: Katalog incipitů českojazyčných mimokancionálových písní

INCIPIT	FARNOST/I VÝSKYTU				
Ach já všechen zarmoucený, kam se obrátit mám	Chroustovice				
Ach já zarmoucený, na mysl známený	Chroustovice				
Ach, kdo mne potěší v těžkém zármutku	Rymice				
Boha mého vzývám, píseň si zazpívám	Bítov	Rymice	Telč	Vrchotovy Janovice	Bošilec
Buď od nás pozdraven, ode všech oslaven	Bítov				
Buď pozdraven a pochválen, svatý Jene Nepomucký	Bítov				
Budiž vroucně slaven, Jene z Nepomuku	Bítov				
Česká země, sláva tobě, sláva všemu císařství	Vojnův Měštec				
Díků zpěv buď tobě, Bože	Vojnův Měštec				
Duše naše k Bohu touží	Písek	Míčov			
Ej, s velkou rychlostí pospěš svou ouzkostí	Chroustovice				
Hle, příklad v dobré stálosti	Míčov				
Chvalmež Boha, ó křesťané, pějte s námi, nebešťané	Zálší	Míčov			
Jene Nepomucký, patrono náš český	Zálší				
Jene z Nepomuku! Tvé velké ctnosti vedou nás	Těšetice				
K tobě, můj otče přicházím, bych tebe uctil dnes	Bítov	Prčice			
K tobě, ó můj svatý Jene volám	Měnin	Rymice			
K tobě, otče můj přicházím, Jene z Nepomuku	Bítov	Chroustovice	Rymice	Bošilec	
Kam jdeš, Jene, kam pospícháš, že se s námi žehnáš	Bítov	Chroustovice	Jablonec n/Jiz	Míčov	Rymice
Kam se smutný obrátit mám	Prčice				
Kam se uteku v své bídě	Vojnův Měštec				
Kde hledáš pomoci v svém soužení	Rymice				
Kdo dá útěchy srdci mému	Jablonec n/Jiz				
Kráčejíce pražským mostem	Praha-Sv. Vojtěch				
Křesťané roztomilí, málo poslechněte	Rymice				
Májový kvítečku, libé konvalium	Míčov				
Muži Boží, oslavený, v Nepomuku narozený	Bítov				

Nad Prahou se hvězda třpytí	Šlapanov				
Ó patrone, svatý Jene, ty náš krajane	Sedlec u Sedl.				
Ó srdce mé, svatý Jene, já přicházím k tobě	Rymice	Štěpánov	Telč		
Ó šťastný, překrásný kvítečku	Rymice				
Plesá srdce ve mně více	Bošilec				
Plesej mé srdce radostí, přijď poutníčku s důvěrností	Chroustovice				
Plesej, srdce, nyní, v nás radosti, když počneme prozpěvovati	Telč				
Pojďte sem, nábožní křesťané	Vojnův Měštec				
Pojďte, sirotci a vdovy	Vojnův Měštec				
Poslouchejte, křesťané, věci divné neslýchané	Bítov	Rymice			
Pospěšte sem poutníčkové, všichni věrní ctitelové	Míčov				
Pospěšte sem všickni s horlivostí	Štěpánov				
Pozdraven buď, svatý Jan, rozen v Nepomuku	Telč				
Pozdraven buď, svatý Jene	Bítov				
Pozdraven budiž, uctěn a chválen	Vojnův Měštec				
Proč slunéčko k západu, pročpak vlastně pospícháš	Praha-Sv. Vojtěch				
Prozpěvujte, Češi, hlučně, Janu Nepomuckému	Potštejn				
Prozpěvujte, vlastencové, Janu Nepomuckému	Strmilov				
Rek Boží, nepřemožený, sám k smrti v řece určený	Bítov				
S velikou radostí sem pospíchejte	Bítov	Rymice	Štěpánov	Telč	
S velikou rychlostí pospěš v své úzkosti	Měnin	Rymice			
S velkou radostí slavíček zpívá	Chroustovice				
S vroucí prosbou duše touží povznést se v rajskou zář	Štěpánov				
Sem pospěšte, nemeškejte, Janovi milovníci	Rymice				
Sem, sem, pojďte, nemeškejte, sirotci a vdovy	Bošilec	Rymice			
Sem, věrní křesťané, k obrazu svatého	Měnin	Míčov			
Skrze svaté Boha ctíti učí Matka Církev	Vojnův Měštec				
Slunéčko zachází, den se skončuje	Telč				
Svatý Jan, svatý krajan náš	Bošilec				
Svatý Jene Nepomucký, my k tobě přicházíme	Ivaň				

Svatý Jene Nepomucký, my před tebou padáme	Třebechovice p/O				
Svatý Jene Nepomucký, patrono náš milý	Rymice				
Svatý Jene Nepomucký, ty jsi patron náš	Bítov				
Svatý Jene z Nepomuku, drž nad námi svatou ruku	Paračov				
Svatý Jene z Nepomuku, pražský kanovníku	Vrchotovy Janovice				
Svatý Jene, krajane náš blahý	Únanov				
Svatý Jene, náš patrono Český	Praha-Sv. Vojtěch				
Svatý Jene, otče můj	Bošilec				
Svatý Jene, patrono náš, ty jsi věrný přímluvce náš	Paračov				
Šťastný rok, šťastný den života mého	Chroustovice				
Tisíckrát buď pozdraven, pozdraven svatý Jene	Telč				
Tisíckrát buď pozdravený, Jene Nepomucký	Bošilec				
Tisíckrát buď pozdravený, ó můj věrný patrono	Bítov	Chroustovice	Rymice	Těšetice	Bošilec
Uctění Jana svatého	Prčice	Vojnův Měštec			
V koruně svatých stkví se perla krásná	Jablonec n/Jiz				
V Nepomuku zrozeného Jana, kněze příkladného	Měnín	Těšetice			
V ouzkostech svých země Česká sepjatými rukami	Praha-Sv. Vojtěch				
V pobožném bdění, v svatém smýšlení	Praha-Sv. Vojtěch				
V zármutku, velké ouzkosti nevím sobě pomoci	Chroustovice				
Velký hříšník, přicházím k tobě	Bošilec				
Vímť já jedno šťastné místo, Nepomuk je nazýváno	Chroustovice				
Výborných ctností příklade, Jene, svatý vlastenče	Rymice	Praha-Sv. Vojtěch	Zálší		
Vyhlašujte, prozpěvujte, všichni křesťané	Rymice				
Vychvalujte, prozpěvujte, všichni Čechové	Bošilec				
Vysoce důstojný, vši cti slávy hodný	Jemnice				
Vzhůru, sirotkové, pospíchejte k Janovi svatému	Rymice				

Zdávná vinšovaný máji, již jsi nám nastal	Rymice				
Zaplesej srdečně, Zelená Horo	Vojnův Měštec				
Zdráv buď, Jene Nepomucký, muži plný svatosti	Chroustovice	Rymice	Vrchotovy Janovice		
Ze jmen milých, svatých, Božích, mocný svatý Jene	Bítov				

Pozn. Tučně vyznačené písně jsou dochovány kompletně. V případě písně *Duše naše k Bohu touží* jsou dochovány pouze 4 sloky.

Příloha č. 4: Katalog incipitů německojazyčných písní

INCIPIT	FARNOST/I VÝSKYTU		
Böhmen! ... zur sankt Johann unserer Lauterpatron	Frantoly		
Ein Beispiel der Beständigkeit	Rabštejn		
Großes Beispiel edler Tugend	Chotěšov		
Mit Freuden stimmen wir heut' all' zusammen	Šlapanov		
O großer Wunderesmann	Vítěšovice		
Sankt Johann von Nepomuk, eine Zier der Prager Brück	Hradečná	Kopřivná	Pusté Žibřidovice
Sankt Johannes Nepomucene, heilig	Nové Hrady (CB)		
Wenn Maiesdüste wehen	Chotěšov		

Pozn.: Tučně vyznačené písně jsou dochovány kompletně.

Příloha č. 5: Text písně *Duše naše k Bohu touží*

Farnost Písek, in: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie IV

1. Duše naše k Bohu touží
s prosbou vroucí přikročit
pro viny však nezaslouží
na tvář Boží popatřit.
Tebe, Jene, zpovědníku,
vzývá duše nebohá,
přístup k Kristu prostředníku,
vypros milost u Boha.

2. Žes na zemi rozšiřoval
Boží slávu Boží čest,
Bůh Tě za to korunoval
věncem věčně lesklých hvězd
a žes hlásal slova míru,
krotě hněv a rozbroje,
Bůh tě uved' z bojů víru
v věčné stánky pokoje.

3. Jene, ty jsi stále bedlil
konat Páně příkazů,
co jsi kázal, tos vysvětlil
v skutečích svých jak v obrazu.
Srdce tvé hořelo vřelou
k Pánu Bohu milostí,
Bohu oddán s duší celou
zhrdals světa marností.

4. Jene, ty jsi zbožným předkům
rád a vroucně žehnával,
čest jsi proti křivým svědkům
a nevinnost zastával.
Vypros i nám smilování,
obhaj naši ctnost a čest,
pros, ať boží požehnání
po všech cestách s námi jest.

Příloha č. 6: Píseň *Nad Prahou se hvězda třpytí* – notový zápis

Farnost Šlapanov, in: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VII

U sv. Janu. Nep. s přívěskem hudební.

Nad Prahou se hvězda třpytí jasná
jako denníce nebeským pa-pi-skem svítí do
romské tinnoc Vyjas-ňuje smrtku tváři v slzách
útěchy se září v srdce žalom umdle-mé lže
cítý blaže-ní

2. *Tys ta hvězda jeni svatý, remě
leski ochrana, slávy její slit jso
slatý, moona v boje obrana. Za
vlast svou ty orodujis o blaho její
přičijis a v nebeské radosti mávniš
naše zálosti.*

Příloha č. 7: Text písně *Nad Prahou se hvězda třpytí*

Farnost Šlapanov, in: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie VII

1. Nad Prahou se hvězda třpytí
jasná jako denice,
nebeským paprskem svítí
do pozemské temnice.
Vyjasňuje smutku tváři,
v slzách útěchy se září,
v srdce žalem umdlené,
leje city blažené.

2. Tys ta hvězda, Jene svatý
země české ochrana,
sláva její, štít jsi zlatý,
mocná v boji obrana.
Za vlast svou ty oroduješ,
o blaho její pečuješ
a v nebeské radosti
mírníš naše žalosti.

3. Ty ses nebál zlosti krále,
konals svatou povinnost,
trpěl hrozná muky stále,
zachovals mlčenlivost.
Bychom my se též nebáli,
v povinnosti pevně stáli,
když nám hrozí lidská zlost
svatou dodej poctivost.

4. Raději smrt nežli vinu
ochotně jsi vyvolil,
víc se boje zlého činu,
jenž by duši zahubil.
Rač se za nás přimluvíti,
vůli naši upevniti,
bychom raděj' zemřeli,
nežli hříchů páchali.

5. Nad Vltavou hvězdy zlaté
vznášejí se na vodách,
osvěcují tělo svaté,
jež tam pluje po vodách.
Mučenníka skonalého
do nebes povoláného
ježž Pán věčně oslavil,
věncem hvězdným ozdobil.

6. Po staletí nezetlelý jazyk
se začervenal,
že Bůh Jana ctíti velí
za svatého, zvěstoval.
Nuže, chval ho česká země,
plesej z toho naše plémě,
že Ti za ochránce dán
Nepomucký svatý Jan!

Příloha č. 8: Text písně *Svatý Jene Nepomucký, my před tebou padáme*

Farnost Třebechovice pod Orebem, in: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie II

1. Svatý Jene Nepomucký,
my před tebou padáme,
veliký patrone český,
vypros, zač tě žádáme.
Vzhlédni z nebeský oblohy
na lid velmi soužený,
kterak jsme velkejma vojny
velice sužovaný.

2. Jdou k nám z daleké krajiny
přežalostné noviny,
jaký hlad v cizích zemích
mnozí lidé snášejí.
Ó, čiňme svaté pokání,
neb Bůh je nahněvaný,
by odvrátil hlad, mor vojnu,
mír nám byl darovaný.

3. Má matičko roztomilá,
jen nám dejte dnes chleba,
třeba toho z otrubu,
prosíme vás pro Boha.
Mé děťátka roztomilý,
kdepak bych ho smutná vzala,
včera jste ho dojedli.

4. Jdi, synáčku, do kostela,
k tomu kříži modli se,
on ti jistě dá chlebička,
jen pros Krista Ježíše.
Hned tu modlitbičku známou
z paměti se jí modlil
a Ježíše za chléb prosil
jak od matky učen byl.

5. A jestliže tvé pomoci,
svatý Jene, nebude,
kam se my, ubozí lidé,
kam my se utečeme?
Vidíš, jak dost nepřátelů
na českou zem se stáčí
potěš nás, ó svatý Jene,
ó potěš v novém pláči.

6. Vzhlédni na pláč a kvílení
nás ubohých lidí,
svatý Jene Nepomucký,
jakou snášíme bídu,
vyšší i nižší měšťané,
robotný, selský lidi
prosíme, svatý Jene,
lid by netrpěl bídy.

7. Manželka želí manžela,
a matka syna svého,
pláče a velice naříká,
to velice pro něho.
Sestra po bratrovi kvílí,
nemá útěšnou chvíli,
dítky pro svého otce
naříkají přehluhoce.

8. Ourodu zemskou vyžádej,
tatičku milostivý,
Bůh, nechť potěšení dá,
ó Jene Nepomucký.
Bysme hladu netrpěli,
v tom potěšení byli,
chraň obilíčko na poli,
ať naplní se stodoly.

9. Nejvíce za svatý pokoj
pro Boha tě žádáme,
svatý Jene Nepomucký,
víš, jakou ouzkost máme.
Nepřítel nic nešahuje,
všude všecko plundruje,
taky dobytek zajímá,
chléb odnímá, zabije.

10. Pod ochranou, svatý Jene,
žádám, já hříšný býti,
tvou pomocí, svatý Jene,
ó rač mě navštívití.
Pomoz lidu, svatý Jene,
ó pomoz zarmoucenému,
pomoz, Jene Nepomucký,
v bídách postavenému.

11. Pročež tedy, svatý Jene,
my před tebou padáme
a s plačtivýma očima
tebe vroucně žádáme,
aby ses za nás přimlouval
u Krista Spasitele,
by Bůh svatý pokoj dal
a odvrátil nepřátele.

12. Ó tatíčku, svatý Jene,
tobě milé poroučím,
s celou (text nečitelný)
s vámi všemi se loučím.
Jestli vás víc neuhlídám,
Ježíš, Maria, svatý Jene,
ať se s vámi v nebi shledám,
Bože, dej, ať se stane.

Příloha č. 9: Text písňe *Sankt Johann von Nepomuk, eine Zier der Prager Brück*

Farnost Kopřivná (Geppersdorf), in: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 79, Topografie V

1. Sankt Johann von Nepomuk,
eine Zier der Prager Brück,
der du hast müssen,
dein Leben schließen,
im Moldaufluß.

2. Dein Nam ist wohl bekannt
im ganzen Böhmerland,
daß du jeder Zeit
der Verschwiegenheit
ein Meister bist.

3. Der König wollt es haben,
du sollst ihm alles sagen,
sollst ihm alles sagen,
und ihm offenbaren
was die Königin gebeicht.

4. Aber du schwiegest still,
deine Zung nicht reden will,
eh du warst geboren
hast du dich verschworen,
ein Stumm zu sein.

5. Dein Mund ist rosenrot,
lieblich allzeit bei Gott,
wenn die Augen brechen,
und der Mund nicht sprechen,
so steh uns bei!

6. Amen, das werde wahr,
daß meine Zung immerdar
ohne End kann sagen,
Johannes liegt begraben
zu Prag bei St. Veith.

7. Zu Prag bei Sankt Veith
dort ruh sein heiliger Leib,
wo die Blinden sehen
und die Lahmen gehen
mirakulos.

8. Fünf Sternlein leuchten ihm
Sankt Johann zu Ehren dir
von witem und von ferne
leuchtet ihm die Sterne
Sankt Johann dir zu Ehren.

Příloha č. 10: Píseň *Ein Beispiel der Beständigkeit* – ukázka notového zápisu

Farnost Rabštejn nad Střelou (Rabenstein an der Schnella), in: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

The image shows a page of handwritten musical notation. At the top, the title is written in cursive: "Johanneslied, an Ehren des hlg. Johannes von Nepomuk!". Below the title, there are two staves of music. The first staff is labeled "Einleitung" and "Tauspiel". The second staff is labeled "Lied". Below the music, there are eight lines of lyrics in German, numbered 1 through 8. The lyrics are: 1. Ein Beispiel der Be-, 2. zu ihm zeigt die Welt, 3. Sein König d'rang nicht, 4. zu pfing der König, 5. zu wird gefol. tert, 6. das Löfennu landes, 7. Man Reden und wen, 8. O Gott verleihe uns.

Seite 1.

Příloha č. 11: Text písně *Ein Beispiel der Beständigkeit*

Farnost Rabštejn nad Střelou (Rabenstein an der Schnella), in: LA PNP Praha, fond Vilém Bitnar, rukopisy cizí, karton 76, Topografie III

1. Ein Beispiel der Beständigkeit,
ein Muster der Verschwiegenheit,
sonst du, o Gott, in Martertodt,
in Weisen frommen Leben,
Johannes uns gegeben.

2. In ihm zeigst Du nach
_hoistenpflicht³⁵²
stets halten, was man _echt³⁵¹ verspricht
und lehrt dabei, wie lug und treu
die Führer der gewissen,
ihr Amt verwalten müssen.

3. Sein König drang nimst stark in ihm,
zu fragen, was die Königin
gebeichtat hat und Johann tat,
wir sind zu thun man pflēget,
ein Mann der Starkmuth heget.

4. Er schwing der König aufgebracht
bedient sich aller seiner Macht
verspricht und droth doch kein gebot,
nicht Gunst kan Johann beugen,
erfarrt fast im Schwiegen.

5. Er wird gefoltert, wird gebrannt
und weil er dennoch nicht bekannt,
aus Überdruss im Moldafluß,
worin man ihm versenket,
zur Nachtzeit still ertränket.

6. Des Böhmerlandes Ruhm und
Schmuck
bist du, Johann von Nepomuk,
dein Nam ist groß und grenzenlos,
ist nun dein Ruhm verbräitet,
die Jugend dir bereitet.

7. Wen Redens und wen Schwiegenszeit
die Jugend dir Bescheidenheit
doch ohne scheu genau und treu
lehr und was Pflicht ist halten
wohl unser Amt verwalten.

8. O Gott, verleih und was von dir,
dein treuer Diener so wir, wir
in Demuth fleht, lass die's Gebet
zu dir erhoben werden,
befrei uns von Beschwerden.

³⁵² První písmeno nečitelné